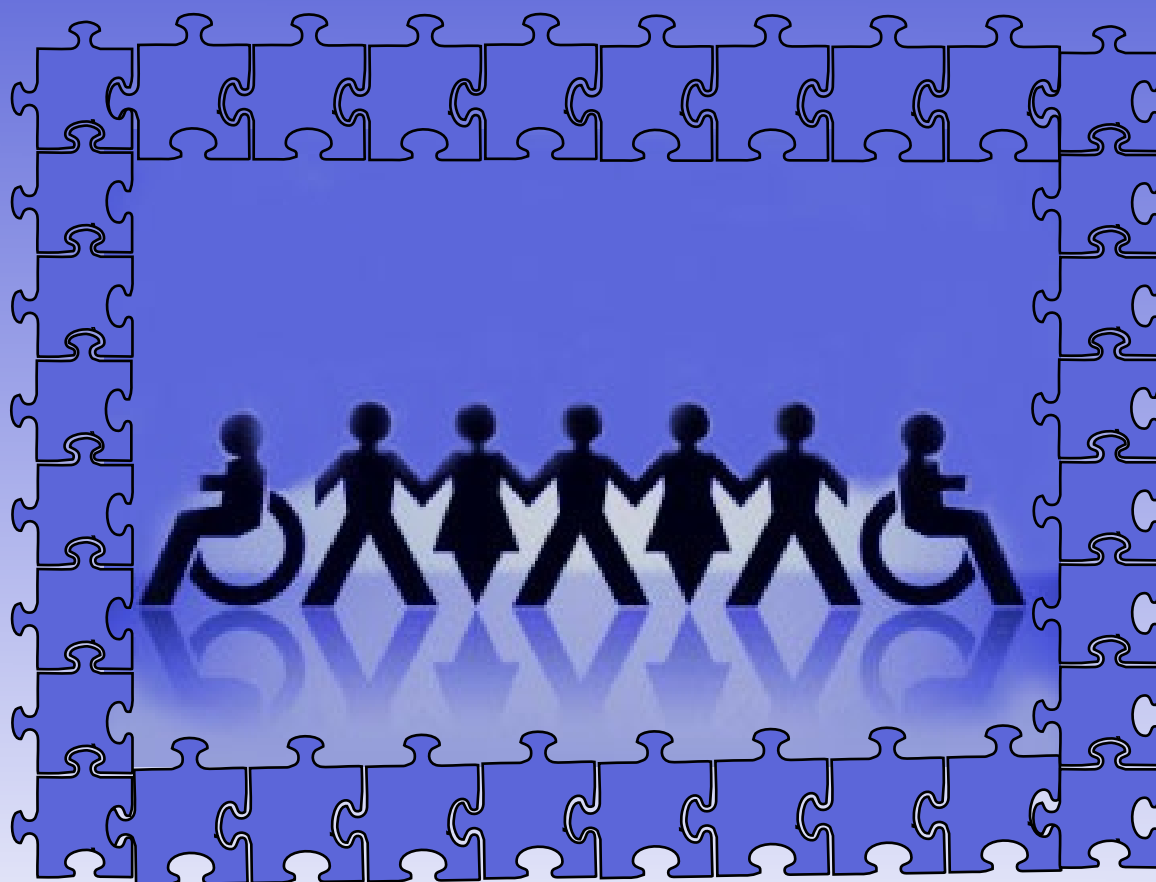

Mr Olivera Mastikosa

Drago Vučenović

Samostalan život osoba sa invaliditetom

Drago Vučenović
mr Olivera Mastikosa

SAMOSTALAN ŽIVOT
OSOBA SA INVALIDITETOM

Banjaluka; 2011.

PREDGOVOR

"Podržimo život bez barijera, jednak status, jednake šanse, društvo bez diskriminacije – društvo za svakoga", "Bićemo veliki onoliko koliko možemo razumjeti jedni druge", "Odložena nada srce mori, ispunjena želja drvo je života", "Ako je srce vruće, sve je moguće".

Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom utvrđena su, pored ostalog, prava osoba sa invaliditetom u njihovim ključnim oblastima života i rada. Saglasno nazivu i namjeni knjige, slijede tekstovi članaka knjige o samostalnom životu i preduslovima: Socijalna zaštita i arhitektonska pristupačnost objekata i predmeta u fizičkom okruženju za te osobe, transport, personalna asistencija, vršnjačka podrška, ortopedska pomagala, kao bitan uslov za njihovu mobilnost i samostalan život.

Mnoga međunarodna dokumenta o građanskim, ekonomskim, radnim, socijalnim, kulturnim, političkim i drugim pravima, a posebno Evropska povelja o ljudskim pravima i Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, potvrđuju da, ako se želi postizanje jednakosti za te osobe sa ostalim građanima, pravo na nediskriminaciju mora se dopuniti pravom na korišćenje određenih beneficija, zavisno od vrste i stepena invalidnosti, bez obzira na prirodu i porijeklo invalidnosti. U tom smislu, društvo-bolje reći vlast na svim nivoima, treba (mora) preduzimati pune, odgovarajuće i blagovremene mjere i mehanizme u cilju stvaranja uslova za obezbjeđivanje samostalnosti, nezavisnosti, integracije i participacije osoba sa invaliditetom u sve tokove života u društvenoj zajednici. Samo tako se stvara ravnopravnost za sve građane, samo tako se poštuje osnovno prirodno pravo, koje glasi: "Svi ljudi su po prirodnom pravu jednaki", ili: "Ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svijesću i dužna su jedni prema drugima djelovati u duhu prijateljstva". Bez poštovanja ovog prirodnog prava, a s tim u vezi i bez ispunjavanja odredbe tačke 13. Ugovora Evropske unije o nediskriminaciji, kojom se predviđa izjednačavanje svih osoba sa invaliditetom u osnovnim pravima, nema nam ulaska u Evropsku uniju (EU).

Svijetom, kakav sada imamo, upravljaju više interesi a manje vrijednosti - koje bi nam trebale osmišljavati život kakav želimo. Svijetom i treba da upravljaju interesi i vrijednosti, ali da se oni poklapaju, da idu u istom smjeru - stvaranju sretnije budućnosti za sve nas na ovoj planeti, koja je tako mala ali dovoljna za sve nas i toliko bogata da može omogućiti blagostanje svima, samo ako to svi želimo. Zašto, onda, ima toliko mržnje, gladi, ratova?

Ako želimo stvarati svijet vrijednosti, onda moramo prihvatiti različitosti i naučiti se kulturi i duhu tolerancije, jer: "Suština problema nije u zatiranju razlika, nego u njihovom jedinstvu". Dakle, samo zajedno možemo da gradimo svijet za sve nas na ovoj Planeti - Zemlji, bez obzira na naše razlike u bilo kom pogledu. Jedinstvo različitosti treba da bude osnovno pravilo života svih nas. "Ima nas toliko i imamo toliko da niko ne bi smio biti obespravljen".

Da bi se postigla ravnopravnost, kao i svrha odgovornosti, neophodno je da nosioci struktura vlasti razumiju i prihvate slijedeće: Da su osobe sa invaliditetom integralni dio društva, što postaju svojim rođenjem kao i ostali građani; Da je njihov problem - problem cijelog društva; Da rješenje problema uključuje cijelo društvo, ali prije svih i najviše njegove mehanizme vlasti, jer ono je to koje i uspostavlja mnogobrojne i raznovrsne barijere (kulturne, obrazovne, prostorne, informacijske, komunikacijske, ekonomske, socijalne, radne, zakonske, političke), zbog kojih oni i ne mogu biti integralni dio društva; Da društvo prihvati socijalnu (društvenu ili građansku) definiciju invalidnosti; Da se invalidnost ne posmatra primarno kao stvar ili problem zdravlja, već sve više kao stvar ili problem socijalne prirode; Da osobe sa invaliditetom ne smije da košta njegova invalidnost; Da njih

treba prihvatiti kao čovjeka i jedno od pitanja ostvarivanja njihovih ljudskih prava. Ako to prihvatimo, onda oni očekuju da vlast svoj odnos prema njima zasniva na principima: Dostojanstva; Individualne autonomije, uključujući slobodu izbora i nezavisnost; Nediskriminacije; Potpune inkluzije (uključenja) osoba sa invaliditetom kao jednakih građana i učesnika u svim tokovima života u društvu; Poštovanje razlika i prihvatanje invalidnosti kao dijela ljudske različitosti i humanosti; Jednakost u društvu; Da je diskriminacija po osnovu invalidnosti kršenje prirodnog dostojanstva ljudskog bića.

Dostojanstvo osoba sa invaliditetom zaslužuje da društvo poštuje gore navedene principe, jer one su zaista dostojanstvene ličnosti, jer ogromna većina njih nisu oholi i ne prihvataju poniznost. Oni samo žele prava i poštovanje, a ne žele i ne prihvataju milostinju i sažaljenje. Sve je to zbog toga što je "invalidnost tim osobama obogatila život u pogledu čovječnosti". One imaju i druge etičke vrline, kao "zlatne sredine" (blagost, hrabrost, čednost, umjerenost, pravednost, širokogrudnost, ljubaznost, plemenitost, darežljivost i svakako dostojanstvenost). Zato, te osobe traže od društva samo ona prava koja im pripadaju i mogu se realizovati, ali i toga nema u onoj mjeri i na vrijeme koje bi društvo moglo obezbjeđiti. "U blagostanju ljudsko srce stvrdne brže nego jaje u kipućoj vodi".

Etičke vrline osoba sa invaliditetom nisu dovoljne da im garantuju egzistenciju. Davno je Aristotel rekao: "Etička vrlina sama nije u stanju da garantuje egzistenciju, već je uz to potrebno zdravlje i nešto novca". Osobe sa invaliditetom imaju (ponešto) zdravlja, ali novca baš nikako. I za zdravlje i za novac društvo im je uspostavilo sve vrste barijera, zbog kojih oni i ne mogu biti integralni dio društva. "Ljudska prava su toliko velika da se tu mali ljudi i ne vide".

Prihvatanjem socijalnog (društvenog ili građanskog) modela invalidnosti doprinosi većem razumijevanju invalidnosti. Naime, mnogi problemi osoba sa invaliditetom i društva u cjelini mogli bi se potpunije i brže riješiti (ili bar ublažiti) kada bi svi, a prije svih i ponajviše nosioci struktura vlasti na svim nivoima, istinski objasnili a potom i prihvatili pojam invalidnosti, odnosno definiciju invalidnosti po socijalnom modelu. Osobe sa invaliditetom su kreirale taj model kao svoj model, odnosno način na koji interpretiraju, analiziraju i prezentuju pitanja iz svog života, jer ne žele samo da žive nego i da postoje. ("Ne stojim, ali mislim, dakle, postojim", poruka je tih osoba svima u društvu). Socijalni model je, dakle, odraz suštinskog uvjerenja, stavova, filozofije i prakse pokreta osoba sa invaliditetom u svijetu.

Nije lako definisati pojam invalidnosti upravo zbog toga što su ljudska bića rangirana od "invalidnih" pa do viših kategorija "tjelesno i mentalno sposobnih". Svi mi imamo svoje slabosti, kod "invalidnih" one su samo vidljivije. Zato, "identifikovanje čovjeka na osnovu jednog hendikepa potpuno je neadekvatno", jer ljudi su samo privremeno zdravi.

Ima više definicija invalidnosti. Osobe sa invaliditetom posebno ohrabruje Rezolucija o zajedničkom saopštenju predstavnika država EU, izdata povodom Međunarodnog dana osoba sa invaliditetom-trećeg decembra, u Briselu 1994. godine, po kojoj definicija glasi: "Osoba sa invaliditetom je osoba sa svim pravima, dovedena u situaciju koja je onesposobljava za funkcionisanje, uslijed prostornih i socijalnih barijera, koje ta osoba (uslijed oštećenja) ne može savladati na način kao ostali građani". Iako je ova definicija nepotpuna, ona ipak djeluje oslobađajuće i ohrabrujuće, jer tim osobama daje grupni identitet i zajednički razlog da utiču na društvo i oslobodi ga njegovih diskriminatornih barijera. Treba uvijek imati na umu i činjenicu da se društvo samo po sebi ne može osloboditi tih barijera bez aktivnijeg, upornijeg i samopouzdanijeg djelovanja osoba sa invaliditetom, pojedinačno a naročito putem oblika njihovog organizovanja. To treba da čine na dostojanstven i miran način, sa strpljenjem i razumom, jer to je proces, pa ako ne uspije u razumno vrijeme, onda mijenjati "pravila igre", jer "vlast nikad ne daje ravnopravnost ugroženim manjinama dobrovoljno", a osobe sa invaliditetom upravo spadaju u ugroženu manjinu u svakom društvu i u svakom vremenu.

SAMOSTALAN ŽIVOT OSOBA SA INVALIDITETOM

Socijalni model invalidnosti djeluje i na društveni pritisak i od samih osoba sa invaliditetom, mada još nedovoljno, neorganizovano i bez dovoljnog samopouzdanja. Taj pritisak na društvo one trebaju pojačati jer je društvo upravo to koje ih onemogućava da potpuno i ravnopravno učestvuju u svim društvenim, kreativnim i rekreativnim tokovima života zbog čega i ne mogu živjeti samostalno i nezavisno. "Najteže je živjeti po volji drugoga".

Da bi društvo bilo pravno i demokratsko, a time i bez diskriminacije, treba jačati svaku saradnju vladinog i nevladinog sektora na principima: Međusobno povjerenje; Partnerstvo; Učešće i konsultacije; Transparentnost; Nezavisnost i Odgovornost. Danas se najveći stepen demokratičnosti jednog društva vrednuje razvijenošću i učešću građana i nevladinih organizacija, odnosno organizacija civilnog društva jer ono sadrži širi krug subjekata, u procesu kreiranja javnih politika. U tom smislu, poučna je misao genija čovječanstva Anštajna: "Svijet je previše opasan da bi se u njemu živjelo, ne zbog ljudi koji čine zlo, već onih koji stoje sa strane i nijemo posmatraju".

"Prihvatanje urođenog dostojanstva, jednakih i neotuđivih prava svih pripadnika ljudske zajednice predstavlja osnov slobode, pravde i mira u svijetu". S toga su pravičnost i čovječnost najveća dobra među ljudima. "Istina je na strani ljudi koji su najmanje povlašćeni". Zato poslušajte savjete osoba sa invaliditetom i ono što ova knjiga nudi. "Ko hoće nešto da učini, traži način, a ko neće, traži razlog".

*"Čudno je kako je malo potrebno da budemo srećni i još čudnije:
kako često nam baš to malo nedostaje" (Ivo Andrić).*

BANJA LUKA, 2011.

DRAGO VUČENOVIĆ

KONCEPT SAMOSTALNOG ŽIVOTA OSOBA SA INVALIDITETOM

Samostalni život osoba sa invaliditetom ne znači fizički samostalno obavljanje svakodnevnih aktivnosti, već podrazumeva da osoba sa invaliditetom ima izbor, da samostalno donosi odluke o svom životu, bira način zadovoljavanja svojih potreba koje sam najbolje poznaje, kontroliše sprovođenje svojih odluka i izbora, da snosi punu odgovornost za svoje odluke i učinjeni izbor, ali da, kao i svi ostali ljudi, ima pravo i na greške.

Ovih pet elemenata:

- izbor
- donošenje odluke
- kontrola
- odgovornost i
- pravo na grešku

predstavljaju osnovne principe filozofije samostalnog života osoba sa invaliditetom.

Preduslovi za samostalni život osoba sa invaliditetom su:

- mogućnost dobijanja relevantnih informacija,
- mogućnost razmene iskustava sa drugim osobama sa invaliditetom,
- postojanje pristupačnih stanova,
- postojanje tehničkih pomagala,
- postojanje pristupačnog arhitektonskog okruženja
- postojanje pristupačnog transporta,
- postojanje servisa personalnih asistenata.

U ovoj knjizi želimo da približimo ove preduslove i pojasnimo kako se oni mogu realizovati u praksi u našem životnom okruženju. Filozofija samostalnog života je rezultat zalaganja pokreta osoba sa invaliditetom da se pitanje invalidnosti posmatra kao pitanje ljudskih prava a ne sažaljenja i isključivo socijalne zaštite. Socijalna zaštita je važan segment u realizaciji samostalnog života jer obezbeđuje finansijsku podršku za osobe sa invaliditetom koje su siromašne, treba pružati podršku kroz davanje relevantnih informacija, finansiranje personalnih asistenata i obezbeđenje pristupačnih stanova bilo da su socijalni stanovi ili adaptacija postojećih stanova u vlasništvu korisnika. Djelimično sistem socijalne zaštite može uticati i na obezbeđenje razmjene iskustava sa drugim osobama sa invaliditetom kroz upućivanje korisnika da se uključe u svoja Udruženja i aktivnosti koje se organizuju za osobe sa invaliditetom. Postojanje pristupačnog arhitektonskog okruženja, transporta i tehničkih pomagala je u domenu drugih oblasti.

Samostalan život osoba sa invaliditetom je stvarnost Zapadne Evrope i svih zemalja Evropske unije. Formirana je Evropska mreža za samostalan život koja

Slika 1. Samostalan život osoba sa invaliditetom

ostvaruje kontakt sa Skupštinom Savjeta Evrope i podnijela je listu konkretnih prijedloga :

1. Zemlje članice treba da finansiraju lokalne i nacionalne organizacije osoba sa invaliditetom koje su posvećene promociji samostalnog života,
2. Savjet Evrope treba da započne rad na smjernicama za zemlje članice za donošenje zakona u sljedećim oblastima: antidiskriminatorsko zakonodavstvo, okolina bez barijera: stanovanje, prevoz, mediji, telekomunikacije, davanje prava osobama sa invaliditetom na realno finansiranje koje im omogućava personalnu asistenciju, da njihove organizacije

posvećene samostalnom životu predstavljaju stanovišta osoba sa invaliditetom na svim nivoima pripreme i donošenja ovakvog zakonodavstva.

SOCIJALNA ZAŠTITA OSOBA SA INVALIDITETOM

(dobijanje relevantnih informacija, mogućnost razmene iskustava sa drugim invalidima, postojanje pritupačnih stanova, postojanje servisa personalnih asistenata)

1. UVOD

Ušli smo u nove društvene odnose u kojima se bitno mijenja društveno-ekonomski položaj čovjeka, koji se sada i često stavlja u situaciju da sam sebe vodi kroz život u mnogim ključnim oblastima života.

Socijalna politika, iako ostaje dio razvojne politike, direktno je izložena tržišnom privređivanju i "novoj filozofiji novih poslodavaca". Iz tih, ali i mnogih drugih razloga, za osobe sa invaliditetom, kao i druge socijalno ugrožene građane, morala bi da važe i druga "pravila života". Naime, u postojećim društveno - političkim, ekonomskim, kriznim i poslije ratnim uslovima, sve teškoće života prvenstveno ugrožavaju društvene grupe i slojeve koje su objektivno u najnepovoljnijem položaju, a to su prije svih osobe sa invaliditetom, a naročito oni teži i/ili sa višestrukim invaliditetom, kojima je i u normalnim prilikama potrebna odgovarajuća pomoć društva. Naše društvo je još organizovano tako da se o osobama sa invaliditetom treba brinuti samo porodica (Porodični zakon RS), a društvene promjene su korjenite i funkcija porodice je znatno promjenjena. Republika Srpska i Bosna i Hercegovina još nemaju usklađeno svoje zakonodavstvo sa međunarodnim aktima o socijalnim i drugim pravima osobe sa invaliditetom, ali i drugih ugroženih građana.

Socijalna reforma je neophodna naročito iz sljedećih razloga:

1. Trenutno je sistem socijalne zaštite u BiH i njenim entitetima baziran na zastarjelom i složenom sistemu koji ne odražava stvarne potrebe korisnika,
2. Učestalo je prebacivanje odgovornosti između različitih nivoa vlasti, a unutar nje i nivoa administracije, kao i među raznim agencijama i institucijama,
3. Socijalna zaštita još je u većoj mjeri zavisna o međunarodnim donacijama, iako trebamo biti svjesni da je njih sve manje (a uskoro, možda, i nikako),
4. Postoji malo partnerstva i fleksibilnosti između vladinog i nevladinog sektora,
5. Postoji potreba za usvajanjem održivih lokalnih i odgovarajućih sistema socijalnih usluga, a koje odražavaju najbolju praksu u Evropskoj uniji (EU),
6. Zahtjevi za socijalnom pomoći nastavljaju da se uvećavaju, uprkos ograničenim sredstvima, a što je uslovljeno većom nezaposlenošću radno sposobnih građana i sve većem broju staračkih domaćinstava i
7. Sadašnji sistem i zakonodavstvo o socijalnoj zaštiti nije usklađen sa Evropskom socijalnom poveljom.

Neposredni ciljevi socijalne reforme trebali bi biti: unapređenje planiranja socijalne politike; kontrola socijalnom zaštitom i administrativnim kapacitetima institucija na državnom i entitetskom nivou; jačanje neposrednog opštinskog upravljanja socijalnom politikom u pružanju socijalnih usluga, čemu prethodno treba osigurati finansijska i druga sredstva na svim nivoima vlasti i razvoj partnerstva i projekata aktivnosti u zajednici među akterima civilnog društva i na nivou lokalne zajednice.

Elementi socijalne reforme trebaju se zasnivati na razvoju partnerstva između: vladinih institucija u oblasti socijalne zaštite i drugih javnih institucija, nevladinog sektora; centara za socijalni rad; privatnog sektora i volontera (u RS nedavno je usvojen Zakon o volonterizmu); jačanju vlastitih kapaciteta s ciljem smanjenja zavisnosti o stranim i domaćim

donatorima; usmjerenju na usluge bazirane na potrebama korisnika i planiranju socijalne politike i socijalnog menadžmenta na svim nivoima vladinog i nevladinog sektora.

2. SOCIJALNA REFORMA

Mnoge promjene u odnosu na položaj osoba sa invaliditetom u društvu su već nekontrolisane, a njihove posljedice već su i vidljive, a biće i nesagledive ukoliko se društvo ubrzo ne osposobi da njima upravlja. Zato je krajnje vrijeme da društvo mijenja svoj odnos prema njima, tako što bi stvaralo uslove za njihov život i rad, a to je: da im ključne oblasti života koje utvrđuju Standardna pravila i Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom postanu dostupne i prilagođene u svako vrijeme i na svakom mjestu; da te potrebe moraju činiti osnov za planiranje društva; da resursi budu usmjereni tako da im obezbijede jednake mogućnosti za učestvovanje u glavnim tokovima društvenih aktivnosti i da to bude osnov zakonodavstva o njihovim pravima, jer njima trebaju prava i poštovanje, a ne milostinja i sažaljenje. Treba svi da znamo da su zakoni najbolji pokazatelji i mjerilo vrijednosti civilizovanog društva. Posebno treba istaći da je društvo i odgovorno za stvaranje zakonske osnove za mjere kojima se ostvaruju ciljevi punog učešća, funkcionisanja i ravnopravnosti osoba sa invaliditetom u svim tokovima društvenih zbivanja, odnosno njihove pune, pravne i istinske integracije u društvu, čiji su i članovi svojim rođenjem.

Imajući u vidu postojeće stanje osoba sa invaliditetom, naročito u socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, te činjenicu da su im neka ranija prava ukinuta, neminovno se nameće potreba za drugačijim promišljanjem ove problematike, odnosno sveukupne njihove zaštite i iznalaženju savremenih rješenja adekvatnih njihovim potrebama u duhu promjena u političkoj i ekonomskoj, a time i socijalnoj sferi društva. Pošto smo u početku izgradnje novog pravnog sistema, prilika je da se sada analizira socijalni i drugi položaj osoba sa invaliditetom u našem društvu, te utvrdi mogući koncept njihove sigurnosti, u najširem smislu te riječi, počev od: međusobnog uvažavanja, poštovanja, prijateljstva, pažnje, razumjevanja, jednakosti, zajedništva, prihvatanja u društvu, naklonosti itd., koji bi bio usaglašen sa njihovim ljudskim potrebama i socijalnim pravima, u skladu sa odgovarajućim međunarodnim aktima o socijalnim i drugim ljudskim pravima, svakako u granicama mogućnosti društva. Sigurno je da se može i u ovim teškim prilikama i bolje i više i potpunije i brže, samo treba više volje i razumjevanja onih koji odlučuju u društvu, u čemu i jeste ključ problema kojeg često zanemarujemo. Zato osobe sa invaliditetom trebaju prve ponuditi taj ključ.

Zbog svoje savjesti, skromnosti i razumjevanja stanja u društvu, osobe sa invaliditetom i ne traže ništa više nego samo onu vrstu prava koja su im već utvrđena međunarodnim aktima, a prema obimu tih prava u skladu sa mogućnostima društva čiji su i dio, ravnopravno sa onima koji to nisu.

Međunarodna akta u kojima su sadržana prava osoba sa invaliditetom BiH morala bi ratifikovati i ugraditi u svoje zakonodavstvo, a potom da to urade i njeni entiteti i Brčko distrikt BiH, te da se istovremeno u tim zakonima stvore mehanizmi za njihovu primjenu, praćenje i unapređivanje. I bez te ratifikacije, nije "zabranjeno" društvu da ta prava ugradi u svoje zakonodavstvo.

Navedena prava osoba sa invaliditetom treba da budu njihova osnovna prava, bez obzira na porijeklo i prirodu njihove invaliditeta, a neka se ta prava po vrsti i obimu utvrđuju posebnim propisima za ratne osobe sa invaliditetom, što je i opravdano s obzirom na njihove uzroke invalidnosti, a što je u mnogim zemljama i praksa. Naime, prema pravnoj klasifikaciji, odnosno prema obimu prava koja uživaju, osobe sa invaliditetom se dijele u 3 podgrupe:

1. **Osobe sa invaliditetom nastale usljed ratnih dejstava**, koji u svim zemljama uživaju najveća prava na državna sredstva, što odgovara sistemu socijalnog obezbjeđenja.
2. **Osobe sa invaliditetom nastale usljed rada**, sa znatnim pravima na bazi, po pravilu, vlastitih ulaganja u fondove (što nije slučaj kod nas), što odgovara sistemu socijalnog osiguranja i

3. **Mirnodopske osobe sa invaliditetom**, koji uživaju mnogo manja prava, što odgovara sistemu socijalne zaštite, pa su zato i najugroženiji jer se društvo o njima nedovoljno stara i za sada ih nije nigdje "svrstalo" u zakone, niti za njih ima poseban organ vlasti koji bi se o njima brinuo. Preovladava mišljenje da ovi mirnodopski ne bi trebali uživati prava po sistemu socijalne zaštite, jer osoba sa invaliditetom je osoba sa invaliditetom, bez obzira na prirodu i porijeklo invaliditeta, pa im treba omogućiti uživanje osnovnih prava, pogotovo u ključnim oblastima života koja utvrđuju Standardna pravila i Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom.

Naše društvo u većoj mjeri prenosi najveći i najsloženiji dio odgovornosti socijalne zaštite na lokalnu zajednicu - opštine, odnosno njihove centre za socijalni rad. Moramo znati da nije moguće govoriti o bilo kakvoj ozbiljnoj i punoj decentralizaciji odmah i bez sagledavanja posledica, sve dok se ne uspostavi stvarna pluralistička demokratija, decentralizacija sistema političkog odlučivanja i stroga podjela uloga u socijalnoj politici između: društva (države), lokalne samouprave i lokalnih vlasti, privatnih poslodavaca i civilnog društva, a prije svega socijalno-humanitarnih organizacija, udruženja i drugih nevladinih organizacija.

Kako i kada postići promjene u društvu prema osobama sa invaliditetom? Odgovore bi trebali dati, prije svih, nosioci struktura vlasti. Osobe sa invaliditetom bi morale objašnjavati, a ako treba i ubjeđivati, nosioce struktura vlasti da su one: integralni dio društva, i to svojim rođenjem; da je problem osoba sa invaliditetom problem cijelog društva; da rješenje njihovih problema uključuje cijelo društvo, odnosno sve njegove mehanizme vlasti, ali da je to prvo i najviše obaveza vlasti koja i uspostavlja osobama sa invaliditetom sve vrste barijera (kulturne, obrazovne, prostorne, informacijske, komunikacijske, ekonomske, socijalne, zakonske itd.). Zbog postojećih barijera one i ne mogu biti uključene u društvene tokove, odnosno koristiti ključne oblasti života, a posebno ih treba ubijediti da je invalidnost čovječnost i pitanje ljudskih prava.

Mnogi aktivisti i borci za ljudska prava naglašavaju da je jedan od dobrih načina za postizanje promjena u društvu prema osobama sa invaliditetom djelovanje kroz političke akcije, dostizanjem moći ili lobiranje onih koji već imaju moć. Ovo je i odgovarajući pristup jer je invalidnost u osnovi pitanje ostvarivanja ljudskih prava i jednakosti, što je takođe stvar i političke prirode, a time i socijalne prirode. Zato treba u društvu prihvatiti socijalni pojam-definiciju invalidnosti. U tom smislu, Kale Konkola to objašnjava ovako: "Kad govorimo političkim terminom, onda je sporedno koju vrstu invalidnosti imamo. Ono sa čime se suočavamo je osnovni problem u našem društvu: jesmo li diskriminirani, jesmo li marginizovani, imamo li iste mogućnosti kao ostali naši sugrađani? Sve ove stvari se odlučuju na političkom nivou, pa prema tome moramo da stavimo pitanja i probleme invalidnosti na političku ravan". Zato bi osobe sa invaliditetom morale da razmišljaju o višim oblicima svog organizovanja na nivou entiteta, jer samo tako mogu biti jak i ravnopravan partner organima vlasti.

Socijalna reforma mora biti zasnovana na konceptu minimuma osnovnih standarda i progresivnog ostvarivanja prava. Neki organi vlasti mogu da tvrde da nemaju dovoljno sredstava da omoguće ostvarivanje prava na socijalnu pomoć, ali im to nije prihvatljivo opravdanje. Mora se ispuniti minimum propisanih obaveza, a onda do poboljšanja mora dolaziti postepeno. Prema međunarodnom pravu iz oblasti ljudskih prava, jednostavno zanemarivanje tih obaveza, koje nastaju kao rezultat činjenice da nema dovoljno sredstava za odobravanje socijalne pomoći, predstavlja povredu prava na socijalnu pomoć, a to je oblik neposredne diskriminacije.

Pravo na socijalnu pomoć je u članu 13. Evropske socijalne povelje (dopunjena i izmijenjena verzija) definisano kao "pomoć koja se dodjeljuje na osnovu potreba pojedinca, bez postavljanja bilo kakvih uslova koji se odnose na ispunjavanje obaveza iz sistema socijalnog osiguranja, koji pokrivaju određeni rizik ili stanje u vezi sa zanimanjem ili

obavezu plaćanja doprinosa. Pomoć se dodjeljuje kada osoba nema nikakvih naknada iz sistema socijalnog osiguranja, koje bi joj obezbijedile adekvatna sredstva".

U smislu prakse Evropskog komiteta za socijalna prava, da bi bilo efikasno, pravo na socijalnu pomoć mora da bude: jasno definisano zakonom, zasnovano na objektivnim kriterijumima, ostvarljivo i ne smije da podliježe nikakvoj drugoj uslovljenosti, osim potrebe korisnika za socijalnom pomoći. Uslovljvanje ovog prava dužinom privremenog ili stalnog boravka je zabranjeno.

BiH je ratifikovala Evropsku socijalnu povelju („Sl.gl.BiH“ –Međunarodni ugovori“, broj 8/08.), koja je stupila na snagu 15.09.2008. godine, izuzev 12 članova u cjelini ili pojedini stavovi u njima, a među njima i član 15. (pravo osoba sa invaliditetom na nezavisnost, socijalnu integraciju i učešće u životu zajednice). Ustav Republike Srpske daje odgovarajući okvir koji omogućava obezbjeđivanje socijalne pomoći na način koji je u skladu sa međunarodnim obavezama u oblasti ljudskih prava. Očekivati je da vlast uskladi svoje zakonodavstvo sa tom Poveljom.

3. PROGRAM SOCIJALNE SIGURNOSTI OSOBA SA INVALIDITETOM I SOCIJALNA PODRŠKA.

Da bi značaj osoba sa invaliditetom i njihovih oblika organizovanja bio veći u socijalnoj reformi, a time i korisniji za društvo u cjelini, neophodno je da strukture vlasti na svim nivoima stvaraju adekvatne uslove za to. Vlada Republike Srpske je 2010. godine usvojila Strategiju unapređenja društvenog položaja lica sa invaliditetom u RS 2010-2015. U okviru Strategije je posebno poglavlje Socijalna sigurnost lica sa invaliditetom i socijalna podrška.

Za postizanje samostalnosti, integracije i participacije osoba sa invaliditetom u društvu, odnosno njihove ravnopravnosti ili jednakih mogućnosti učešća, odnosno odgovornosti u društvu, neophodno je u zajednici donijeti i realizovati program socijalne sigurnosti i podrške tih osoba, koji će u mnogome pridonijeti bržoj i potpunijoj socijalnoj reformi.

Za sveukupnu zaštitu osoba sa invaliditetom treba obezbjediti dovoljna sredstva, prvenstveno finansijska. To i jeste najteže obezbjediti, pogotovo u ovo vrijeme, čega su te osobe svjesne. Ali, sa više volje, razumjevanja, međusobnog uvažavanja, pažnje svih, a pogotovo pravičnosti i taj problem se može riješiti.

Društvo (vlast) mora već jednom i prije svega poći od činjenice da je finansijski odgovorno za programe i mjere koje imaju za cilj stvaranje jednakih mogućnosti za uključivanje osoba sa invaliditetom u strukture društva. Zato društvo treba da uključi pitanja invalidnosti u redovne budžete svih nivoa i da uvede korišćenje ekonomskih mjera (zajmove, oslobađanje od poreza, carina i sl., posebnih bespovratnih davanja, specijalnih fondova itd.) za postizanje i podržavanje ravnopravnog učešća tih osoba u društvu. Ovakav pristup je naglašen u Startegiji za unapređenje društvenog položaja lica sa invaliditetom u RS 2010-2015.

Kroz Strategiju je u oblasti socijalne sigurnosti postavljeno jedanaest ciljeva:

1. Uspostaviti jedinstvene standarde u definisanju minimalnog nivoa socijalne sigurnosti,
2. Obezbjediti sistematski način finansiranja minimuma socijalne sigurnosti za lica sa invaliditetom koja su nesposobna za rad, nemaju osiguranje i ne posjeduju materijalna sredstva za život,
3. Usaglasiti mjere predviđene reformom penzijsko-invalidskog osiguranja sa pravima lica sa invaliditetom koja su svoju invalidnost stekla u procesu rada,
4. Unaporediti sistem dječije zaštite za potrebe djece sa invaliditetom,
5. Uskladiti zakonske regulative u oblasti socijalne zaštite sa ciljevima i stavovima Konvencije o pravima lica sa invaliditetom,

SAMOSTALAN ŽIVOT OSOBA SA INVALIDITETOM

6. Poboljšati uslove i kvalitet zbrinjavanja lica sa invaliditetom u ustanovama socijalne zaštite,
7. Jačati kapacitete ustanova socijalne zaštite koje pružaju usluge licima sa invaliditetom,
8. Zakonski regulisati funkcionisanje koncepta socijalnih usluga,
9. Istražiti potrebe za socijalnim uslugama za lica sa invaliditetom na nivou lokalnih zajednica,
10. Podići nivo informisanosti lica sa invaliditetom o mogućnostima organizovanja i pružanja usluga socijalne zaštite u njihovim lokalnim zajednicama,
11. Uvesti u praksu lokalnih zajednica stambeno zbrinjavanje lica sa invaliditetom kroz model socijalnih stanova.

U realizaciji socijalne zaštite uvijek se postavlja pitanje načina finansiranja ove oblasti. Najefikasniji mehanizam za obezbjeđenje sredstava za zaštitu osoba sa invaliditetom mislimo da bi bio kada bi se osnovao Fond za zaštitu osoba sa invaliditetom, putem kojeg bi se sredstva ne samo obezbjeđivala nego i više namjenski koristila, a posebno i uvećavala (investiciono ulaganje, davanje kredita, kamate i sl.), što je takođe bitno i korisno. Sredstva bi se mogla obezbijediti i na slijedeće načine:

1. Posebno oporezivanje prometa luksuzne robe i usluga, odnosno uvođenje taksi na to,
2. Oporezivanje, a još bolje i oduzimanje imovine od neosnovano obogaćenih,
3. Od taksi na sredstva za reprezentaciju poslodavca, reklame i propagande proizvoda i usluga, kao i službena putovanja u inostranstvo,
4. Uvođenje taksi na turistička putovanja,
5. Od poreza na ekstra dohodak firmi koje se bave proizvodnjom i prometom luksuzne robe i usluga, a naročito akcizne robe,
6. Od taksi na prihode za sportske zabave, vjerske i druge manifestacije, priredbe i sl,
7. Iz dijela prihoda od igara na sreću,
8. Od novčanih kazni za povrede propisa,
9. Od nadoknade poslodavca i kazni, ako ne zaposli osobu sa invaliditetom po sistemu tzv. kvotnog (ili nekog drugog) zapošljavanja,
10. Od dijela imovine umrlog koji nema zakonskog ili testamentalnog nasljednika,
11. Od poklona, donacija, zadužbina i sl. i
12. Od dijela državnog kapitala u procesu privatizacije - tranzicije.

Kada ovakav Fond ojača, on se ne bi ni trebao tako zvati, nego npr. Fond za samostalan život osoba sa invaliditetom, iz kojeg bi se mogli podupirati razni pilot - projekti i programi samopomoći, osnivati preduzeća i ustanove za stručno osposobljavanje i zapošljavanje tih osoba, kao njihova trajna zaštita, dakle, sticati prihode i ubirati plodove (zakup, kamate, dividende, prihod po osnovu autorskih prava, patenata i dr.), primati poklone, legate, imati pokretne i nepokretne stvari i tako stvarati bolje uslove za njihov samostalniji život, naročito onih najtežih koji ne mogu privređivati. Ostvarivanjem navedenog društvo ne gubi ništa, već dobiva jer samo mehanizmima vlasti stvara uslove da oni, kao najugroženija grupa, samoprivređuju i da tako ne ovise od državnih ili socijalnih fondova (kojih i nema), pa čak i od svojih najbližih.

Prema mnogim međunarodnim dokumentima, a naročito Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom, društvo je obavezno da njima osigura minimum socijalne zaštite kao i za ostale građane, a naročito vodeći računa da troškove prouzrokovane invalidnošću pokrije kroz sistem kolektivne socijalne zaštite društva, bez uticaja na zaštitu ili njihov prihod. Društvo mora osigurati potpunu otvorenost institucija sistema socijalne zaštite, a što podrazumjeva osiguravanje uticaja zainteresovanih i korisničkih grupa na procese kreiranja politika i donošenja odluka, te razvijanje i učestvovanje u kontroli kvaliteta usluga socijalne zaštite, a koje utiču na socijalnu zaštitu osoba sa invaliditetom. Institucije odgovorne za njihovu socijalnu zaštitu moraju osigurati i koordinaciju preduzetih mjera sa organima vlasti i

iz drugih oblasti koje se odražavaju na njihovu socijalnu zaštitu (zdravstvena zaštita, obrazovanje, rehabilitacija, zapošljavanje i sl.).

SAOPŠTENJE EDF-a O EKONOMSKOJ KRIZI: OSOBE SA INVALIDITETOM NE SMIJU ISPAŠTATI ZBOG KRIZE

“Evropski forum za invalidnost (EDF), koji predstavlja glas više od 50 miliona Evropljana sa invaliditetom, poziva Vijeće Evrope, Evropsku komisiju i Parlament, i ostale evropske institucije i sve vlade Evrope da osiguraju da osobe sa invaliditetom i njihove porodice ne ispaštaju zbog ekonomske krize prisutne u svijetu, kroz reduciranje njihovih prihoda, olakšica, mogućnosti zapošljavanja ili kroz uskraćivanje podrške našim organizacijama.

Kriza je uzrokovana neodgovornim pozajmljivanjem i neprihvatljivim nemarom onih u finansijskim institucijama i regulatornim tijelima u svijetu. Vladin odgovor na “kreditni krah” bio bi kreiranje finansijskih izvora koji će se crpiti iz banaka. Sada, nedostatak povjerenja u generalni ekonomski sistem je vitalan za siromašne, stare i osobe sa invaliditetom i njihove porodice u Evropi da ne ispaštaju zbog ove krize. Mi smo već bili u neizvjesnoj poziciji i prije krize, te zbog toga pozivamo na reakciju, koja će se odraziti kroz veća ulaganja u pristupačnu infrastrukturu, povlastice i poreske olakšice, uz koje ove grupe mogu kupiti robu i usluge, kako bi popravili svoju ekonomsku situaciju.

Svijet je kroz Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom samo prepoznao hitnu potrebu za proširenjem međunarodnih zakonskih okvira ljudskih prava za osobe sa invaliditetom. Društvo ne može dopustiti da “razblažava” svoju obavezu o ljudskim pravima, uključujući pravo na zapošljavanje i porodični život. Tradicionalno, osobe sa invaliditetom su “rezervna armija rada, zadnji kod zapošljavanja, prvi kod otpuštanja”, uvijek preskupi u vremenima kriza. Osobe sa invaliditetom, njihove porodice, nezaposleni i siromašni ne mogu postati žrtva krize koju sami nisu uzrokovali. Veće pogoršavanje ekonomske pozicije vodilo bi pokušajima da se uskrate beneficije u mnogim zemljama, kao što su Irska, Mađarska, Švedska i Italija.

Lekcije ove krize – VRIJEDNOST INVESTIRANJA U LJUDE – je daleko važnija od špekulativnog (sumnjivog) ulaganja i to koristi cijelom društvu i jačanju njegove otpornosti i vodi ka prevazilaženju krize. Ako se jaz između siromašnih i bogatih proširuje, to će koštati društvo više dugoročno gledano.

EDF će osigurati da jednakost i prava osoba sa invaliditetom dođu na vrh tema za razmatranje na dnevnom redu politika u predstojećim evropskim izborima.

Otpuštanja i masovno nezaposlenje će razviti plodno tlo za nasilje, zločine iz mržnje, razoriti solidarnost i proizvesti opasne stavove o demokratiji. Mi pozivamo sve koji imaju odgovornost za donošenje političkih i ekonomskih odluka, da urade sve što je u njihovoj moći da osiguraju da osobe sa invaliditetom i siromašni budu tretirani uz poštovanje jednakosti i brige o njihovoj dobroj ekonomiji, uz istovremeno preduzimanje odgovarajućih mjera. Sada je vrijeme za snažnu akciju tako da u 2010. – EVROPSKOJ GODINI PROTIV SIROMAŠTVA – osobe sa invaliditetom i ostale ranjive grupe ne dođu ponovo na vrh glavnih tema za razmatranje“. (Saopštenje je donio Odbor EDF-a u okviru francuskog predsjedavanja EU u Parizu, 16.11.2008. godine).

4. PERSONALNI ASISTENT

Uobičajeno razmišljanje sredine je da su osobe sa invaliditetom teret porodice, posebno ako se radi o težim tjelesnim invaliditetom. U slučaju da im je neophodna obimnija pomoć, treba ih smještati u institucije. Danas, realna cijena bolničkog dana u bolnicama za fizikalnu rehabilitaciju je 40 KM. To znači da realan iznos koji država treba da obezbijedi za

SAMOSTALAN ŽIVOT OSOBA SA INVALIDITETOM

njihov smještaj je 1.200 KM mjesečno. Koliko je ova vrsta smještaja skupa, vidi se iz činjenice da je prosječna plata oko 400 KM. Potrošačka korpa za četvoročlanu porodicu je oko 1600 KM. Sa druge strane, te osobe su nezadovoljne kolektivnim smještajem za duže vrijeme, jer svaka institucija isključuje postojanje i razvoj pojedinca. Ona je usmjerena na kolektivni život, bez isticanja osobenosti. Uvođenje pojma personalni asistent u Velikoj Britaniji se definiše kao pomoć u aktivnostima u svakodnevnom životu, koja zadovoljava specifične potrebe i želje pojedinca. Svrha asistencije treba da bude mogućnost osobama sa invaliditetom da ostvare ono za čim teže. Ova definicija zapravo se može opisati kao mogućnost da te osobe ne odstranimo iz zajednice, da im omogućimo življenje sa porodicom, zapošljavanje, školovanje i sl. sa što manjim troškovima za njih i društvo. Personalni asistent može postati mogućnost da se pomogne osobi i njegovoj porodici, da se ne osjećaju zapostavljenim, neprimjetnim u okolini u kojoj žive.

Na Skupštini komiteta za samostalan život Međunarodne organizacije osoba sa invaliditetom (DPI) usvojena su osnovna načela samostalnog života.

Samostalan život je proces podizanja nivoa svijesti i osposobljavanja. Ovaj proces omogućava osobama sa invaliditetom svih uzrasta i sa svim vrstama invalidnosti da steknu jednake mogućnosti i u potpunosti učestvuju u svim aspektima u društvu.

Slika 2 i 3. Zajedno sa asistentom

Osobe sa invaliditetom moraju da kontrolišu ovaj proces. Kako bi se ostvarila ova kontrola, na raspolaganju mora da bude veća mogućnost izbora.

Službe koje su potrebne za izjednačavanje mogućnosti i puno učestvovanje u svim aspektima društvenog života treba da ponude izbor različitih stepena korisničke kontrole.

Evropska mreža za samostalan život (ENIL) na svojoj Skupštini 1992. godine definiše samostalan život kao: Pojedinci i profesionalci koji koriste pojam "samostalan/nezavistan život" u svom poslu iz svake organizacije, vladine ili nevladine, uključujući organizacije za osobe sa invaliditetom i sastavljene od tih osoba, moraju se pridržavati sljedećih principa:

- solidarnost,
- podrška ljudi koji su u istoj situaciji,
- deinstitutionalizacija i
- demokratija i samoopredjeljenje.

Mnogi roditelji se žale jer ne žele svoje dijete smjestiti u instituciju, a nisu u mogućnosti da dijete odvezu do škole, ljekara ili na društvene aktivnosti. Ono što omogućava personalni asistent je upravo pomoć legitimna, priznata od društva, ne samilost, za opstanak osoba sa invaliditetom i njihovih porodica. Sa druge strane, osobe koje se bave ovakvom

vrstom pomoći treba da imaju osigurana primanja, socijalno, zdravstveno osiguranje, plaćen porez na dohodak.

Organizovani sistem pomoći osobama sa invaliditetom ne treba biti shvaćen kao sistem za opterećenje budžeta društva, fondova i drugih izvora, on može biti sistem za obezbjeđenje opstanka većeg broja ljudi koji učestvuju u tom procesu. Personalni asistent je osoba u radnom odnosu, poslodavac je osoba sa invaliditetom, sredstva za obezbjeđenje ovog odnosa daju se preko Centra za socijalni rad. Veoma je važno omogućiti osoblju koje je zaposleno osjećaj da taj posao nije posao na crno, trenutno i bez obaveza. Personalni asistent u radnom odnosu ne bi smio napustiti posao bez otkaznog roka, a sa druge strane, poslodavac mora biti svjestan da kvalitet usluge zavisi od načina na koji on poslove definiše i organizuje, te ako nije zadovoljan uslugom, da mora da poštuje otkazni rok. Ako osobe sa invaliditetom žele da koriste pomoć druge osobe, moraju se, zaista, odgovorno ponašati kao poslodavci. Potrebno je da zajedno sa socijalnim radnikom naprave realnu procjenu potreba za pomoć, lične higijene, fizičku pomoć (oblačenje, stavljanje na WC, okretanje u krevetu, i ostalo), kućne poslove i odlaske ljekaru i slično. Pri tome ne treba zaboraviti poslove koji se obavljaju povremeno a ne redovno, i također ih uvrstiti. Kada se napravi lista, može se napraviti procjena za radno vrijeme. Za nekoga će to biti dva sata dnevno, za nekoga 13 sati dnevno (isključuje se 8 sati spavanja i tri sata pauza u toku dana), što znači da će se sistem organizovanja pomoći razlikovati zavisno od potreba pojedinca do njegovih organizacijskih sposobnosti. Kada utvrdimo radno vrijeme, može se desiti da je potrebno angažovati dve osobe, ako je osoba sa invaliditetom sama i ima veće potrebe. Treba razmotriti mogućnosti korištenja stambenog prostora, i dijela nadoknade za rad uključiti 50% od primanja na račun invalidnine, tjelesnog oštećenja i njege. Ovo je razmišljanje usmjereno isključivo na ekonomsku isplativost. I dalje stoji da je usklađivanje mogućnosti samostalnog života ugrožavanje ljudskih prava bez obzira na novac potreban za to. Potrebno je izvršiti procjenu ukupnih primanja za porodice čiji član želi koristiti ovakvu pomoć, te za dio novca koji oni izdvajaju za personalnog asistenta osloboditi ih poreza.

Da bi ovakav sistem pomoći opstao, ne treba tražiti izlaz samo u organima vlasti. Ovaj sistem zapošljavanja i smanjenja troškova za institucionalni smještaj treba biti razvijen prije svega na lokalnom nivou. Odnos prema osobama sa invaliditetom i njihovim porodicama ima aspekte i na lokalnom nivou. Npr. roditelj koji zbog brige o djetetu sa invaliditetom je spriječen da radi puno radno vrijeme ili uopšte da radi, postaje teret društva i lokalne zajednice.

Lokalne vlasti mogu da obezbjede pomoć osobama sa invaliditetom novčano i organizovanjem servisa, koji omogućuju da se organizovanje pomoći i plate personalnih asistenata isplaćuju putem servisa. Način na koji će se organizovati posao oko personalnih asistenata i isplata njihovih plata je važna koliko i obezbjeđenje sredstava za ovaj vid pomoći. Usluge su mnogobrojne, zahtjevaju nivo kvaliteta, pa treba odgovarajući sistem zaštite od zloupotrebe ovih usluga od strane korisnika i davaoca usluga. Ako je potrebna pomoć u dužem vremenskom trajanju, onda izvori finansiranja mogu biti fondovi za samostalan život regionalnog i republičkog nivoa. Za slučajeve gdje je novčana vrijednost potrebne pomoći u visini sredstava koji se isplaćuju kao pomoć nezaposlenim licima, mogu se ova lica uputiti na rad preko servisa za personalnog asistenta.

Centri za socijalni rad moraju imati razrađene upitnike za potrebu asistenta. Pitanja treba da obuhvate kriterije npr. godine, vrsta prihoda, da li živi sam ili sa porodicom, visinu primanja članova porodice, da li porodica može da pruži potpunu njegu, da li osoba želi da živi kod kuće i slično. Na osnovu ovog upitnika se može ocjeniti da li osobi treba personalni asistent ili ne. Iz rada u našim organizacijama znamo da je veći dio zainteresovan da živi van institucija uz odgovarajuću pomoć.

Slovenija je u periodu od 1991. godine započela javne radove. Ovi radovi se sprovode preko Zavoda za zapošljavanje, a sve u cilju smanjenja broja nezaposlenih. U javne radove je uključena pomoć u kući, kako su je oni nazvali, za osobe sa hendikepom i stare

osobe. Danas je 50% ljudi koji su uključeni u javne radove dobili stalna zaposlenja, a samim tim 50% potreba je podmireno kontinuirano za ova lica.

Potrebno je osposobiti korisnike personalnog asistenta da odgovorno naprave pregled tj. opis poslova, da ocjene nivo fleksibilnosti, komuniciranja sa asistentom, način oglašavanja radnog mjesta, obračuna sati provedenih na radu i drugo. Uobičajeno se dešava u našoj sredini da osobe sa invaliditetom ostvaruju prisne odnose sa osobama koje pružaju pomoć u institucijama, najčešće je rezultat te prisnosti da nakon nekog vremena korisnik se ustručava da kaže svoje primjedbe, kao i osoblje koje je u "prijateljskim" odnosima, pa nije slobodno da kaže svoje primjedbe. Posljedica je odnos pun nezadovoljstva. Mnogi ljudi smatraju da je oglašavanje i razgovor sa kandidatima interesantno, ali ne zaboravimo da se personalni asistenti mijenjaju relativno često, te je potrebno savladati vještinu uočavanja bitnih činjenica za uspješan rad. Zato je potrebno znati kakav oglas želimo, gdje ćemo oglašavati i slično. Npr. oglas treba da sadrži kakav je posao, koji su uslovi, gdje mogu da se dobiju dodatne informacije. Ako želimo angažovati studente, oglas ćemo postaviti na fakultetu, studentskom domu i kod profesora koji može pojasniti studentima kakav posao treba obavljati. Neodgovorno je posao opisati površno jer će to praviti probleme samom poslodavcu. Potrebno je da znate koji profil osoba tražite i da prvi razgovor definiše vaše uzajamne odnose. Komuniciranje s personalnim asistentom je osnovni preduslov za dobar poslovni odnos. Ne zaboravimo da osobe koje bi rado obavljale ovakav posao, obično ne znaju ništa o osobama sa invaliditetom i njihovim potrebama. Završavanje kurseva nije neophodno, jer svaka osoba sa invaliditetom je osoba za sebe i ima različite navike i potrebe. Zato je presudno znati dati pravu informaciju o svojim potrebama. Bitan momenat u organizovanju ovakvih službi ili servisa je formiranje liste za hitne slučajeve, kada je personalni asistent spriječen da radi ili za putovanja i slične situacije. Ovakvu listu bi trebala formirati i osoba koja je korisnik servisa.

Postoji nešto o čemu treba, takođe, razmišljati i sistemski riješiti, a to je pitanje povreda na poslu, uvrštavanje zanimanja u zvaničnu nomenklaturu zanimanja, sindikalno uvezivanje personalnih asistenata i slično.

U praksi u Republici Srpskoj i BiH već pet godina usluga personalne asistencije postoji u Gradu Banjaluci na osnovu Odluke Skupštine Grada o proširenim uslugama socijalne zaštite. Praksa se prenela i na Gradišku i Kozarsku Dubicu, a u Prijedoru i Laktašima je obavljena procjena potreba na nivou opštine.

U Centru za socijalni rad Banjaluka radjeno je **Istraživanje stavova korisnika personalne asistencije o kriterijima kvaliteta** usluge koje smo sproveli 2007. godine na 82 korisnika u Banjaluci. **Rezultati su pokazali da su najvažniji kriteriji:** usluga na vrijeme, urednost asistenta, odnos sa poštovanjem, mogućnost izbora asistenta i mogućnost promjene asistenta. Korisnici nisu smatrali važnim da ostvare kontakt sa asistentima kao prijateljima, što je u korelaciji sa iskazanim većim stepenom društvenog života. Također, korisnici smatraju da mogu sami upoznati asistenta sa svojim pomagalom, potrebama i da im nije potrebna posebna obuka i nema potreba da nose uniforme. Korisnici teško prihvataju odgovornost za kvantitet i kvalitet rada asistenta i nisu spremni participirati za uslugu.

Korisnici usluga personalne asistencije u 92% slučajeva su osobe između 26 i 65 godina. To je period života kada je osoba zaposlena, stvara porodicu i ima značajan obim socijalnih aktivnosti, ali i obaveza. U prilog našem istraživanju su i rezultati istraživanja u Srbiji gdje je 61% korisnika u ovoj starosnoj granici.

Evidentirano je da dvije trećine ispitanika čine žene, pa smo napravili dodatni uvid u spiskove svih korisnika da bi potvrdili da li je to podatak relevantan za svih 82 korisnika. Taj podatak jeste relevantan za osobe sa tjelesnim invaliditetom, ali ne i za slijepe osobe. Time zaključujemo da je pomoć u kući potrebija ženama sa tjelesnim invaliditetom, dok slijepe žene mogu te poslove same obavljati.

Napredak u uvođenju usluge je spor ali je evidentan progres i potreban je kontinuirani rad sa stručnom javnošću i korisnicima da bi se širila svijest o potrebama, mogućnostima i proceduri ocjene potrebe za personalnom asistencijom.

5. RAZMENE ISKUSTAVA SA DRUGIM OSOBAMA SA INVALIDITETOM

U drugoj polovici prošlog vijeka u svijetu je došlo do masovnog osnivanja pokreta za samopomoć svih vrsta. Danas su ovi pokreti osnova svih aktivnosti vezanih za sprečavanje

tjeskobe i psihičkih kriza. Broj grupa za samopomoć je u porasti i stalno raste posebno u posljednjih 20-tak i više godina (Engleska, Italija, SAD). Grupe za samopomoć su dosta različite, ali zajedničko im je to da se udružuju ljudi sa sličnim problemima a na istom su svi nivou. Postoje grupa čija je osnovna i jedina namjena to da pružaju neposrednu pomoć članovima, drugi imaju za cilj praćenje odnosa društva i borba za prava. Kad nas primjenjujemo termin vršnjačke edukacije za rad ovih grupa. Ovaj vid podrške predstavlja jedan od preduslova za

samostalan život. U organizacijama osoba sa invaliditetom se uglavnom razmjena iskustava dešava u toku socijalnih aktivnosti kao što su izleti, obilježavanje prigodnih dana (osmi mart, međunarodni dan osoba sa invaliditetom) ili u sportskim sekcijama u udruženjima. Posebno definisano aktivnost realizuju dvije organizacije u saradnji sa Zavodom za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju „dr. Miroslav Zotović” u Banjaluci. Radionice se održavaju na mjesečnom nivou i drži ih stručno osoblje i obučeni korisnici.

Pod ovim pojmom možemo uključiti i savjetodavnu podršku koje osobe sa invaliditetom zaposlene u organizacijama daju svakodnevno članovima u razgovoru sa njima.

Stručni radnici mogu svoje klijente sa invaliditetom informisati o udruženjima koja postoje da bi se učlanili i tako stupili u kontakt sa drugim osobama sa invaliditetom.

Slika 4,5 i 6. Razmjena iskustava sa drugim osobama sa invaliditetom

KLJUČNE OBLASTI ZA JEDNAKO UČEŠĆE OSOBA SA INVALIDITETOM U ŽIVOTU ZAJEDNICE

Da bi osobe sa invaliditetom mogle ostvariti puno učešće i ravnopravnost u društvu, odnosno da bi ključne oblasti života bile njima prilagođene odnosno dostupne, potrebno je da društvo stvara preduslove za realizaciju toga. Ti preduslovi su naročito:

1. Podizanje nivoa svijesti u društvu o osobama sa invaliditetom,
2. Medicinska zaštita,
3. Socijalna rehabilitacija,
4. Uslužne službe,
5. Pomoćna sredstva (naročito ortopedska pomagala i personalna asistencija) i
6. Odgovarajuća oprema.

U stvaranju ovih preduslova, osobe sa invaliditetom i njihove organizacije moraju biti aktivniji, odnosno moraju prvi dati svoj puni doprinos i kvalitetom svoga postojanja dokazati i drugima i privući ih u zajedničku akciju, jer samo zajedno može se graditi sretnija budućnost. Posebnu i najveću aktivnost te osobe moraju imati na polju podizanja nivoa svijesti u društvu o sebi jer je to prvi, ali i najteži, preduslov za mijenjanje negativnih stavova u društvu o njima. Nije slučajno u okviru Standardnih pravila - prvo pravilo: Podizanje nivoa svijesti u društvu o osobama sa invaliditetom i u članu 8. Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.

Da bi ključne oblasti života bile prilagođene i dostupne osobama sa invaliditetom, što je i uslov njihovog ostvarivanja ravnopravnosti, neophodno je da društvo, pored stvaranja preduslova za to, zakonom uvede i mjere za njihovo sprovođenje u život. U tom smislu, mjere društva (vlasti) bile bi naročito:

1. Informisanje i istraživanje,
2. Kreiranje politike i planiranje,
3. Zakonodavstvo,
4. Ekonomska politika,
5. Koordinacija djelovanja osoba sa invaliditetom i njihovih organizacija,
6. Organizacije osoba sa invaliditetom,
7. Obuka osoblja,
8. Nadzor i ocjenjivanje sprovođenja programa o osobama sa invaliditetom,
9. Tehnička i ekonomska saradnja i
10. Međunarodna saradnja.

Istu ulogu u stvaranju preduslova za ostvarivanje ravnopravnosti, osobe sa invaliditetom i njihove organizacije moraju imati i kod uticaja na društvo da gore navedene mjere uvode u svoje zakonodavstvo i da istraju da one budu poštovane i unapređivane.

Da bi ključne oblasti života bile i poštovane, odnosno sprovedene u životu, što je tek tada garancija ostvarivanja ravnopravnosti, potrebno je da društvo stvara, pored uslova i mjera za njihovo sprovođenje, i mehanizme za njihovo praćenje sprovođenja, odnosno korišćenja, kao i unapređivanja. Te mehanizme treba da stvaraju i organizacije osoba sa invaliditetom, a naročito njihova zajednička organizacija.

"Društvo treba prema osobama sa invaliditetom da djeluje konstruktivno, jer bez toga doprinosiće vlastitoj destruktiji". Konstruktivnim djelovanjem, zasnovanim na principu partnerstva i međusobnog uvažavanja, stvaraćemo normalnije i humanije društvo za sve nas.

Deklaracijom iz Kopenhaga (1995.) "vidi invalidnost kao formu društvene različitosti i naglašava potrebu inkluzivnog odgovora koji teži izgradnji društva za sve". "Društvo treba da prizna da je invalidnost koncept koji se razvije i da je ona rezultat interakcije između osoba sa invaliditetom i barijera u stavovima i okruženju koja sprječava njihovo puno i efikasno učešće u društvu na osnovu jednakosti".

1. ORTOPEDSKA POMAGALA ZA OSOBE SA INVALIDITETOM

Ortopedska pomagala su sredstva za mobilnost i pristupačnost fizičkog okruženja za osobe sa invaliditetom. Uklanjanje fizičkih barijera samo po sebi nije dovoljno da bi osobe sa invaliditetom bile uključene u sve tokove društvenog života. Potrebno je da one imaju i odgovarajuće ortopedsko pomagalo koje će im poslužiti kao dodatno sredstvo za pristupačnost fizičkog okruženja.

Odgovarajuće ortopedsko pomagalo (proteza, invalidska kolica, štap, štake i sl.) osobi sa invaliditetom je dio njegovog tijela, pomoću kojeg ona ostvaruje veće mogućnosti samostalnog, odnosno nezavisnog vlastitog života. Na žalost, kod nekih, ortopedsko pomagalo budi asocijacije na nemogućnost života, sirotinju i siromaštvo. Često se može čuti: "Ne znam kako bih da sam u takvoj situaciji, radije umrijeti nego tako živjeti". Ima pogrdnih i uvredljivih riječi, a uz to još i dodatne "etikete", o kojima Peter Coleridge kaže: "Etikete su štetne zato što osobu ne predstavljaju kao osobu, nego kao slučaj ili predmet.

Slika 7. Motorna kolica su značajno pomagalo kod osoba koje imaju problema sa gornjim i donjim ekstremitetima.

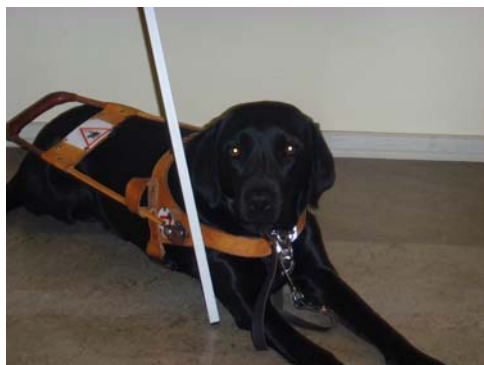

Riječi kao što su: "jadan", "paćenik", "ograničen" itd. samo još dodatno učvršćuje mišljenje da su osobe sa invaliditetom bolesni i bespomoćni. Invalidska kolica ne sputavaju, ona samo omogućavaju da osoba sa invaliditetom izađe u svijet da bi radila, zabavljala se, bila kreativna, ona su pomoć pri kretanju, kao što je automobil svima koji ga koriste'.

Slika 8. Pomagalo za podizane sa kreveta na kolica i obratno tkz. lift

Društvo bi trebalo omogućiti da osoba sa invaliditetom dobije na vrijeme i bez ikakvih troškova odgovarajuće ortopedsko pomagalo jer je ono dio njega i ima samo jednu funkciju, a to je povećanje stepena nezavisnosti korisnika, odnosno njegovo uključivanje u život zajednice. Ima mnogo osoba sa invaliditetom koja su uz pomoć ortopedskog pomagala završila odgovarajuću školu, osposobili se za rad i zaposlili se, te tako privređivali sebi i svojoj porodici, ali i društvu u cjelini (plaćaju doprinose, poreze i sl. a društvo im ne udjeljuje milostinju. Jedan od takvih je i autor ove knjige.). Zato, "osobu sa invaliditetom ne smije da košta njena invalidnost".

Problemi u našoj sredini su i to što stručnjaci nemaju dostupne informacije o novim vrstama pomagala da bi ih preneli svojim korisnicima, često se mogućnost nabavke spriječi u Filijalama Fonda zdravstvenog osiguranja ili od strane ljekara „radi uštede“. Među predstavnicima organizacija osoba sa invaliditetom do sada

Slika 9. Slijepa lica koriste bijeli štap i psa vodiča
nema lica koja su se značajno stručno usavršila i

pomagala savjetodavno drugima. Postoji mogućnost nabavke adekvatnih pomagala ali treba ostaviti kontakt sa ljekarima, predstavnicima Fonda i drugim osobama koje koriste slična pomagala da bi se odabrali pravo pomagalo.

2. ZDRAVSTVENA REHABILITACIJA

Jedno od prvih preduslova za efikasno, puno i jednako funkcionisanje i učešće osoba sa invaliditetom u svakodnevnom životu jeste medicinska rehabilitacija i dostupnost zdravstva. Dostupnost zdravstvenih usluga se ogleda u fizičkoj dostupnosti, razumjevanju različitosti osoba sa invaliditetom i njihovih potreba. Koncept porodične medicine bi trebao biti prvi korak u realizaciji zdravstvene rehabilitacije tako da je porodična medicina presudna za sveukupnu zdravstvenu zaštitu osoba sa invaliditetom. Organizacije osoba sa invaliditetom su uspjele u nekim sredinama obezbjediti pristupačne ambulate porodične medicine, ali nam predstoji borba i za obezbjeđenje opreme u ambulantama koja bi nam omogućila pristup svim zdravstvenim uslugama.

Rehabilitacija je proces krajnjeg mogućeg osposobljavanja osoba sa invaliditetom kroz razvijanje do maksimuma njihovih fizičkih, mentalnih, socijalnih i profesionalnih mogućnosti. Saglasno tome, glavni cilj **rehabilitacije u zajednici** je da se obezbjedi osobama sa invaliditetom da iskoriste i razviju do krajnjih granica svoje fizičke i mentalne sposobnosti, da imaju pristup potrebnim službama i mogućnosti da postignu svoju punu društvenu integraciju u zajednici u kojoj žive i društvu u cjelini. Ovi ciljevi su zasnovani na globalnom konceptu rehabilitacije, a to je onaj koncept koji u sebi sadrži izjednačavanje mogućnosti i integraciju osoba sa invaliditetom u društvu. Ovaj koncept prepoznaje se kao savremeni pristup, jer obuhvata prevenciju invalidnosti i organizovanu rehabilitaciju na nivou primarne zdravstvene zaštite, integraciju djece sa invaliditetom u škole i mjere za omogućavanje rada za odrasle osobe sa invaliditetom.

Kao dio socijalne politike, rehabilitacija u zajednici unapređuje prava osoba sa invaliditetom u njihovoj zajednici i potpuno učestvovanje u obrazovanju, zapošljavanju, društvenim, kulturnim, ekonomskim, religioznim i političkim aktivnostima.

Rehabilitacija podrazumjeva i mjere da se obezbjede osnovne funkcije ili kompenzuje gubitak ili nedostatak funkcije ili funkcionalno ograničenje. Za realizaciju koncepta rehabilitacije potrebno je da zajedno izgrađujemo metode njegovog ostvarivanja, stvarajući tome uslove i prenoseći praksu iz zemalja koje su u tome daleko otišle. Ovaj koncept bi trebao najprije da bude program koji pripada zajednici, a to znači mjestu gdje osoba sa invaliditetom živi i radi, zastupljen od strane lokalnih vlasti i stručnjaka. Trebalo bi ga posmatrati kao dio društvene, obrazovne i zdravstvene politike. Ovaj koncept treba da bude dio društvenih aktivnosti orijentisan osobama sa invaliditetom, bez obzira na njihov uzrast ili njihovu prirodu ili porijeklo invalidnosti. Taj koncept treba da bude utvrđen zakonom, u okviru kojeg lokalne zajednice donose svoje programe. Tim zakonom treba obezbjediti izvore finansiranja na svim nivoima vlasti koje imaju obavezu socijalne rehabilitacije. Da bi se realizovao ovaj koncept, potrebno je usaglašeno djelovanje potreba, odziv unutar zajednice koji ukazuje na spremnost da se izađe u susret tim potrebama i raspoloživa podrška zajednice u svim njenim aktivnostima. U prihvatanju i realizaciji rehabilitacije u zajednici, osobe sa invaliditetom i njihove organizacije treba da imaju blagovremenu, potpunu i aktivnu ulogu i da učestvuju u kontroli i vrednovanju svih tih programa. Ta njihova uloga sada je neprepoznatljiva u javnosti pa osobe sa invaliditetom rijetko koriste usluge rehabilitacije u zajednici i tamo gdje Centri za rehabilitaciju postoje.

Treba težiti postizanju samostalnosti u životu osoba sa invaliditetom, poboljšanju kvaliteta njihovog života, pristupajući tome sveobuhvatno, s fizičkog, mentalnog, funkcionalnog i socijalnog aspekta. Rehabilitacija je namjenjena osobama sa invaliditetom kojima je zbog invalidnosti smanjen kvalitet života. Od njih i njihovih porodica se očekuje motivisanost, zainteresovanost, upornost i samopouzdanje, kao i preduzimanje odgovornosti za aktivnu saradnju.

SAMOSTALAN ŽIVOT OSOBA SA INVALIDITETOM

Rehabilitacija u zajednici se primjenjuje nakon liječenja akutne faze kada je medicinsko stanje stabilno. Uprkos znanju i vještini naučenim tokom bolničkog liječenja i medicinske rehabilitacije, po povratku kući osoba sa invaliditetom se susreću sa problemima koji nisu svi mogli biti unaprijed predviđeni, npr. oblačenje, hranjenje, lična higijena u neprilagođenom stanu i sl, te mnoge vrste barijera u mjestu življenja.

Rehabilitacija u zajednici povezuje postojeće službe zdravstva, socijalne zaštite i druge, te omogućava kontinuitet rehabilitacije.

Zaista su velike i mnogobrojne prednosti rehabilitacije osobe sa invaliditetom u zajednici, pa taj koncept trebamo svi prihvatiti, pomagati i usavršavati, prije svih strukture vlasti na svim nivoima. U svemu tome, osobe sa invaliditetom i njihove organizacije ne smiju biti pasivni posmatrači.

Osobe sa invaliditetom mogu živjeti bez nadzora, sažaljenja i sentimentalnosti, ali ne mogu živjeti bez bliskosti, poštovanja i saradnje s drugima. Zato njima trebaju prava i poštovanje, a ne milostinja i sažaljenje, jer se time ne stvara ravnopravnost u društvu.

POSTOJANJE TEHNIČKIH POMAGALA, POSTOJANJE PRISTUPAČNOG ARHITEKTONSKOG OKRUŽENJA, POSTOJANJE PRISTUPAČNOG TRANSPORTA

1. VRSTE BARIJERA

"Barijera je manifestacioni oblik stava ljudi prema osobama sa invaliditetom"; "Prva barijera u primjeni univerzalnog dizajna je upravo mentalna barijera; a prva stvar koja se mora razumjeti je da su sve barijere na koje nailazimo u već izgrađenom okolišu plod oskudnog razmišljanju". Barijere u društvu vode diskriminaciji i društvenoj isključenosti.

Za ostvarivanje punog učešća i ravnopravnosti u društvu, odnosno postizanje samostalnog - nezavisnog života, tj. ostvarivanje ljudskih prava svake osobe, postoje mnoge i raznovrsne barijere koje je, uglavnom, sam čovjek sebi i drugima postavio, pa samo tu treba tražiti krivce, a ne kriviti prirodu u svim slučajevima. Te barijere naročito se negativno odnose na osobe sa nekim oštećenjem, pa bi strukture društva (vlast) morale da ih uklone, umanje ili nadomjesti, jer one su ih u većini i uspostavile.

Barijere bi se mogle, po gruboj procjeni, svrstati u tri grupe:

1. Barijere životne sredine u koje spadaju: prevozi, stanovanje, ulice/putevi, komunikacije, pristup informacijama i radni prostori. Poseban problem predstavljaju komunikacijske barijere koje su naoko nevažne. Komunikacijske barijere dugoročno utiču na slabiju snalažljivost gluhih i nagluhih, slijepih i slabovidnih što opet dalekosežno rezultira njihovim slabijim mogućnostima za obrazovanje i zapošljavanje. Komunikacijske barijere su direktno vezane za psihosocijalne barijere jer zbog nepoznavanja čujućih i videćih kako je biti isključen zbog komunikacijske barijere, te njihovog straha od nepoznatog one su i veće nego što bi trebale biti. Postoje konkretne aktivnosti za prevazilaženje tih barijera kroz korišćenje Brajevog pisma, gestovnog govora, kompjuterske tehnologije. Danas su tehnološka dostignuća omogućila komunikaciju mobilnim telefonima koja povezuje i gluhe sa čujućim, govorni softveri su omogućili slijepima da čitaju, pišu i da to mogu čitati i videći.
2. Psihosocijalne barijere u koje spadaju: imidž, hrabri, agresivni, tragični, manje sposobni, treba im zaštita, njega i sl
3. Institucionalne barijere u koje spadaju: porodica, obrazovanje, zapošljavanje, socijalne službe, zdravstvene službe, pravni sistem, politički sistem, svakako ako se to negativno odnosi prema osobama sa invaliditetom.

Barijere mogu biti razvrstane i po oblastima života na: kulturne, obrazovne, prostorne, informacijske, komunikacijske, ekonomske, socijalne, radne, političke i zakonske barijere.

Zajedničko svim vrstama barijera je to što je njih postavio čovjek i što su barijere samo manifestacioni oblik stava ljudi prema osobama sa invaliditetom, kao da oni i ne postoje u društvu. Dakle, društvo (vlast) je to koje uspostavlja barijere. Zato, gradimo zajedno svijet pristupačan za sve i ravnopravan za sve ljude.

2. PRISTUPAČNOST FIZIČKOG OKRUŽENJA

Da bi neke ključne oblasti života, kao: obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje, kultura, rekreacija, sport i sl., mogle da koriste i osobe sa ivaliditetom, naročito fizičkim, potrebno je, pored njihove prilagođenosti, da bude fizičko okruženje njima i pristupačno. Tako npr. ako se u školi obrazovanje prilagodi tim osobama ili radno mjesto u preduzeću, to samo po sebi nije dovoljno, ako do te škole ili radnog mjesta postoje neke fizičke prepreke,

npr. saobraćajnice ili stepenice, pa osoba u kolicima ne može ni da dođe do škole, odnosno da uđe u školu i sl.

Slika 10. Pristupačno kupatilo za korisnike kolica je bez kade

Rijetki su slučajevi u svijetu da su javni objekti - ustanove, mjesta za stanovanje, ulice i sl., prilagođene osobama sa invaliditetom. To potvrđuje da je društvo organizovano kao da te osobe i ne postoje. Više zabrinjava te osobe činjenica da se i novi objekti, transportna sredstva i sl. i dalje grade tako da nisu prilagođena njima.

Zato je pristupačnost fizičkog okruženja, odnosno ukidanje arhitektonskih barijera, jedno od presudnih - ključnih oblasti i preduslova da bi se i ostale ključne oblasti mogle koristiti, pa društvo treba da prihvati značaj pristupačnosti u procesu izjednačavanja mogućnosti u svim sferama društva, jer ono je i odgovorno za postojanje "problema" osoba sa invaliditetom, ono je to koje i stvara te i mnoge druge društvene barijere.

Slika 11. Pristupačna kuhinja sa pomičnim elementima

Društvo treba da obezbjedi da arhitektima, građevinskim inženjerima i drugim čija je profesija uključena u planiranje i izgradnju fizičkog okruženja budu dostupne adekvatne informacije o politici prema osobama sa invaliditetom, te da osigura mjere koje treba da se preduzmu da bi se postigla pristupačnost.

Osobe sa invaliditetom i njihove organizacije treba da se konsultuju kada se razvijaju standardi i norme za pristupačnost. One, takođe, treba da budu uključene u inicijalnoj fazi planiranja kada se projektuju i izgrađuju javni objekti u lokalnim zajednicama da bi se obezbjedila maksimalna pristupačnost.

Da bi se postigla pristupačnost, potrebno je da se projektovanje i izgradnja fizičkog okruženja planiraju od početka samog procesa, u skladu sa propisima.

Šta činiti sa objektima naročito javnih institucija, kao i drugih mjesta javnog okruženja, koja nisu prilagođena osobama sa invaliditetom? Odgovor bi bio: Društvo odnosno država i lokalna vlast mora pravnim aktom da obaveže javne institucije da one moraju osigurati da su usluge pristupačne svim osobama sa invaliditetom, programa i aktivnosti, zato što postojeće npr. zgrade nisu pristupačne. Njihovi programi moraju biti pristupačni i korišćeni od strane osoba sa invaliditetom. Javne institucije ne moraju napraviti svaki od svojih objekata pristupačnim, jer za to nema dovoljno ni sredstava. One mogu program pristupačnosti obezbjediti sa brojnim metodama, uključujući prepravke postojećih objekata, pravljenje novih objekata, premještanjem usluga ili programa u pristupačne objekte ili obezbjeđivanje usluga na pristupačnim mjestima.

Svaki dio objekta ne mora biti prilagođen osobama sa invaliditetom, jer to ne mogu osigurati ni bogate države. Tako npr. zgrade javnih ustanova morale bi imati na ulazu rampu i bar jedan šalter i telefonsku govornicu prilagođenu osobama sa fizičkim invaliditetom. Brojni su primjeri neprilagođenosti okruženja, zbog kojih, uglavnom, osobe sa invaliditetom ne mogu da imaju puno i jednako učešće u mnogim društvenim tokovima, da koriste ključne oblasti života.

Razloge ovakvog stanja ne treba tražiti i pravdati samo nedostatkom finansijskih sredstava, već prvenstveno u indiferentnosti društva prema osobama sa invaliditetom. To se može dokazati u svako vrijeme i na svakom mjestu u svijetu, jer čime pravdati mnoge slučajeve u kojima nema ništa prilagođeno osobama sa nekim a naročito fizičkim oštećenjima. Neko će reći: to je tačno, to je lako reći, ali trebaju sredstva. Zar trebaju finasijska sredstva da se na jednom od šaltera javnih ustanova napiše: "Prednost imaju teže osobe sa invaliditetom, trudnice i starije osobe".

Ovakvom stanju pristupačnosti fizičkog okruženja doprinijeli su i osobe sa invaliditetom i njihove organizacije, a razlog tome je njihova pasivnost, jer skoro da ne postoji njihov kolektivni pritisak na vlast. Izgleda, kao da su te osobe zadovoljne. Privikli se na milostinju, umjesto da traže svoja prava - puno i jednako učešće u društvu jer: "Jednakost se ne stvara udjeljivanjem milostinje".

Koga sve ugrožavaju navedene barijere? Često puta sve nas. Broj osoba koje zbog postojanja navedenih barijera ne mogu nesmetano da žive i rade i uključuju se bar u ključne oblasti života, mnogo je veći nego što se to obično misli. Neka istraživanja govore da ovaj broj ide i do 50% ukupnog stanovništva. To su prije svega: Osobe sa invaliditetom, građani starije dobi, srčani i ostali bolesnici, majke sa djecom u kolicima, trudnice, osobe koje se privremeno nađu u stanju otežanog kretanja (usled operacija, bolesti i sl.). "Činjenice ne prestaju postojati samo zato jer ih ignorišemo".

Stvaranjem uslova za pristupačnost javnim objektima, prodavnicama, radnim mjestima, transportu itd. kreiramo: samostalnost - nezavisnost osoba sa invaliditetom.

Dakle, "pristupačnost znači autonomno kretanje i upotreba stvari u svom okruženju". To dalje znači da: "Pristupačnost podrazumijeva kretanje od vlastitog kreveta do bilo kog mjesta bez ičije pomoći i sposobnost vraćanja u krevet bez zamaranja i iscrpljenosti". Znači, osobe sa invaliditetom doživljavaju fizičke barijere najprije kao narušavanje njihove slobode kretanja, odnosno lične mobilnosti, što ima brojne posljedice, a među kojima su najozbiljnije nizak stepen obrazovanja i zapošljavanja, čija je posljedica izraženo njihovo siromaštvo. Zato je odgovornost vlasti da osigura ostvarivanje prava na slobodu kretanja za sve građane, bez obzira na bilo koje razlike među njima. Dok vlast to ne osigura, treba poštovati principe: "Solidarnost treba da bude osnovno životno načelo", ili: "Tolerancijom protiv različitosti". Snaga društva i jeste u jedinstvu različitosti. Ovo zbog toga što od vlasti svim građanima trebaju prava i poštovanje, a ne milostinja i sažaljenje.

Pristupačnost fizičkog okruženja je jedan od glavnih preduslova za ostvarivanje i drugih ljudskih prava, a naročito iz ključnih oblasti života svakog građanina (komunikacije, informacije, kultura, obrazovanje, zapošljavanje, pri- hod, socijalna zaštita, porodični život, stanovanje, lični integritet, rekreacija, sport, političke aktivnosti i sl.).

"Onemogućiti nekome samostalno i slobodno kretanje i komuniciranje znači isključiti ga iz svih društvenih tokova. Nije potrebno elaborirati šta to u psihološkom i materijalnom pogledu znači. Dovoljno je napomenuti da se kazne za najteža krivična djela baziraju upravo na ograničavanju slobode kretanja i slobode razmjene informacija. Ako se izuzme kršenje zakona, onda drugi osnovni razlog ograničavanju potpunog konzumiranja elementarnih civilizacijskih prava velikog broja ljudi leži u umanjenju njihovih tjelesnih sposobnosti".

Posebnu pažnju treba obratiti na pristupačno stanovanje. Pristupačnost stanovanja se može posmatrati sa više aspekata: mogućnost dobijanja socijalnih stanova na korišćenje, mogućnost kupovine sopstvenih stanova sa povoljnim kreditima, mogućnost rekonstrukcije za potrebe osobe sa invaliditetom sa povoljnim kreditima, mogućnost informisanja kako prilagoditi stan, mogućnost dobijanja bespovratnih sredstava za adaptacije. Ovo pitanje je jako široko i na uspostavljanju ovih uslova treba raditi permanentno da bi se osobama sa invaliditetom omogućilo stanovanje koje daje uslove za samostalan život. U tu svrhu je dobro kombinovati susrete sa drugim ljudima koji su radili adaptacije i imaju sopstvena iskustva kako bi unapredili svoje uslove stanovanja.

Dobra praksa je i poticanje lokalnih vlasti da omoguće pristupačno stanovanje kroz sve ove vidove pomoći na budžetskim stavkama za stambene uslove za sve građane i posebnim linijama za adaptacije i prilagođavanje.

3. POSTOJANJE PRISTUPAČNOG TRANSPORTA

Pitanje pristupačnosti transporta tj. prevoza osoba sa invaliditetom ima nekoliko činilaca: Pitanje prevoza lica koja mogu da koriste **javni prevoz** i omogućavanje pristupačnosti sa ekonomskog aspekta putem beneficija. Ovaj sistem je bio uobičajen i u našoj zemlji do 1992. godine i bilo je omogućeno plaćanje gradske mjesečne karte sa umanjenim iznosom i besplatno za pratioca. Međugradski prevoz je bio beneficiran zavisno od vrste prevoza mjesečno (autobuski i vozni) ili dvaputa godišnje (avionom).

Slika 12. Mogućnosti jednostavne pristupačnosti javnom prevozu zahtijevaju da su vozači obučeni za pružanje pomoći

Pristupačan javni prevoz je **Evropska direktiva** koja je omogućila da osobe sa invaliditetom u Evropskoj uniji se kreću javnim prevozom i uglavnom imaju samo beneficije prilikom kupovine mjesečne karte. Ovo je najprihvatljiviji oblik prevoza jer nema posebna ograničenja. U mnogim zemljama se u redovnim taksi službama nalazi po nekoliko automobila sa priručnim ramopama što je još dodatno omogućilo slobodu i samostalnost osobama sa invaliditetom.

Specijalni prevoz namjenski za potrebe osoba sa invaliditetom (korisnici kolica) koji ne mogu koristiti javni prevoz. U zemljama u okruženju su različita iskustva: posebne službe u okviru gradskog prevoza, posebne usluge u okviru davaoca usluga taksi prevoza, kombi prevoza. U okviru ove kategorije se obezbeđuje uglavnom jedna vožnja dnevno besplatno dok se dodatne vožnje plaćaju po tržišnim uslovima. Ovaj vid prevoza i beneficija

SAMOSTALAN ŽIVOT OSOBA SA INVALIDITETOM

omogućava veću samostalnost za one koji rade, imaju potrebu odlaska ljekaru, nabavke i slično.

U našoj zemlji ne postoji obaveza pristupačnosti javnog prevoza. Samo u nekim sredinama na lokalnom nivou postoje inicijative da prevoz obavljaju organizacije osoba sa invaliditetom. Ovo ne mogu biti trajna rješenja jer ove organizacije nemaju ovlaštenja za obavljanje prevoza. Najpovoljnije je da se formiraju posebne jedinice za prevoz pri ovlaštenim prevoznicima ili posebno odjeljenje u okviru gradskih službi prevoza. (iskustva Beograda i Zagreba).

Slika 13. Specijalni prevoz

ZNAČAJ STRATEGIJE UNAPREĐENJA DRUŠTVENOG POLOŽAJA OSOBA SA INVALIDITETOM U REPUBLICI SRPSKOJ 2010-2015.

Univerzalna Deklaracija o ljudskim pravima, Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, kao i mnoga međunarodna dokumenta o kulturnim, ekonomskim, socijalnim i drugim pravima, polaze od osnovnog načela da svaki čovjek ima urođena, jednaka, neotuđiva i univerzalna prava koja proizilaze iz dostojanstva ljudskog bića. Time je ispoštovano osnovno prirodno pravo: "Svi ljudi su po prirodnom pravu jednaki". Saglasno ovim načelima, Savjet ministara BiH 08.05.2008. godine usvojio Dokument: "Politika u oblasti invalidnosti BiH".

Cilj ove Politike je da objedini stav organizacija osoba sa invaliditetom i institucija vlasti o osnovnim pitanjima koja se odnose na sve aspekte ostvarivanja ljudskih prava tih osoba, vodeći računa o međunarodnim dokumentima i društveno-ekonomskom i ustavnom uređenju BiH. Ta Politika je dobar okvir i pravac za ujednačeno djelovanje institucija vlasti na svim nivoima, što će bitno smanjiti sadašnju veliku nejednačenost koja u oblasti invalidnosti postoji u BiH, a to osobe sa invaliditetom izlaže raznim oblicima diskriminacije, često one neposredne. Ova Politika obezbjeđuje ujednačen pristup organa vlasti i drugih institucija u BiH pri regulisanju prava i statusa osoba sa invaliditetom, bez obzira na njihove razlike u bilo kom pogledu, što znači da te osobe treba da ostvaruju približno ista osnovna prava određena samo stvarnim njihovim potrebama, a zbog njihove invalidnosti.

Da bi navedena Politika bila i realizovana, Vlada Republike Srpske je 29.07.2010. godine usvojila Strategiju unapređenja društvenog položaja osoba sa invaliditetom RS 2010-2015. godine. Saglasno Strategiji, donosiće se akcioni planovi za njenu realizaciju, te će slijediti donošenje odgovarajućih zakona i podzakoskih akata.

Strategija je bazirana na UN Konvenciji o pravima osoba sa invaliditetom, Standardnim pravilima UN za izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom i drugim međunarodnim dokumentima koji su usvojeni za realizaciju prava osoba sa invaliditetom. Strategijom je regulisano dvadeset tri ključne oblasti života i rada osoba sa invaliditetom u devet poglavlja:

1. Položaj osoba sa invaliditetom u zakonodavstvu i njihovo učešće u javnom i političkom životu,
2. Ekonomska samostalnost osoba sa invaliditetom i ekonomske beneficije,
3. Socijalna sigurnost osoba sa invaliditetom i socijalna podrška (socijalno stanovanje),
4. Zdravstvena zaštita, rehabilitacija i procjena invaliditeta,
5. Zapošljavanje i profesionalna rehabilitacija,
6. Vaspitanje i obrazovanje,
7. Kultura, lični integritet, informisanje, komunikacije, podizanje svijesti, religija,
8. Porodični život, sport, rekreacija i pristupačnost i
9. Organizacija osoba sa invaliditetom.

Za svaku navedenu oblast, Strategijom su utvrđene konkretne aktivnosti, koje svako nadležno ministarstvo će realizovati kroz svoje interne akcione planove u narednom periodu.

Strategijom osobe sa invaliditetom naročito žele postići sljedeće:

1. Promjenu shvatanja pojma invalidnosti,
2. Promjenu stava javnosti i samih osoba sa invaliditetom,
3. Osobe sa invaliditetom moraju biti podržane da budu aktivni učesnici u društvenom životu, da traže i podržavaju svoja prava i da uz pomoć svojih organizacija savladaju prepreke,
4. Stvaranje povoljnih uslova za osobe sa invaliditetom da pokažu svoje mogućnosti i iskažu svoje ciljeve i ambicije, da društvo podrži njihovo samopouzdanje i vjeru u njihove mogućnosti,

SAMOSTALAN ŽIVOT OSOBA SA INVALIDITETOM

5. Stvaranje preduslova za samostalan život osoba sa invaliditetom i otklanjanje svih vidova barijera,
6. Stvaranje uslova za inkluzivno obrazovanje i zapošljavanje,
7. Pristupačne i adekvatno prilagođene socijalne službe i servise,
8. Razne kulturne i sportske sadržaje odgovarajuće za osobe sa invaliditetom i informativne kampanje za njih i šire društvo podizanjem nivoa svijesti u društvu o njima. „Progovoriti o nekom problemu, znači početi sa njegovim rješavanjem“.

Dakle, Strategija treba da bude osnovni politički, ekonomski, socijalni i društveni akt, kao jedinstveni akt o sveukupnoj osnovnoj zaštiti osoba sa invaliditetom na svim nivoima vlasti.

Pored ove Strategije, neophodno je usvojiti i Strategiju zajedničkog djelovanja svih oblika organizovanja osoba sa invaliditetom, ili jasan program rada Kooridnacionog odbora invalidskih organizacija koji bi bio transparentan za sve organizacije osoba sa invaliditetom. U tom pogledu, posebnu pažnju treba posvetiti:

1. Praćenju implementacije Startegije unapređenja društvenog položaja osoba sa invaliditetom 2010-2015. godine,
2. Implementaciji projekata u cilju realizacije Startegije unapređenja društvenog položaja osoba sa invaliditetom 2010-2015. godine
3. Daljnjem jačanju kapaciteta organizacije osoba sa invaliditetom kroz realizovanje edukativnih programa za aktiviste u tim organizacijama,
4. Jačanju različitih oblika razmjene informacija između organizacija osoba sa invaliditetom,
5. Razvijanju partnerstva sa organima vlasti, akterima civilnog društva, a naročito sa nevladinim organizacijama,
6. Postizanje višeg stepena koordinacije između različitih organizacija osoba sa invaliditetom,

Zajednička organizacija osoba sa invaliditetom - Kooridnacioni odbor organizacija osoba sa invaliditetom treba da se brine o pravilnoj i dosljednoj primjeni principa Strategije i zakonodavstva.

Jedno od temeljnih načela na kojem počiva ustavno uređenje Republike Srpske je načelo socijalne pravde utvrđeno u članu 5. stav 1. alineja 3. Ustava Republike Srpske. Načelo socijalne pravde predstavlja jednu od najviših vrijednosti demokratskog društva. Nadajmo se svi da će se te vrijednosti dostići do 2015. godine. "Odložena nada srce mori, ispunjena želja drvo je života". "Nema veće nepravde, nego kada pravda zakasni".

ZNAČAJ KONVENCIJE O PRAVIMA OSOBA SA INVALIDITETOM

"Uvođenje invalidnosti u sve političke oblasti je osnovni stub Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, a inkluzija na lokalnom nivou je apsolutno neophodna da bi uspjeh Konvencije bio potpun".

Znači, osnovni cilj Konvencije je da osobama sa invaliditetom osigura potpuno i jednako uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda, a svrha joj je unapređenje, zaštita i obezbjeđenje punog i ravnopravnog uživanja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve njih i promovisanje poštovanja njihovog urođenog dostojanstva, jer "Svi ljudi su po prirodnom pravu jednaki i rađaju se slobodni i jednaki u dostojanstvu i pravima".

Pored navedenog značaja Konvencije, bitan značaj je što se ona u svojoj preambuli poziva na 25 međunarodnih i drugih akata, principa i načela, pa joj i to odmah u "startu" daje poseban i dodatni značaj.

Visoki komesar za ljudska prava (Navahtem Pillay) rekao je: "Konvencija označava glavnu prekretnicu u naporima da se osigura puno i jednako uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda za osobe sa invaliditetom, da se promoviše poštovanje za njihovo neotuđivo dostojanstvo. Konvencija potvrđuje osobe sa invaliditetom kao pune i aktivne članove društva, sa pravima i obavezama, a ne kao osobe zavisne o dobroj volji ili milostinji ili osobe prema kojima se pristupa iz medicinske perspektive".

Bosna i Hercegovina je ratifikovala Konvenciju i Opcioni protokol uz Konvenciju, Odlukom nadležnog organa broj: 01-011-3254/09.od 18.12.2009. godine, a koja je objavljena u "Službenom glasniku BiH-Međunarodni ugovori", broj: 11/09.od 30.12.2009. godine i ti akti su stupili na snagu 30.12.2009.

IMPLEMENTACIJA KONVENCIJE može imati više metoda i načina za osobe sa invaliditetom i društvo u cjelini. Ja sam se ovom prilikom opredijelio za demokratske načine djelovanja - aktivnosti osoba sa invaliditetom i njihovih oblika organizovanja, kao i nadležnih struktura vlasti, pa ako ne uspije u kraćem vremenu, moraće se i drugačije djelovati. Ti demokratski načini su:

Treba jačati nevladin sektor, a naročito i prije svih organizacije osoba sa invaliditetom, jer se Konvencija i Opcioni protokol i odnose na prava tih osoba, ali i organizacije civilnog društva, jer one u sebi sadržavaju širi krug subjekata. Te organizacije treba umrežavati, tj. udruživati u više oblike organizovanja sa istim ili sličnim aktivnostima, a naročito organizacije osoba sa invaliditetom, i to na svim nivoima vlasti, jer samo tako mogu postati jak, ravnopravan i priznat faktor organima vlasti, u kojima se (za sada) jedino i odlučuje o životnim pitanjima svih nas. „Danas se najveći stepen demokratičnosti jednog društva vrednuje razvijenošću i uključenošću građana i civilnog društva u procesu kreiranja javnih politika“. Treba znati i prihvatiti da „Pojedinač ne može da učini ništa, grupa ljudi može nešto, nekoliko stotina može više, ali ako se udruži dovoljan broj onih koji hoće da svoju sudbinu uzmu u svoje ruke - mogu mnogo“.

Da bi društvo bilo pravno i demokratsko, što znači bez diskriminacije, treba jačati svaku saradnju između vladinog i nevladinog sektora na slijedećim principima:

- Međusobno povjerenje,
- Partnerstvo,
- Učešće i konsultacije,
- Transparentnost,
- Nezavisnost i

- Odgovornost.

Bez prethodne dobre teoretske osnove, nema ni dobre prakse. Konvencija i Opcioni protokol upravo i daju dobar i potpun teoretski osnov osobama sa invaliditetom za ostvarivanje njihovih prava-kao ljudskih bića. U tome im može bitno i dodatno pomoći i Zakon o zabrani diskriminacije. U tom smislu, genije čovječanstva Leonardo da Vinči davno je rekao: „Ko se isključivo bazira na praksi bez teoretskih osnova, sličan je moreplovцу koji ulazi u brod bez krme i kompasa, neznajući kuda plovi“. Zato su Konvencija i Opcioni protokol, kao i navedeni Zakon, značajni i ispravni kompas koji pokazuje put kojim treba ići, kako ići tim putem, kada krenuti i kome trebaju ići osobe sa invaliditetom i njihove organizacije radi ostvarivanja njihovih prava, a koja im i pripadaju po navedenim aktima, ali i drugim međunarodnim i regionalnim aktima i domaćem zakonodavstvu koje mora biti usklađeno sa tim aktima, a prije svih sa Konvencijom.

Zbog sadržaja i namjene ove knjige, slijedi puni tekst članova:

ČLAN 9.

Pristupačnost

Kako bi omogućile osobama sa invaliditetom da žive nezavisno i u potpunosti učestvuju u svim aspektima života, Države Članice će preduzeti odgovarajuće mjere da osobama sa invaliditetom, na osnovu jednakosti sa drugima, osiguraju pristup fizičkoj okolini, prevozu, informacijama i komunikacijama, uključujući informacijske i komunikacijske tehnologije i sisteme, i drugim objektima i uslugama koje se pružaju ili su otvorene za javnost, kako u gradskim tako i u seoskim područjima. Ove mjere, koje će uključivati identifikovanje i uklanjanje barijera pristupačnosti, između ostalog će se primjenjivati na:

1. Zgrade, puteve, prevoz i druge otvorene i zatvorene objekte, uključujući škole, stambene objekte, medicinske ustanove i radna mjesta i
2. Informacije, komunikacije i druge usluge, uključujući elektronske usluge i usluge za slučaj vanrednih situacija.

Države Članice će, takođe, preduzeti odgovarajuće mjere da:

1. Razviju, podstiču i nadgledaju primjenu minimalnih standarda i smjernica za pristupačnost zgrada i usluga otvorenih ili namijenjenih javnosti,
2. Osiguraju da privatna lica koja pružaju pogodnosti i usluge koje su otvorene ili namijenjene javnosti, uzmu u obzir sve aspekte pristupačnosti za osobe sa invaliditetom,
3. Obezbijede obuku o pitanjima pristupačnosti za sve aktere sa kojima se susreću osobe sa invaliditetom,
4. Obezbijede natpise na Brajevom pismu i u lako čitljivim i razumljivim formama u zgradama i ustanovama koje su otvorene za javnost,
5. Pruže oblike ljudske pomoći i posrednike, uključujući vodiče, čitače i profesionalne prevodioce znakovnog jezika, kako bi olakšali pristupačnost javnim zgradama i drugim ustanovama otvorenim za javnost,
6. Promovišu druge odgovarajuće oblike pomoći i podrške za osobe sa invaliditetom kako bi im osigurale pristup informacijama,
7. Promovišu pristup za osobe sa invaliditetom novim informacijskim i komunikacijskim tehnologijama i sistemima, uključujući i Internet i
8. Promovišu dizajn, razvoj, proizvodnju i distribuciju pristupačnih informacijskih i komunikacijskih tehnologija u ranoj fazi, kako bi ove tehnologije i sistemi postali pristupačni uz minimalne troškove.

ČLAN 28.**Adekvatan standard života i socijalna zaštita**

Države Članice priznaju pravo osoba sa invaliditetom na adekvatan standard života za njih i za njihove porodice, uključujući adekvatnu hranu, odjeću, smještaj, kao i na stalno poboljšanje uslova života i preduzeće odgovarajuće korake da zaštite i promovišu ostvarivanje ovog prava bez diskriminacije na osnovu invaliditeta.

Države Članice priznaju pravo osoba sa invaliditetom na socijalnu zaštitu i na uživanje tog prava bez diskriminacije na osnovu invaliditeta, i preduzeće odgovarajuće korake da zaštite i promovišu ostvarivanje ovog prava, uključujući mjere da se:

1. Osigura jednak pristup za osobe sa invaliditetom uslugama čiste vode, i da se osigura pristup odgovarajućim i dostupnim uslugama, pomagalicama i drugoj pomoći za potrebe zasnovane na invaliditetu,
2. Osigura pristup osobama sa invaliditetom, naročito ženama i djevojkama sa invaliditetom i starijim osobama sa invaliditetom, programima socijalne zaštite i programima smanjenja siromaštva,
3. Osigura osobama sa invaliditetom i njihovim porodicama koje žive u situacijama siromaštva, pristup pomoći od strane Države kako bi se pokrili troškovi vezani za invaliditet, uključujući odgovarajuću obuku, savjetovanje, finansijsku pomoć i centre za privremenu njegu,
4. Osigura pristup programima javne stambene izgradnje za osobe sa invaliditetom i
5. Osigura jednak pristup pogodnostima i programima penzionisanja osoba sa invaliditetom.

ZNAČAJ ZAKONA O ZABRANI DISKRIMINACIJE

Zakon o zabrani diskriminacije (Dalje: Zakon) usvojila je Parlamentarna skupština BiH 24. 07. 2009. godine i objavljen je u "Službenom glasniku BiH", broj 59/09. od 29. 07. 2009. godine, a stupio je na snagu 05. 08. 2009.

Zakon pruža jednakost i zaštitu od diskriminacije u skladu sa modernim standardima EU i međunarodnim standardima. Znači, Zakon uspostavlja okvir za ostvarivanje istih prava i mogućnosti svim građanima u BiH i uređuje sistem zaštite od diskriminacije.

Diskriminacijom će se, u smislu Zakona, smatrati svako različito postupanje, uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojoj osobi ili grupi osoba na osnovu njihove: rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, spolnog izražavanja ili orijentacije, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posledicu da bilo kojoj osobi onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima javnog života.

Zakon je dobro došao ("kao melem na ranu") u sadašnje vrijeme, a naročito u praksi (realizaciji propisa). U društvu ima mnogo neposredne i posredne diskriminacije, što se posebno odnosi na osobe sa invaliditetom, jer postoji velika heterogenost propisa o pravima tih osoba za istu vrstu i stepen invalidnosti.

Dakle, Zakon daje jak i sveobuhvatan teoretski osnov da se diskriminacija eliminiše. Bez predhodne dobre teoretske osnove, nema ni dobre prakse. Zato je ovaj Zakon kao kompas koji pokazuje put kojim treba ići, kako ići tim putem, kada ići tim putem i kome treba ići u ostvarivanju ljudskih prava, pa se, zato, diskriminirani građani trebaju prvi i najviše upoznati značaj ovog Zakona.

BiH je potpisala međunarodna dokumenta o zaštiti ljudskih prava, čime je preuzela obavezu osigurati društvo u kojem će svima, bez diskriminacije, biti omogućeno uživanje svih prava i sloboda.

Građani BiH, ne dozvolite da budete diskriminirani jer, bar, sada imate Zakon o zabrani diskriminacije, kao moćno teoretsko sredstvo-osnov, pa samo treba koristiti njegov značaj i prednosti koje daje. U tom smislu, svoja prava možete ostvariti ako:

1. Podnesete žalbu Ombudsmenu za ljudska prava BiH koji će na osnovu vaših navoda ispitati vaš slučaj i dati preporuke nadležnom organu za njegovo rješavanje. Ombudsmen je centralna institucija za zaštitu od diskriminacije.
2. Podnesete tužbu nadležnom sudu za utvrđivanje diskriminacije, tužbu za zabranu ili otklanjanje diskriminacije ili tužbu za naknadu štete nastale povodom diskriminacije.
3. Rok za podnošenje tužbe je tri mjeseca od dana saznanja o učinjenoj povredi prava, a najduže jednu godinu od dana učinjene povrede. Rok za podnošenje zahtjeva za reviziju je tri mjeseca od dana uručjenja drugostepene presude.
4. Teret dokazivanja na sudu o diskriminaciji je na prekršiocu, što je veliko olakšanje diskriminisanom građaninu.
5. Nijedna osoba koja je prijavila diskriminaciju ili učestvovala u pravnom postupku za zaštitu od diskriminacije neće trpiti nikakve posledice zbog takvog prijavljivanja ili učestvovanja.

U slučaju neusaglašenosti drugih zakona sa navedenim Zakonom u postupci po tom Zakonu, primjenjivaće se taj Zakon. Svi zakoni i opšti propisi biće usaglašeni sa odredbama ovog Zakona u roku od godinu dana od dana stupanja na snagu tog Zakona. Znači, od 05.08.2009. godine, građani koji smatraju da im je učinjena posredna ili neposredna diskriminacija, mogu podnijeti tužbu za ostvarivanje svojih prava.

PREPORUKE OMBUDSMENA ZA LJUDSKA PRAVA BIH

U cilju poboljšanja statusa osoba sa invaliditetom koja žive na području države Bosne i Hercegovine, a shodno svojim ovlaštenjima iz člana 32. Zakona o Ombudsmanu za ljudska prava Bosne i Hercegovine, ombudsmeni:

PREPORUČUJU:

Parlamentarna skupština BiH i Savjet ministara BiH bi trebali bez odlaganja započeti stvarati preduslove da:

1. Država na cijelom teritoriju osigura jednake mogućnosti u ostvarivanju prava osoba sa invaliditetom, bez obzira na mjesta njihovog prebivališta ili boravišta;
2. Država donese okvirni zakon i druge podzakonske akte koji će sveobuhvatno i kvalitetno regulisati osjetljivu oblast invalidske zaštite (u BiH se mora ujednačiti praksa u primjeni zakona i jasno definisati djelokrug rada javnih organa u entitetima, distriktu, kantonima, opštini, gradu, koji rade sa osobama sa invaliditetom);
3. Dosljedna primjena do sada donesenih propisa o osobama sa invaliditetom;
4. država uspostavi jedinstvenu metodologiju u pristupu egzistencijalnim pitanjima invalidnih osoba, kao i da jednoobrazno sačini evidencije (bazu podataka), gdje bi se uvrstili svi bitni podaci o njima (kategorija, procenat tjelesnog oštećenja, pol, vrsta pripadajuće naknade i dr.);
5. Država postigne bolju koordinaciju, razmjenu informacija i iskustava između svih organa vlasti, kao i sa udruženjima osoba sa invaliditetom;
6. U svrhu prevencije država donese Zakon o zaštiti na radu BiH, čije bi usvajanje znatno doprinijelo većem stepenu zaštite radnika i sveopštoj sigurnosti radnog ambijenta.

Parlamentarna skupština BiH, Vijeće ministara BiH, Parlament FBiH, Vlada FBiH, Narodna skupština RS, Vlada RS, Skupština Brčko Distrikta BiH, Vlada Brčko Distrikta BiH, ministarstva entiteta, odjeljenja Distrikta, ministarstva kantona i drugi nadležni organi opština i gradova bi trebali odmah, svako iz svog domena, za bolji položaj osoba sa invaliditetom, preduzeti sljedeće radnje:

1. Utvrditi obavezu striktnog poštivanja odredbi zakona koji štite prava osoba sa invaliditetom u BiH;
2. Osigurati permanentnu brigu o osobama sa invaliditetom i organizovano pružati podršku porodicama oboljelih lica;
3. Ujednačiti kriterije za dodjelu naknada osobama sa invaliditetom po svim vidovima;
4. Izvršiti preraspodjelu sredstava u budžetima koja se izdvajaju za potrebe osoba sa invaliditetom, identificirati prioritete i iznaći dodatne izvore finansiranja za njihove potrebe i njihovih porodica;
5. Sredstva za isplate naknada osobama sa invaliditetom obezbijediti preraspodjelom sredstava iz igara na sreću, uz uspostavu kriterija stalne i transparentne raspodjele za osposobljavanje osoba sa invaliditetom i poticaje poslodavaca koji ih zapošljavaju;
6. Aktuelizovati i razmotriti ponovnu uspostavljanje prava osoba sa invaliditetom sa priznatim tjelesnim oštećenjem ispod 90%;
7. Osigurati da se isplata svih naknada osoba sa invaliditetom odvija redovno, bez bilo kakvih zastoja;
8. Ustanoviti jedinstvene kriterije na cijelom području države kod izrade esencijalnih listi lijekova, koje bi bilo nužno dopuniti određenim brojem skupih pripravaka za prehranu oboljelih lica, kao što je P-AM-3 i dr.;

9. osigurati neophodnu materijalnu, kadrovsku i drugu pomoć i podršku za sve ustanove koje rade na problemima osoba sa invaliditetom i ustanove za smještaj ove kategorije osoba;
10. Sačiniti sveobuhvatnu analizu rada Instituta za medicinsko vještačenje iz Sarajeva i uspostaviti mehanizam kontrole rada te ustanove ovlaštene za davanje ocjene o zdravstvenom stanju oboljelih osoba (odrediti primjeren rok u kom se ocjena zdravstvenog stanja mora izvršiti, postupak ocjenjivanja pojednostaviti u prilog bolesnih osoba, troškove usluga Instituta za ove osobe svesti na minimum, uvesti vještačenje o preostaloj radnoj sposobnosti, medicinskoj rehabilitaciji i mogućem radnom osposobljavanju tih osoba);
11. Obezbijediti pristupačnost svim javnim objektima-građevinama gdje se pružaju razne usluge građanima, posebno zdravstvenim ustanovama, sudovima, ministarstvima, centrima za socijalni rad i dr.;
12. Iznaci sredstva za izgradnju stanova osoba sa invaliditetom i njihovim porodicama, koji će biti prilagođeni specifičnostima za pojedine kategorije;
13. Dati podršku i podsticati gradnju ustanova za trajno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom sa pratećim sadržajima, prostora za povremeno smještanje njih - dnevni boravci, što bi evidentno koristilo osobama sa invaliditetom, ali olakšalo bi brigu njihovim porodicama;
14. Formirati mobilne timove za obilazak porodica osoba sa invaliditetom koji žive u udaljenim mjestima (ruralna područja) zbog čega otežano ostvaruju svoja prava;
15. Osigurati besplatnu pravnu pomoć i savjetovališta za osobe sa invaliditetom i njihove porodice (porodična savjetovališta);
16. Osigurati podršku nevladinim organizacijama koje štite prava osoba sa invaliditetom, da bi njihovo funkcionisanje bilo djelotvornije;
17. Upoznavati širu javnost o poteškoćama sa kojima su često suočeni osoba sa invaliditetom i ukazivati na značaj medija u senzibiliziranju lokalne zajednice, kada su u pitanju njihovi problemi, ali i mogućnosti kvalitetnijeg življenja;
18. Provoditi razne oblike edukacije osoba sa invaliditetom, njihovih porodica i javnih službenika u cijeloj državi, a sve zbog boljeg razumijevanja položaja tih osoba, da se ista oslobode izoliranosti i da budu podstaknuta na uključivanje u normalan život, jednako kao i ostali građani BiH.

II DIO

PRAVILNIK O USLOVIMA ZA PLANIRANJE I PROJEKTOVANJE GRAĐEVINA ZA NESMETANO KRETANJE DJECE I OSOBA SA UMANJENIM TJELESNIM SPOSOBNOSTIMA

I -UVODNE ODREDBE

Član 1.

Ovim Pravilnikom razrađuju se urbanističko-tehnički uslovi (u daljem tekstu: uslovi) za planiranje prostora javnih saobraćajnih i pješačkih površina, prilaza građevinama, projektovanje stambenih građevina, građevina za javno korišćenje i dr., kao i posebnih uređaja u njima, kojima se obezbjeđuje nesmetano kretanje djece i osoba sa umanjnim tjelesnim sposobnostima (u daljem tekstu: lica sa posebnim potrebama u prostoru).

Odredbe ovog Pravilnika ne mogu predstavljati ograničenje za primjenu uslova većeg stepena pristupačnosti kod planiranja i projektovanja bolnica, zgrada posebno projektovanih za lica sa teškoćama u kretanju, kao i pojedinačnih stanova ili radnih mjesta prilagođenih individualnim potrebama tih lica.

Član 2.

Zgrade za javno korišćenje, u smislu ovog pravilnika jesu: sve vrste poslovnih zgrada, zgrade za potrebe državnih organa i organa teritorijalne autonomije i lokalne samouprave, bolnice, domovi zdravlja, dječiji vrtići, jaslice, škole, domovi za stare, rehabilitacioni centri, sportske i rekreativne zgrade, tržni centri, banke, pošte, saobraćajni terminali i druge zgrade.

II -USLOVI ZA PLANIRANJE PROSTORA I PROJEKTOVANJE ZGRADA ZA LICA SA POSEBNIM POTREBAMA U PROSTORU

Javne saobraćajne i pješačke površine

1. Trotoari i pješačke staze

Član 3.

Trotoari i pješačke staze, pješački prelazi, mjesta za parkiranje i druge površine u okviru ulica, trgova, šetališta, parkova, igrališta i sl., po kojima se kreću lica sa posebnim potrebama u prostoru, su međusobno povezani i prilagođeni za orijentaciju i sa nagibima koji ne mogu biti veći od 8,3% (1:12).

Poprečni nagib uličnih trotoara i pješačkih staza (nagib koji je pod pravim uglom u odnosu na pravac kretanja) iznosi najviše 2%.

Šetališta u okviru javnih zelenih i rekreativnih površina su dobro osvijetljena, označena i sa obezbijeđenim mjestima za odmor, kao što su klupe duž pravaca kretanja. Klupe imaju sjedišta na visini do 45 cm sa rukohvatima na visini do 70 cm iznad nivoa šetne staze, a pored klupa se obezbjeđuje prostor površine 110x140 cm za smještaj invalidskih kolica.

Član 4.

Radi nesmetanog kretanja lica u invalidskim kolicima širina uličnih trotoara i pješačkih staza iznosi najmanje 180 cm, a izuzetno 120 cm, dok širina prolaza između nepokretnih prepreka iznosi najmanje 90 cm. Površina šetališta je čvrsta, ravna i otporna na klizanje. Na trgovima ili na drugim velikim pješačkim površinama, kontrastom boja i materijala obezbjeđuje se uočljivost glavnih tokova i njihovih promjena u pravcu.

Član 5.

U koridoru osnovnih pješačkih kretanja ne postavljaju se stubovi, reklamni pano ili druge prepreke, a postojeće prepreke se vidno obilježavaju. U slučaju kada nije moguće izbjeći stub, nastupna površina na udaljenosti od najmanje 100 cm mora se izvesi u drugoj površinskoj obradi.

Dijelovi zgrada kao što su balkoni, istapi, viseći reklamni panoi i sl., kao i donji dijelovi krošnji drvetu, koji se nalaze neposredno uz pješačke koridore, uzdignuti su najmanje 250 cm u odnosu na površinu po kojoj se pješak kreće.

2. Pješački prelazi**Član 6.**

Pješački prelazi se označavaju tako da se jasno razlikuju od podloge trotoara i kolovoza, a postavljaju se pod pravim uglom u odnosu na trotoar.

Pješački prelaz, na mjestima gdje kolovoz prelazi veći broj djece (obdanište, škola i sl.), opremaju se svjetlosnom signalizacijom a prelazi na kojima kolovoz prelazi veći broj slijepih lica ili lica sa oštećenim vidom, opremaju se i posebnom zvučnom signalizacijom.

Prolaz kroz pješačko ostrvo u sredini kolovoza izvodi se u nivou kolovoza i u širini pješačkog prelaza, a najmanje 180 cm i dužine u širini pješačkog ostrva. Za pješačko ostrvo obezbijediti uočljivost kontrastom boja i drugom površinskom obradom.

Član 7.

Za savladivanje visinske razlike između trotoara i kolovoza koriste se rampe (kose ravni) nagib do 8,3% (1:12), u dužini potrebnoj da se ovaj nagib ostvari. Bočna zakošenja izvode se po potrebi, takođe u nagibu do 8,3% (1:12).

Rastojanje od objekta uz trotoar do početka nagiba rampe iznosi najmanje 125cm. Ukoliko to nije moguće obezbijediti rampu izvesti tako da se trotoar u punoj širini dovede na nivo kolovoza u zoni pješačkog prelaza.

3. Mjesta za parkiranje**Član 8.**

Mjesta za parkiranje vozila koja koriste lica sa posebnim potrebama u prostoru predviđaju se u blizini ulaza u stambene zgrade, zgrada za javno korišćenje i drugih građevina i označavaju se znakom pristupačnosti. Najmanja širina mjesta za parkiranje vozila, koja koriste lica sa posebnim potrebama u prostoru iznosi 370cm.

Pod uslovima iz stava 1. ovog člana predviđa se:

1) u okviru javnih parkirališta obezbijediti najmanje 5% mjesta od ukupnog broja mjesta za parkiranje vozila za lica sa posebnim potrebama u prostoru.

2) na parkiralištima sa manje od 20 mjesta koja se nalaze uz ambulantu, apoteku, prodavnicu prehrambenih proizvoda, poštu, restoran i dječiji vrtić, najmanje jedno mjesto za parkiranje vozila za lica sa posebnim potrebama u prostoru.

3) Na parkiralištima u domove zdravlja, bolnice, domove starih i druge veće zdravstvene i socijalne ustanove, kao i druge zgrade koje pretežno služe licima sa posebnim potrebama u prostoru, najmanje 10% mjesta od ukupnog broja mjesta za parkiranje.

4. Stajališta javnog prevoza**Član 9.**

Na stajalištima javnog prevoza, predviđa se plato (peron) za pješake širine najmanje 200 cm, a na stajalištima u blizini školskih zgrada, kao i na stajalištima podzemne i prigradske željeznice, plato za pješake širine najmanje 300 cm.

Visina platoa (perona) odgovara visini prvog ulaznog stepenika vozila javnog prevoza ili poda vagona, a kada se koriste vozila sa visokim prvim stepenikom, visina platoa odgovara visini koja je do 18 cm niža od prvog stepenika vozila.

Prilazi do zgrada

Član 10.

Prilaz do zgrade predviđa se na dijelu zgrade čiji je prizemni dio u nivou terena ili je manje uzdignut u odnosu na teren.

Savladavanje visinske razlike između pješačke površine i prilaza do zgrade vrši se:

- 1) rampama za pješake i invalidska kolica,
- 2) spoljnim stepenicama i podiznim platformama.

1. Rampe za pješake i invalidska kolica

Član 11.

Savladavanje visinskih razlika između dvije pješačke površine i na prilazu do zgrade vrši se primjenom rampi:

1) nagib rampe nije veći od 8,3% (1:12); rampe duže od 6m razdvajaju se odmorištima najmanje dužine 130 cm ukoliko se na odmorištu ne mijenja smjer, a ukoliko se na odmorištu vrši okretanje za 180 stepeni, ne smije biti kraće od 190 cm niti uže od 200 cm,

2) najmanja čista širina rampe za jednosmjernan prolaz iznosi 90 cm,

3) rampe su zaštićene sa spoljnih strana ivičnjacima visine 5 cm, širine 5-10 cm i opremljene sa obje strane dvovisinskim rukohvatima ovalnog oblika za prihvatanje na visini od 70 cm, odnosno 90 cm; rukohvati su neprekidni i protežu se najmanje 30 cm ispred početka i iza završetka rampe: rukohvat dobro pričvrstiti za zid (nosač), a završetke okrenuti prema zidu, odnosno prema nosaču: boju šipke izvesti u kontrastu sa bojom pozadine,

4) površina rampe je čvrsta, ravna i otporna na klizanje; za lica sa oštećenim vidom, površine rampi su u bojama koje su u kontrastu sa podlogom.

2. Stepenice i stepeništa

Član 12.

Stenice u zgradama, prvenstveno namjenjenim za lica sa posebnim potrebama u prostoru, projektovati tako da:

1) najmanja širina stepenišnog kraka bude 120 cm,

2) najmanja širina gazišta je 32 cm, a najveća dozvoljena visina stepenika 13-15 cm,

3) čela stepenika u odnosu na površinu gazišta budu blago zakošena, bez izbočina i zatvorena,

4) površina čepa stepenika je u kontrastnoj boji u odnosu na boju gazišta,

5) između odmorišta i stepenika na dnu i vrhu stepeništa postoji kontrast u bojama,

b) pristup stepeništu, zaštitne ograde sa rukohvatima i površinska obrada gazišta ispunjavaju uslove predviđene za rampe iz člana 11. ovog pravilnika,

7) površina poda na udaljenosti od najmanje 50 cm od početka silaznog kraka stepeništa ima različitu površinsku i vizuelnu obradu u odnosu na obradu podesta,

8) krakovi stepenica moraju biti podzidani na svim dijelovima gdje je visina prolaza ispod stepenica manja od 220 cm,

9) stepenik u dnu stepenišnog kraka bude uvučen u odnosu na površinu kojom se kreću pješaci ispred spomenutog kraka.

3. Podizne platforme

Član 13.

Savladavanje visinskih razlika, kod kojih ne postoji mogućnost savladavanja ove razlike rampama, stepenicama i stepeništem, vrši se podiznim platformama (pri rekonstrukciji zgrada, u gradskim i istorijskim jezgrima i sl.).

Podizna platforma predviđa se kao plato veličine najmanje 110x140 cm sa pogonskim mehanizmom, ograđena zaštitnom ogradom, presvučena i opremljena materijalom koji ne klizi i opremljena prekidačima za poziv i sigurnosnim uređajem.

Za savladavanje visinskih razlika između spratova mogu se izuzetno primjenjivati "eskaliftovi", koji se kreću po šinama u visini rukohvata.

Stambene zgrade i zgrade za javno korišćenje

1. Kretanje u zgradama

Član 14.

Ulaz u zgradu prilagođava se korišćenju lica sa posebnim potrebama u prostoru, tako da:

1) ispred ulaznih vrata bude ravan pješački plato dimenzija najmanje 150x150 cm,
2) svijetla širina ulaznih vrata bude najmanje 91cm, a kod objekata u kojima je učestalo kretanje invalidnih lica, najmanje 180 cm; najmanja dubina vjetrobranskog prostora, ako se ovakav prostor predviđa za slučaj da se spoljna i unutrašnja vrata otvaraju u istom smjeru, 210 cm.

3) pod vjetrobrana bude u nivou ulaznog hola, odnosno stepenišnog prostora zgrade, ukoliko postoji visinska razlika između vjetrobrana i ulaznog hola, treba je savladati rampom i stepeništem tako da se po izlasku sa rampe obezbijedi izlazni prostor u širini od 150 cm; podloga mora biti otporna prema klizanju, a otirači su od čvrstog materijala, postavljeni tako da njihova površina bude u nivou poda,

4) sve staklene pregrade budu od nelomljivog stakla obezbijeđene fizičkom zaprekom na visini od 90 cm i označene bojom na visini od 140 do 160 cm.

5) ulaz u zgradu bude natkriven uvlačenjem u zgradu ili pomoću nadstrešnice, i dovoljno uočljiv za lica oštećenog vida.

Ako zgrada ima više spoljnih ulaza, uslove iz stava 1. ovog člana mora ispunjavati najmanje jedan ulaz, koji se označava znakom pristupačnosti lica sa posebnim potrebama u prostoru.

Član 15.

Za nesmetano kretanje lica sa posebnim potrebama u prostoru projektuju se pješački prilazi i hodnici koji imaju širinu od najmanje 180 cm (izuzetno 195 cm) za dvosmjerno kretanje, a najmanje 90 cm za jednosmjerno kretanje u prolazima na kraćim rasrojanjima.

Ako zgrada ima više hodnika ili prolaza do iste tačke, uslove iz stava 1. ovog člana mora ispunjavati najmanje jedan od njih, i označava se znakom pristupačnosti lica sa posebnim potrebama u prostoru.

Član 16.

Savladavanje etažnih visinskih razlika vrši se unutrašnjim stepenicama i stepeništima, rampama i liftovima.

Unutrašnje stepenice i stepeništa ispunjavaju uslove iz člana 12, ovog pravilnika.

Za savladavanje etažnih visinskih razlika koriste se prvenstveno dvokrake i višekrake stepenice, iste dubine i visine kroz sve etaže u zgradi.

Član 17.

Za povezivanje dvije ili više komunikacija u različitim nivoima, pored stepenica mogu se predvidjeti rampe ili liftovi.

Član 18.

Savladavanje etažnih visinskih razlika u stambenim zgradama i zgradama za javno korišćenje, vrši se putem liftova, tako da:

1) prilaz liftu na nivou ulaza u zgradu ima slobodan prostor dimenzija najmanje 150x200 cm pri čemu je podna površina na udaljenosti od najmanje 50 cm od vrata lifta različite površinske i vizuelne obrade u odnosu na okolnu podnu površinu,

2) unutrašnje dimenzije kabine lifta budu najmanje 110x140 cm,

3) vrata kabine lifta, koja su smičuća ili se otvaraju prema snoljnoj strani, imaju širinu čistog otvora najmanje 90 cm i obojena su kontrastnom bojom u odnosu na boju okolnog zida,

4) preciznost pristajanja kabine u odnosu na ulazni podest ne smije da bude veća od 2 cm,

5) preklopno sjedište u kabini bude postavljeno na visini od 50 cm i opremljeno sa dvije strane rukohvatom na visini od 90 cm,

6) komandna tabla bude postavljena na visini od 90 do 120 cm od poda, a unutar kabine na udaljenosti od 40 cm od ugla kabine; sve komande su izvedene sa reljefnim oznakama i kontrastnim bojama u odnosu na podlogu s tim što je komanda koja označava nivo na kojem se nalazi ulaz u zgradu različita po dodiru i boji od ostalih komandi na kontrolnoj tabli.

7) lift ima zvučnu i vizuelnu signalizaciju za označavanje sprata na koji lift stiže,

8) bude podešeno dovoljno trajanje otvaranja vrata u punoj širini i mogućnost kontrole otvaranja vrata pomoću odgovarajućeg uređaja, ako je predviđeno automatsko otvaranje i zatvaranje vrata,

9) pod kabine lifta bude otporan na klizanje i osvjjetljenje kabine omogućava zadovoljavajuću vidljivost bez refleksije.

U zgradi, odnosno ulazu u zgradu koja ima više liftova, najmanje jedan od njih projektovati prema uslovima iz stava 1. ovog člana i označiti sa znakom pristupačnosti licima sa posebnim potrebama u prostoru.

Član 19.

Širina vrata za nesmetan prolaz invalidskih kolica je najmanje 91 cm. Vrata širine 91-101 cm predviđaju se ako postoji potreba okretanja kolica u dovratniku ako su vrata blizu praga, ili su ulazna na javnim zgradama, odnosno ako postoji veći protok ljudi.

Slobodna manevarska površina na prilaznim vratima ima širinu od najmanje 120 cm a u slučaju uskih prostora, predviđaju se smičuća vrata.

U stambenim zgradama i zgradama za javno korišćenje mogu se predvidjeti automatska vrata i klizajuća automatska vrata.

Zvono, kao i kvaka, mora biti izvedeno na visini od 85 cm od nivoa poda i postavljeno neposredno uz vrata.

Ivica vrata, na strani na kojoj se nalazi kvaka, udaljena je najmanje 50 cm od ugla prostorije, odnosno od izbočine na zidu ili druge prepreke postavljene pod pravim uglom na ravan vrata, a ukoliko su vrata automatska treba da budu opremljena vertikalnom kvakom koja se povlači nadolje, dužine najmanje 30 cm, koja se lako hvata i čiji najniži kraj leži približno na visini od 80 cm iznad donje ivice vrata.

Vrata su vizuelno uočljiva i obilježena na način predviđen u članu 14. ovog pravilnika.

Član 20.

Prilikom ugrađivanja fiksnih elemenata namještaja obezbjeđuju se koridori za kretanje širine najmanje 90 cm.

Podovi u stambenim i drugim prostorijama ne mogu imati visinske razlike niti druge prepreke (pragove), a ako ih imaju one ne mogu biti više od 2 cm i moraju biti zaobljenih ivica.

2. Korišćenje pojedinih prostorija u zgradama**Član 21.**

Hodnici, predprostori i druge pomoćne prostorije su širine najmanje 150 cm i dužine 200 cm bez opreme.

Svi prolazi između soba su bez pragova, odnosno drugih visinskih razlika.

Spavaće, dnevne sobe, trpezarije i radni prostori u dnevnoj sobi, u stanovima za invalide, su najmanje površine 9 m², a dužine kraće stranice je najmanje 240 cm.

Slobodan prostor oko kuhinjske opreme, u stanovima koje koriste lica u invalidskim kolicima, treba da dozvoljava manevrisanje kolicima, što se obezbjeđuje na sljedeći način:

- 1) slobodan prostor između ivica kuhinjskih elemenata i zida iznosi najmanje 140 cm,
- 2) korišćenjem specijalnih kuhinjskih elemenata koji omogućavaju podvlačenje invalidskih kolica i pristup do radnih površina, sudopera i štednjaka,
- 3) radi lakšeg premještanja kuhinjskih aparata i posuda, elementi u kuhinji postavljaju se u obliku slova G, P ili paralelnom obliku II pri čemu slobodan prostor između paralelnih elemenata iznosi 150 cm.

Pri projektovanju sanitarnih prostorija u zgradama za javno korišćenje i stanovima namjenjenim licima sa posebnim potrebama u prostoru, obezbjeđuje se potreban prostor za nesmetan pristup invalidskim kolicima do pojedinih sanitarnih uređaja.

Oprema sanitarnih prostorija je jednostavna i pristupačna za korišćenje. U sanitarnim prostorijama mora biti ugrađen alarmni uređaj.

Član 22.

Otvori za vrata i prozore, kao i ograde na balkonima i terasama u prostorijama koje se nalaze u zgradama za javno korišćenje i stanovima koja koriste lica sa posebnim potrebama u prostoru projektuju se tako da:

- 1) svijetle širine svih unutrašnjih i ulaznih vrata budu najmanje 91 cm,
- 2) nema pragova većih od 2 cm, što se odnosi i na balkonska vrata,
- 3) zastakljena vrata budu od nelomljivog stakla ili zaštićena rešetkom; ako je staklo lomljivo, vrata treba da budu zastakljena 80 cm od nivoa poda,
- 4) vrata budu postavljena na šarke u uglovima prostorije,
- 5) velike staklene površine (u blizini veoma prometnih prostora) budu obilježene obojenom trakom ili ramom, približno ispod nivoa oka,
- 6) prozorski parapet bude postavljen najviše 80 cm od nivoa gotovog poda,
- 7) se prozori lako otvaraju i zatvaraju, a kvake na njima postavljaju u visini od 90-100 cm od poda,
- 8) ograda na balkonima i terasama, u stanovima za lica u invalidskim kolicima, bude transparentna i omogućava pogled u području 30 cm od poda.

Član 23.

Uređaji za upravljanje i regulaciju instalacija u zgradi (sklopke, priključnice, interfon i dr.) projektuju se tako da:

- 1) interfon bude postavlja na visini od 90-120 cm od poda,
- 2) prekidač za svjetlo i zvonice budu postavljeni na visini od 90 cm od poda,

SAMOSTALAN ŽIVOT OSOBA SA INVALIDITETOM

- 3) utičnice za svjetiljku, televizor, telefon i drugi uređaji budu postavljeni na visini od 40 cm od poda,
- 4) utičnice u kuhinji iznad radne ploče budu postavljene na visini od 100 cm od poda,
- 5) utičnice iznad kreveta budu postavljene na visini od 80 cm od poda,
- 6) potezni alarm i potezni prekidač budu postavljeni tako da potezač doseže do visine 60 do 70 cm od poda,
- 7) svi uređaji budu postavljeni na udaljenosti 40 cm od uglova sobe,
- 8) svi vodovodni priključci, kao i odvod otpadne vode, budu izvedeni do visine 100 cm od poda;
- 9) svi uređaji budu u kontrastnim bojama prema podlozi, radi lakšeg uočavanja, a informacije na njima reljefne za čitanje dodirrom,
- 10) sklopke za automatsko otvaranje vrata budu postavljene tako da se vrata pri otvaranju ne nalaze na putu invalidskim kolicima, dječijim kolicima, kao i drugim pomagalicama za hodanje,
- 11) kvake omogućavaju lak prihvata i okretanje, kako bi ih mogla koristiti i lica sa ograničenom snagom u rukama i šakama.

Član 24.

U ulazima stambenih zgrada sandučići za prijem pošte postavljaju se na visini od 100 do 120 cm od poda.

3. Posebni uslovi za pojedine zgrade i elemente opreme

Član 25.

Pri projektovanju bolnica, domova zdravlja, domova za stare, rehabilitacionih centara, domova za odmor i sl. u prostorijama u kojima se predviđa boravak lica sa posebnim potrebama u prostoru, pored uslova predviđenim ovim pravilnikom, predviđjeti:

- 1) prazan prostor uz krevet veličine najmanje 160x100 cm.
- 2) kupatilo uz sobu,
- 3) sobu opremljenu alarmnim uređajem,
- 4) sobu označenu znakom pristupačnosti na visini od 140 do 160 cm od poda.

Član 26.

U poslovnim zgradama, visina šaltera i prodajnih punktova prilagođava se potrebama lica sa posebnim potrebama u prostoru i iznosi 80 cm od poda, a ako u zgradi postoji više punktova ili šaltera ili drugih elemenata opreme za rad sa strankama, obezbjeđuje se najmanje jedan punkt koji ispunjava taj uslov.

U zgradama za javno korišćenje u kojima se kretanje pješaka usmjerava ogradom, širina pristupnog koridora iznosi najmanje 90 cm.

Član 27.

U bioskopima, kongresnim salama, stadionima i sličnim zgradama, za potrebe lica u invalidskim kolicima predviđaju se posebna mjesta za smještaj invalidskih kolica, čije su dimenzije najmanje 90x140 cm, s tim da je pod izveden bez nagiba od materijala otpornog na klizanje. Ova mjesta se predviđaju pored prolaza, odnosno u blizini ulaza i vidno su obilježena, a mogu biti i grupisana. Poželjno bi bilo da se na svakih 200 sjedišta izvede prostor za jedna invalidska kolica veličine 140x110 cm, na kojem su stolice pomične.

Član 28.

U javnim sportskim i rekreativnim zgradama, kupalištima i igralištima za potrebe lica sa posebnim potrebama u prostoru, predviđaju se posebno označene kabine za presvlačenje čije su minimalne dimenzije 140x160 cm, sa vratima širokim najmanje 81 cm

SAMOSTALAN ŽIVOT OSOBA SA INVALIDITETOM

koja se otvaraju prema spoljnoj strani; opremljene su odgovarajućim alarmnim uređajem i uređajem za prinudno otvaranje vrata sa spoljne strane. U kabinama postoji vješalica za odjeću na visini od 120 cm a na podu ne smije biti ivica koje su više od 2 cm.

Kod sportskih i rekreativnih zgrada izvesti pristup rampom do gledališta i do sportskih terena a u gledalištima na svakih 500 sjedećih mjesta osigurati po jedno mjesto za invalidska kolica veličine 140x110 cm.

Član 29.

Sve zgrade koje imaju javni telefon moraju urediti najmanje jednu univerzalnu telefonsku govornicu.

Javne telefonske govornice koje su prilagođene potrebama lica sa posebnim potrebama u prostoru, ispunjavaju sljedeće uslove:

1) pod kabine, odnosno prostor u neposrednoj blizini telefonskog aparata je na visini najviše 2 cm u odnosu na pristupni pješački plato čije su dimenzije 150x150 cm, a ako je visinska razlika veća u odnosu na pristupni pješački plato, potrebno je pristup obezbediti rampom.

2) telefonski aparat je smješten u kabini dimenzija 140x110 cm, a vrata kabine se otvaraju prema spoljnoj strani i imaju širinu najmanje 81 cm,

3) telefonski aparat je postavljen na visini od 100 do 120 cm.,

4) u neposrednoj blizini aparata odnosno u kabini je postavljeno preklopno sjedište na visini od 50 cm.

Drugi uređaji i oprema za PTT saobraćaj projektuju se na visini od 100 do 120 cm od poda.

Član 30.

U javnim WC i WC u zgradama za javno korišćenje (hotelima, restoranima sa više od sto mjesta, domovima zdravlja, školama, fakultetima i dr.) u kojima je obavezno izvođenje četiri ili više kabina, najmanje po jedna kabina u muškom i ženskom dijelu WC projektuje se u skladu s uslovima iz ovog pravilnika.

Kabina se projektuje tako da:

1) ulazna vrata u kabinu budu širine 91 cm,

2) u kabini budu predviđene vješalice za odjeću na visini od 120 cm od poda,

3) na ulaznim vratima kabine bude postavljen znak pristupačnosti na visini 140 do 160 cm.

4. Sistemi za orijentaciju

Član 31.

Znakovi i table za obavješćavanje i natpisne ploče (u daljem tekstu: znakovi) su vidljivi, čitljivi i prepoznatljivi. Znakovi u smislu stava 1. ovog člana su:

1) znakovi za orijentaciju (skice, planovi, makete i dr.),

2) putokazi,

3) funkcionalni znakovi, kojima se daju obavješćenja, o namjeni pojedinih prostora (parkirališta, garaže, liftovi, sanitarne prostorije i dr.).

Znakovi na zidovima se postavljaju na visini od 140 cm do 160 cm iznad nivoa poda ili tla, a ako to nije moguće, mora se obezbijediti da tekst odgovara rastojanju pogodnom za čitanje.

Znakovi su dobro učvršćeni, a radi otklanjanja refleksije, mogu biti reljefni - izbočeni i pravilno postavljeni u odnosu na izvor svjetlosti.

Visina slova na znakovima ne smije biti manja od 1,5 cm za unutrašnju upotrebu, odnosno 10 cm za spoljašnju upotrebu.

Član 32.

Prepoznavanje vrata, stepenica, rampi, liftova i prolaza, opreme za protiv požarnu zaštitu, opreme za spašavanje i puteva za evakuaciju vrši se upotrebom kontrastnih boja, odgovarajućim osvjetljenjem i obradom zidova i podova.

Radi poboljšanja prijema zvuka za osobe koje koriste slušne aparate, u javnim prostorijama se mogu postavljati indukcijske petlje, bežični infracrveni sistemi ili druga tehnička sredstva za pojačanje zvuka.

III - PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE**Član 33.**

Prilikom rekonstrukcije, dogradnje, nadziđivanja i izgradnje u svrhu promjene namjene postojećih zgrada, primjenjuju se odredbe ovog pravilnika ako to dozvoljava tehničko rješenje lokacije, konstrukcije i drugi uslovi građenja.

Ukoliko tehnički uslovi ne dozvoljavaju dosljednu primjenu odredaba ovog pravilnika, organ koji vodi postupak izdavanja odobrenja će po službenoj dužnosti voditi računa da se u najvećoj mogućoj mjeri primjene njegove odredbe.

Član 34.

Ovaj Pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srpske".
(Objavljen je u broju 2/03. od 18.01.03. i stupio je na snagu 26.01.03. god.).

5.SLIKOVNI PRIKAZ MOGUĆIH RJEŠENJA ZA MOBILNOST
I PRISTUPAČNOST OBJEKTIMA I PREDMETIMA
OSOBAMA SA INVALIDITETOM

Oznaka pristupačnosti za osobe u invalidskim kolicima

Oznaka pristupačnosti za slijepe osobe

Oznaka pristupačnosti za slabovidne osobe

Oznaka pristupačnosti za gluhe osobe i osobe oštećenog sluha

Oznaka pristupačnosti za osobe koje se kreću uz pomoć štapa, štaka i hodalice

Oznaka pristupačnosti za osobe koje se kreću s bijelim štapom i psom

Oznaka pristupačnosti za osobe s dječjim kolicima

Oznaka pristupačne rampe

Oznaka pristupačnog stubišta

Oznaka pristupačnog dizala

Oznaka pristupačne vertikalno podizne platforme

Oznaka pristupačne koso podizne sklopive platforme

Oznaka pristupačnog ulaznog prostora

Oznaka pristupačnog WC-a

Oznaka pristupačne kupao-ni-ce i tuš kabine

Oznaka pristupačne kavane i restorana

Oznaka pristupačnog ulaza u vodu na plaži i bazenu

Oznaka pristupačnog telefona

Oznaka pristupačnog tekstofona, faksa i bankomata

Oznaka pristupačnog mjesta u gledalištu

Oznaka komunikacijskog pomagala

Oznaka za induktivnu petlju ili transmisijski obroč

Oznaka pristupačnog šaltera i pulta

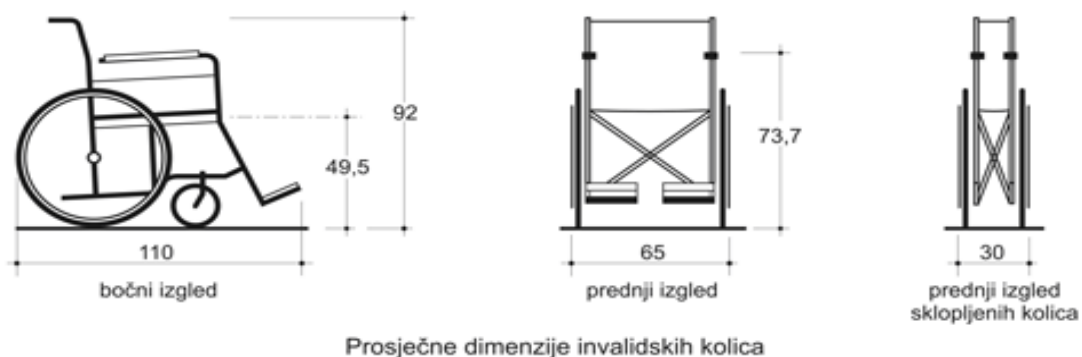
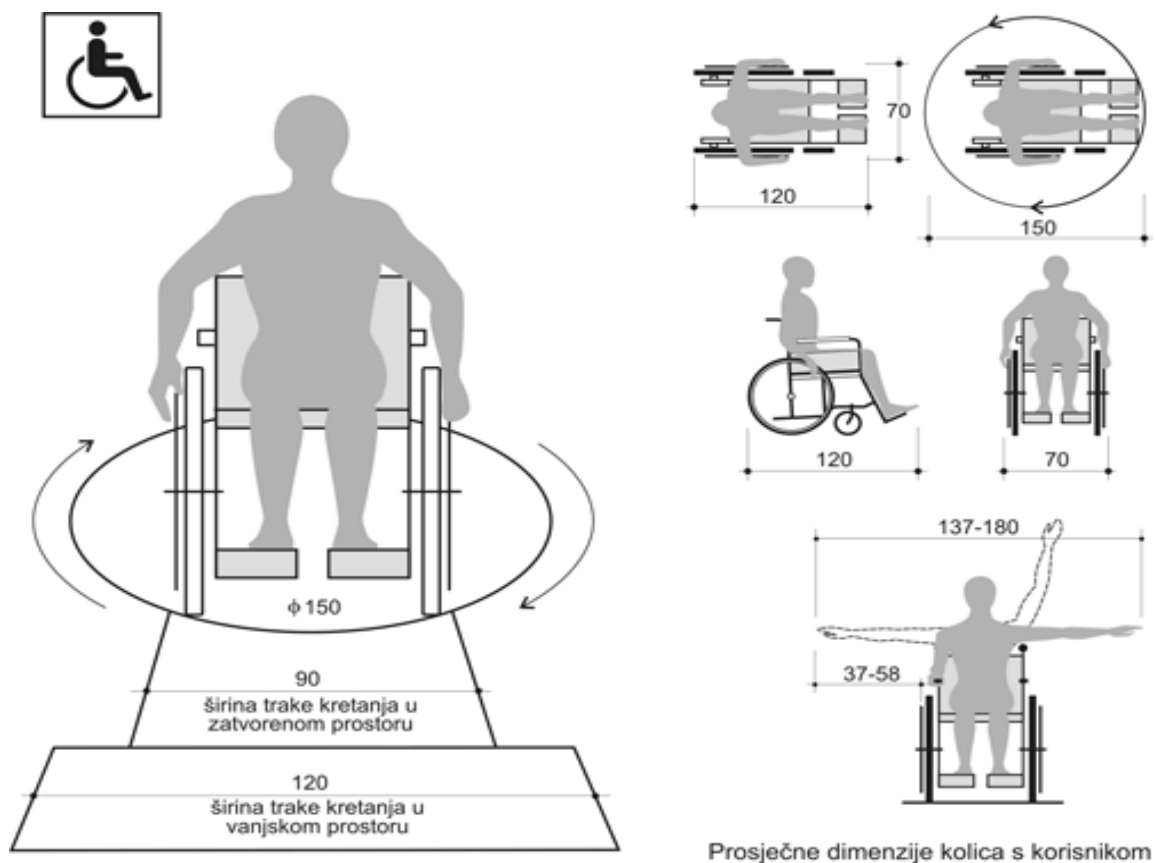
Oznaka pristupačnog oglasnog panoa

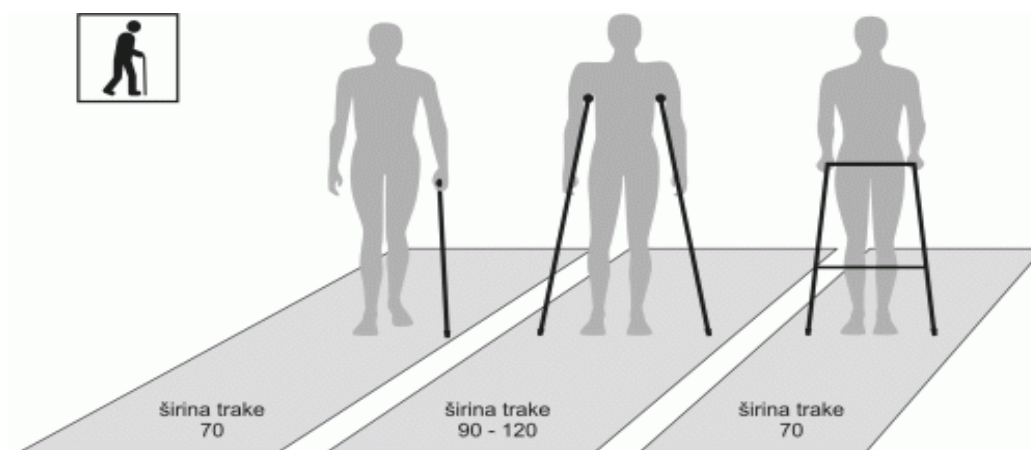
Oznaka pristupačnog parkirališnog mjesta

SAMOSTALAN ŽIVOT OSOBA SA INVALIDITETOM

Prostor potreban za kretanje osoba u invalidskim kolicima:

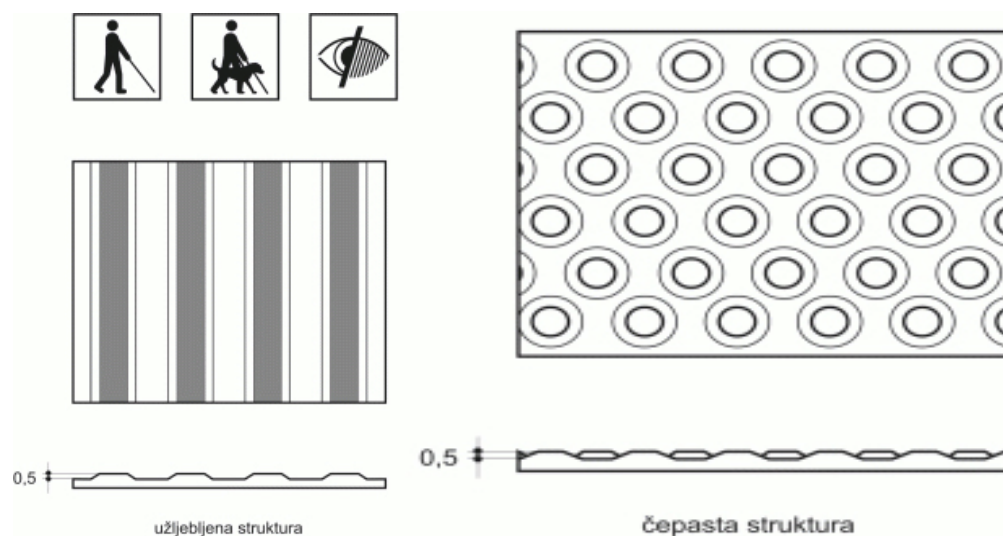
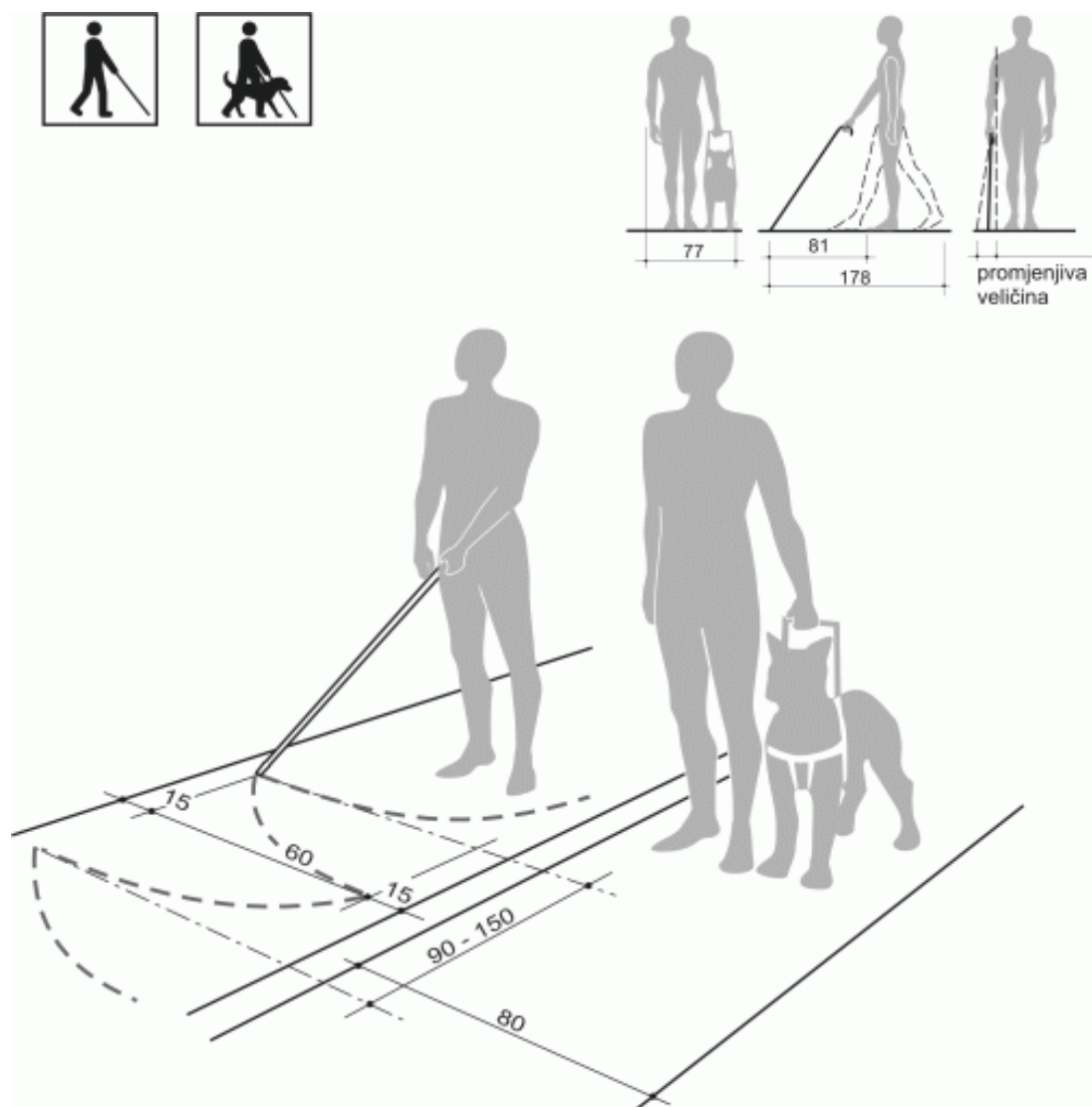

Prostor potreban za upotrebu štapa, štake i hodalice:

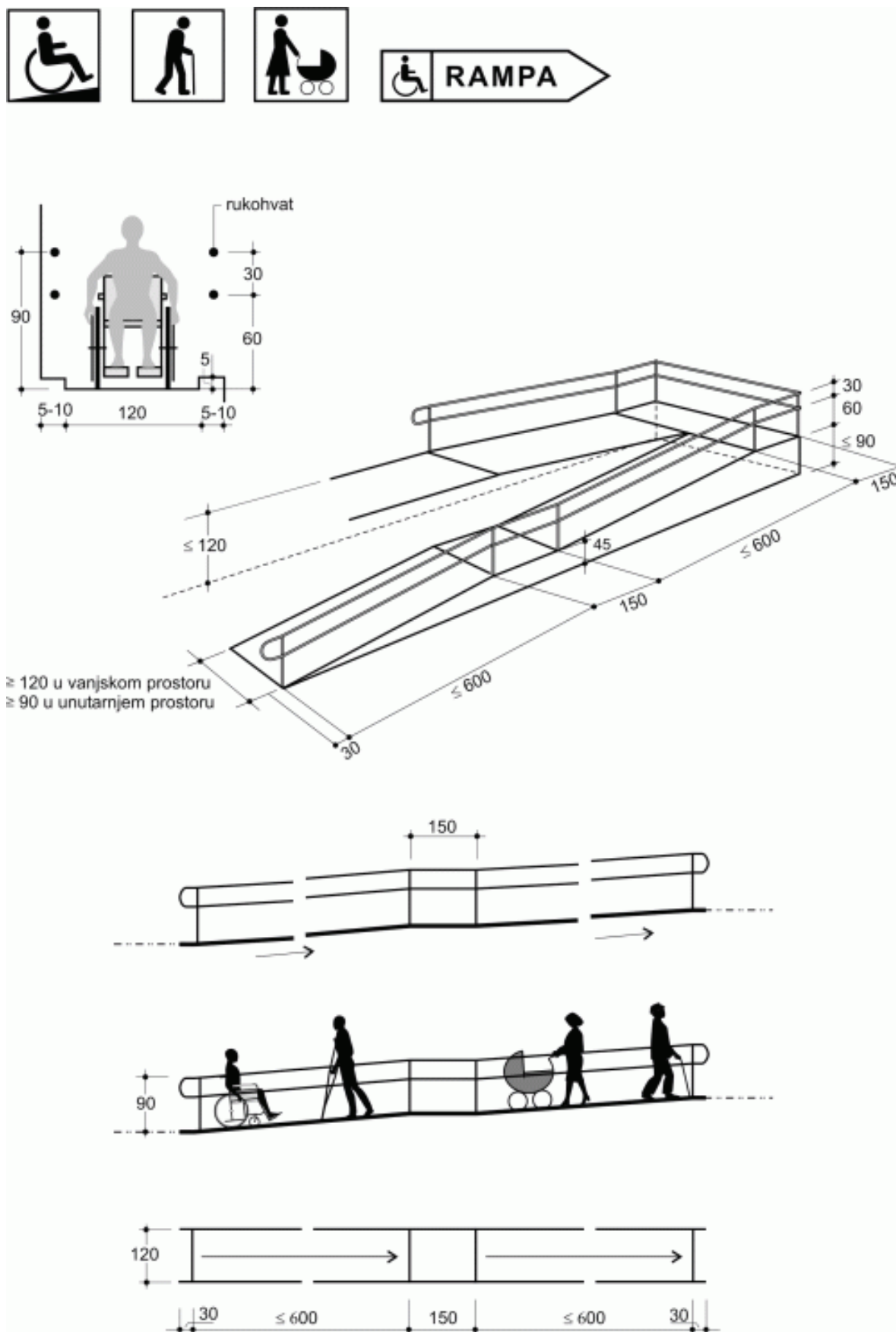
SAMOSTALAN ŽIVOT OSOBA SA INVALIDITETOM

Prostor potreban za upotrebu bijelog štapa i psa vodiča:

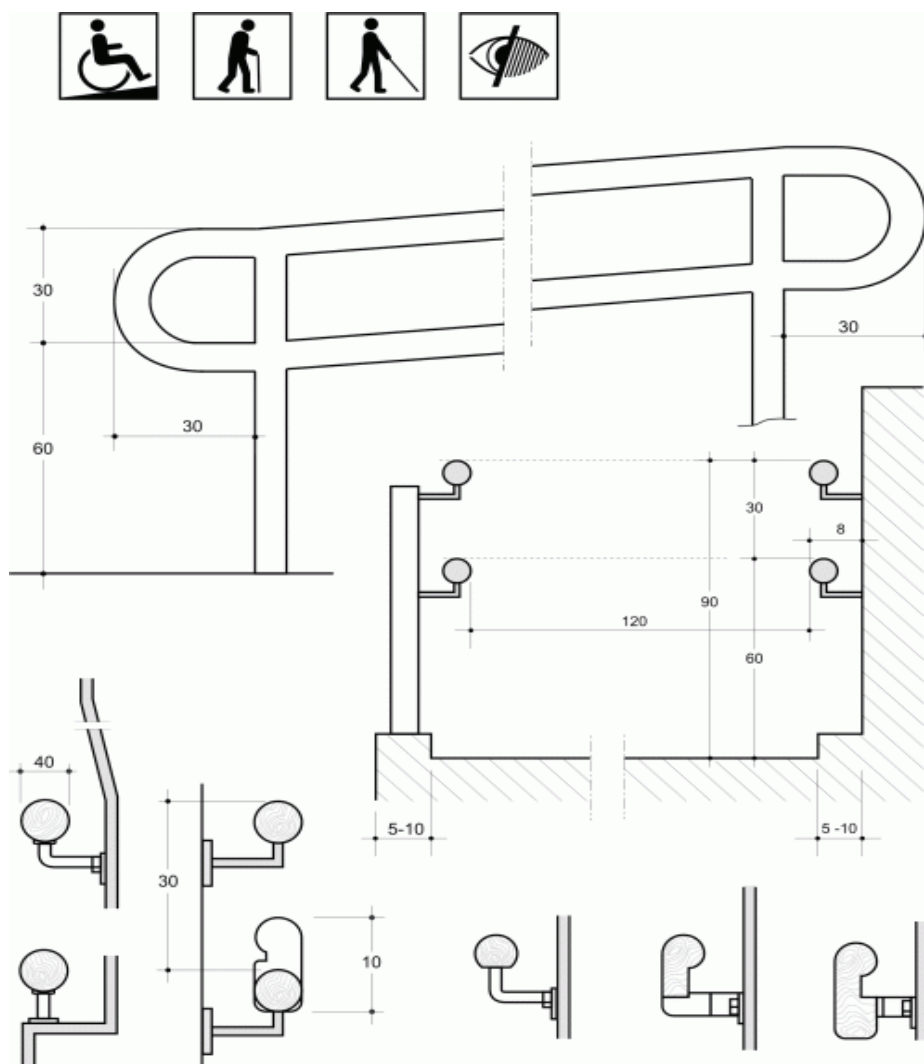

Taktilna površina:

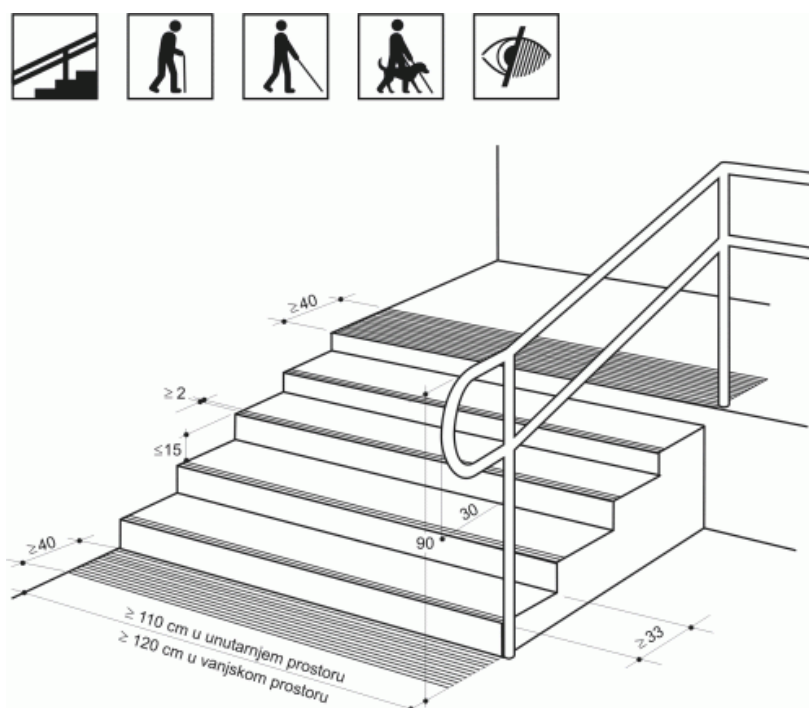
Rampa:

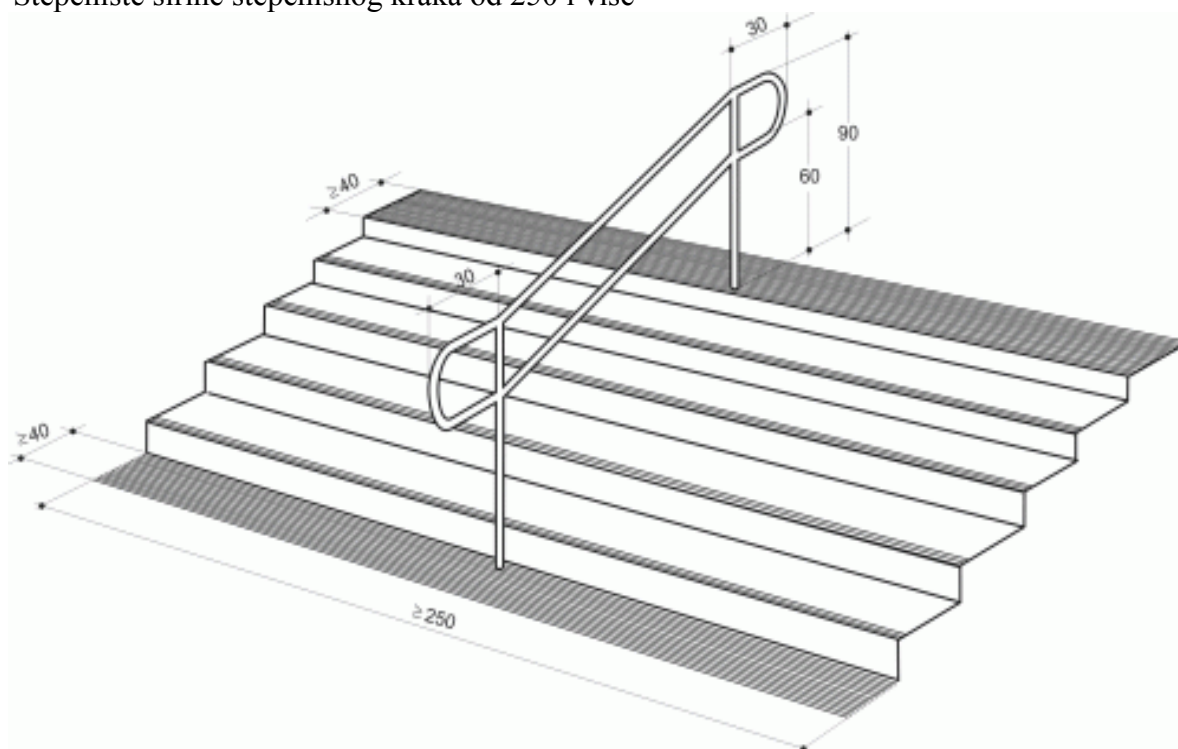
Rukohvati:

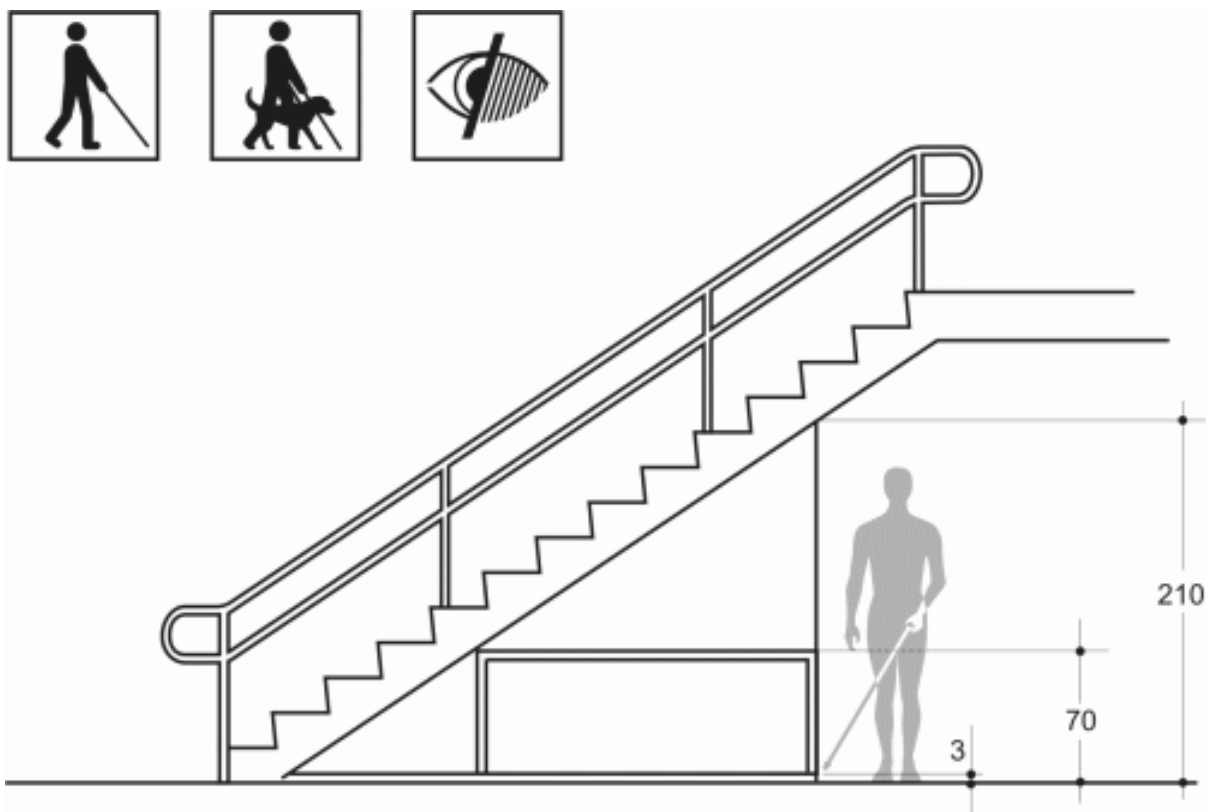
Stepenište:

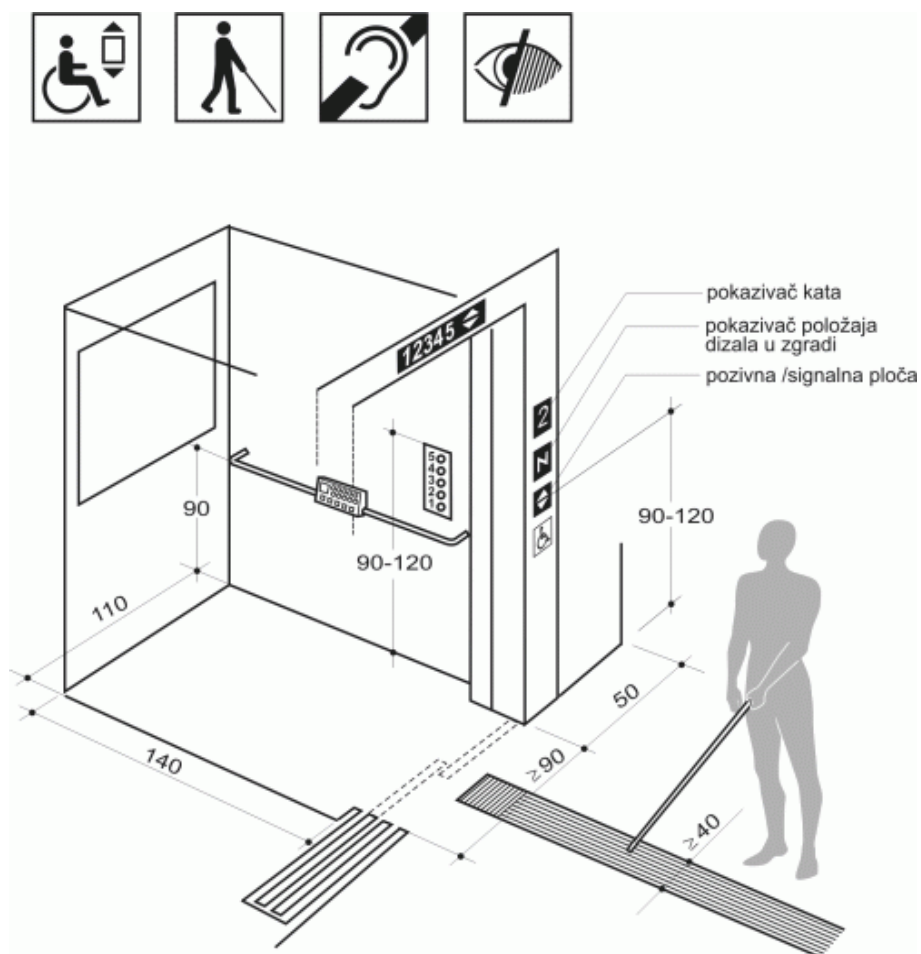
Stepenište širine stepenišnog kraka od 250 i više

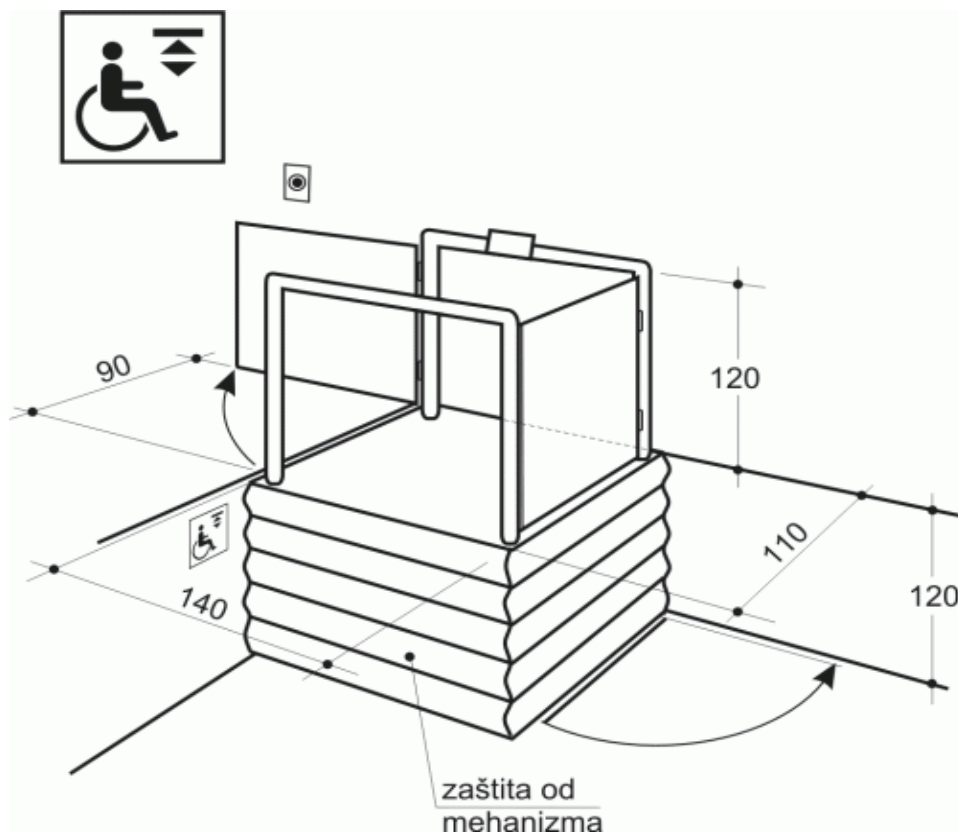
Prostor ispod početnog stepenišnog kraka:

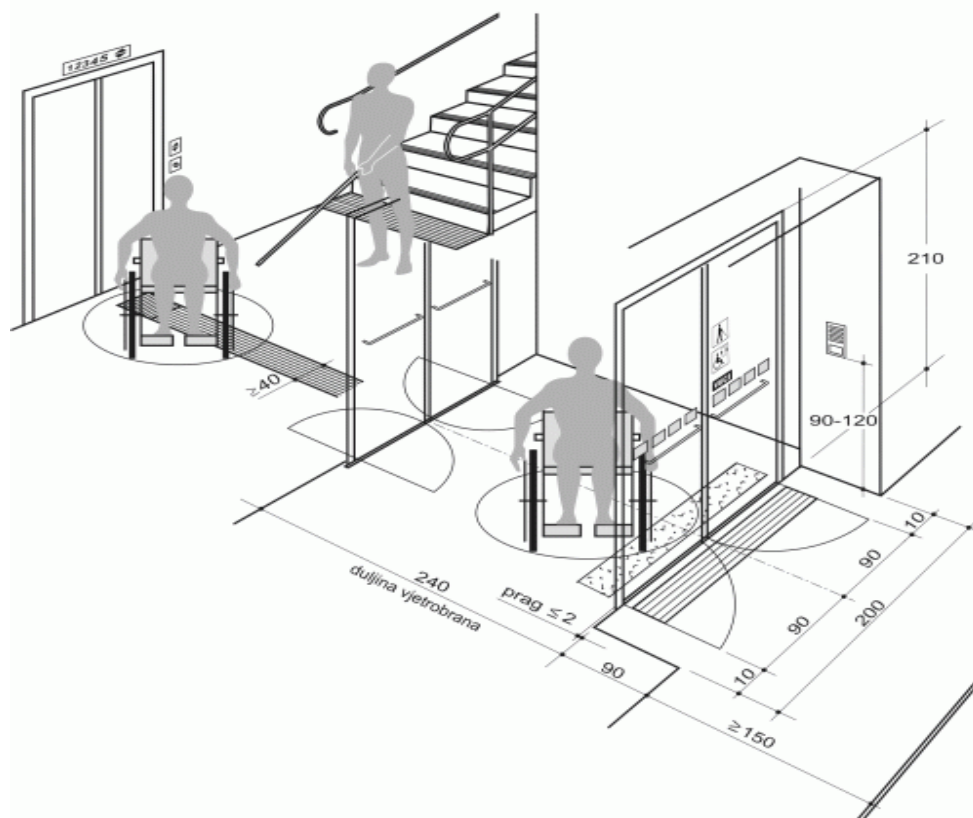
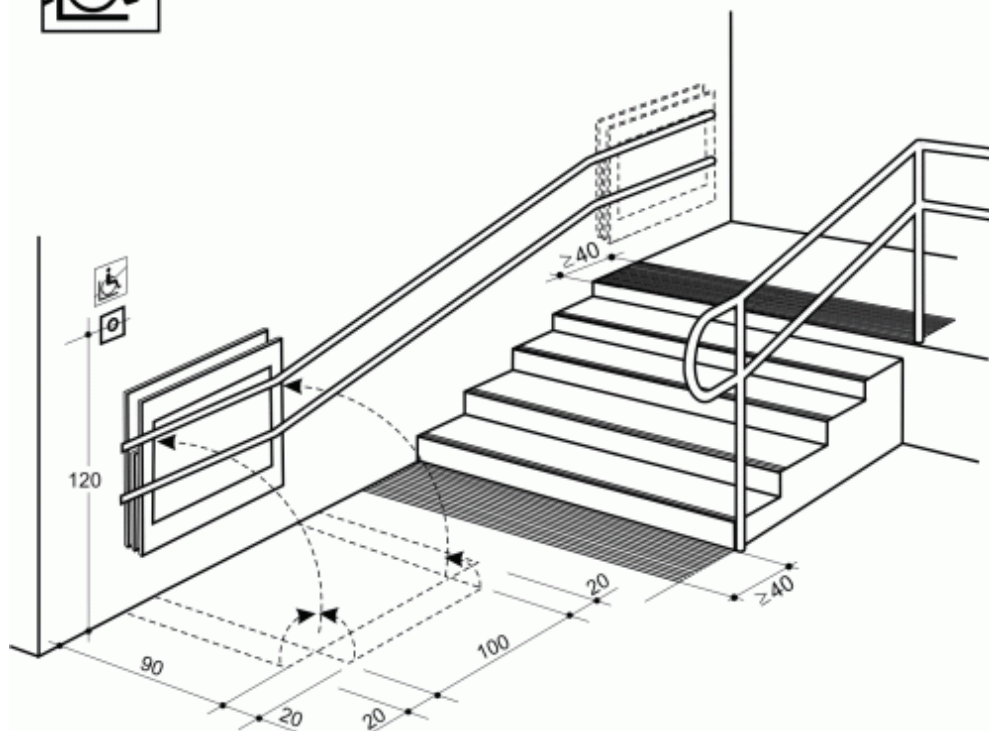

Lift:

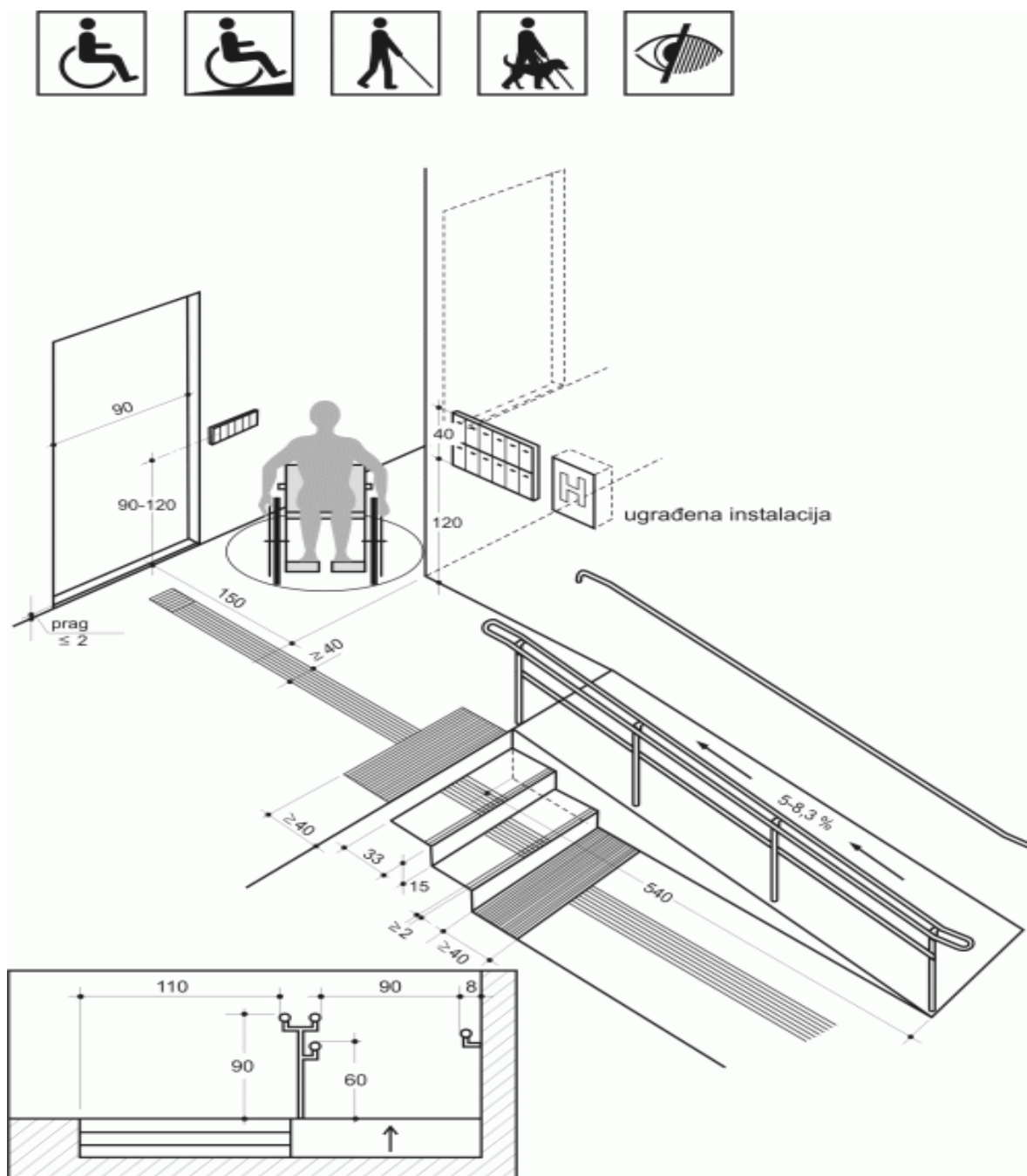

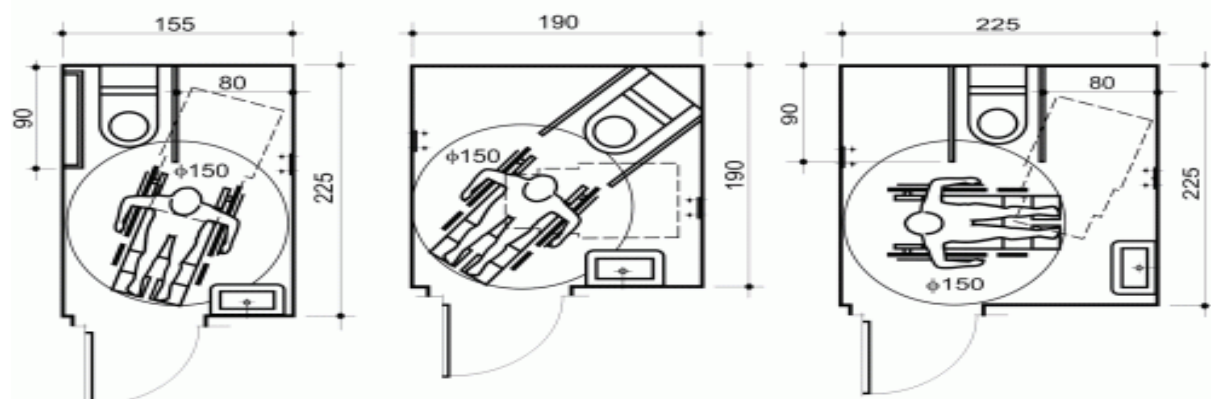
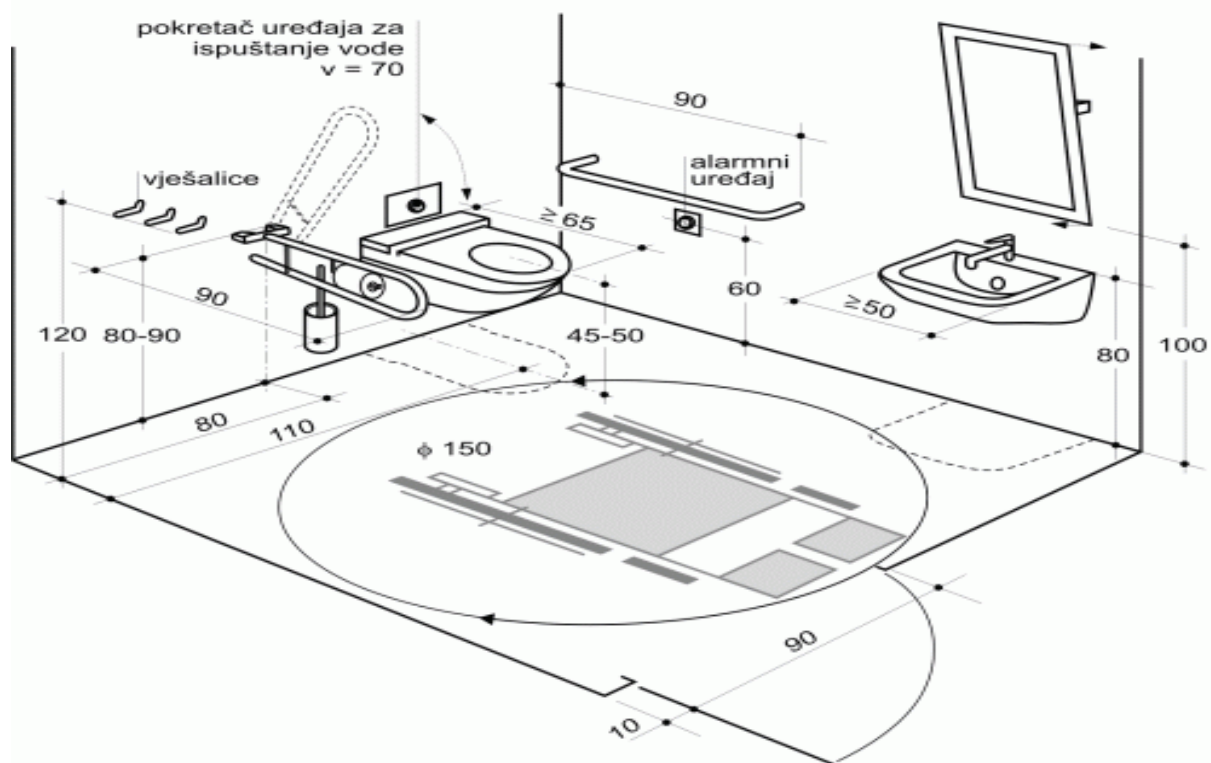
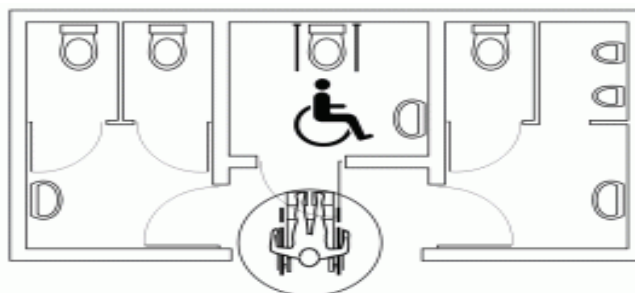
Vertikalno podizna platform:

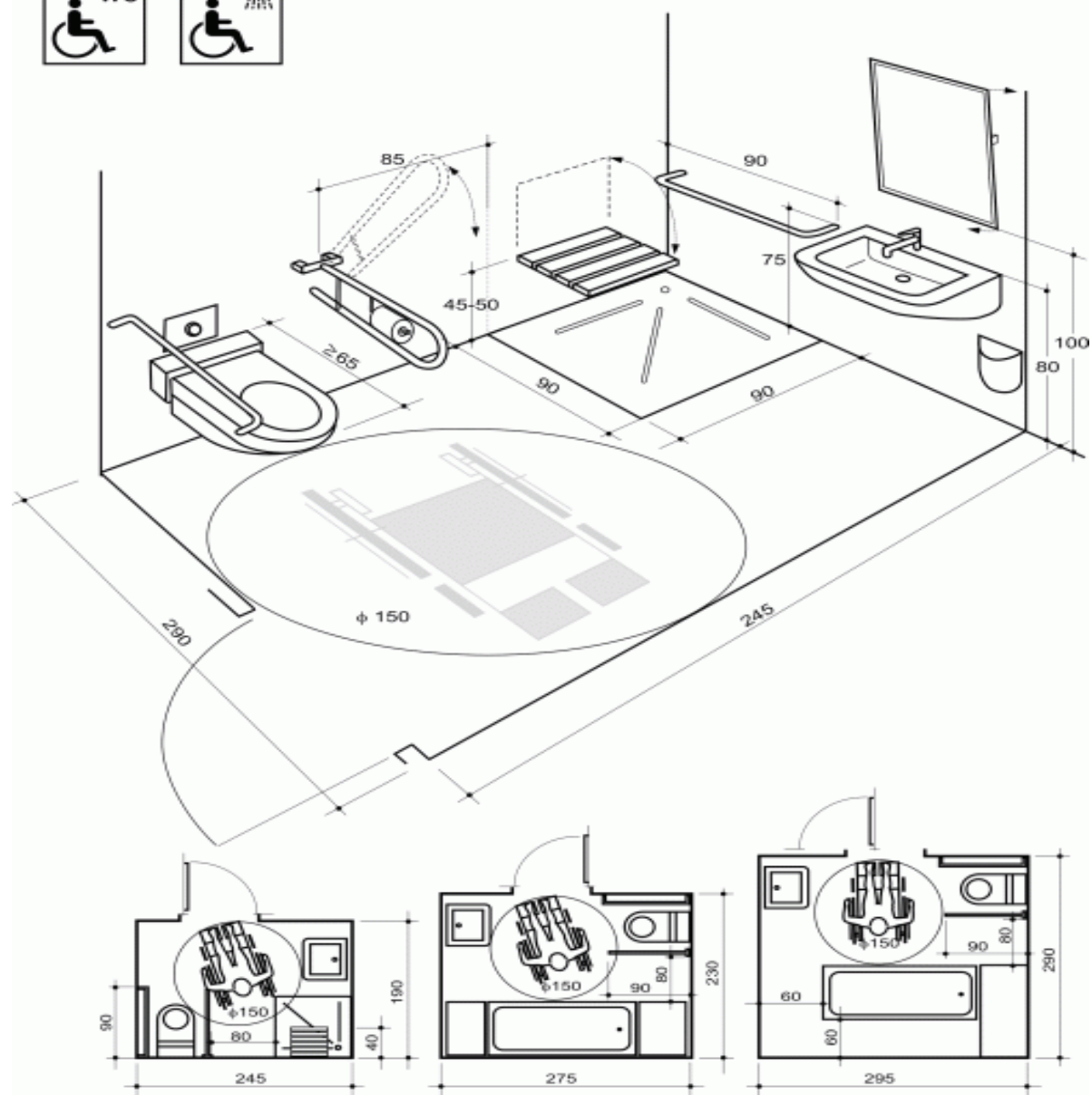

Komunikacije:

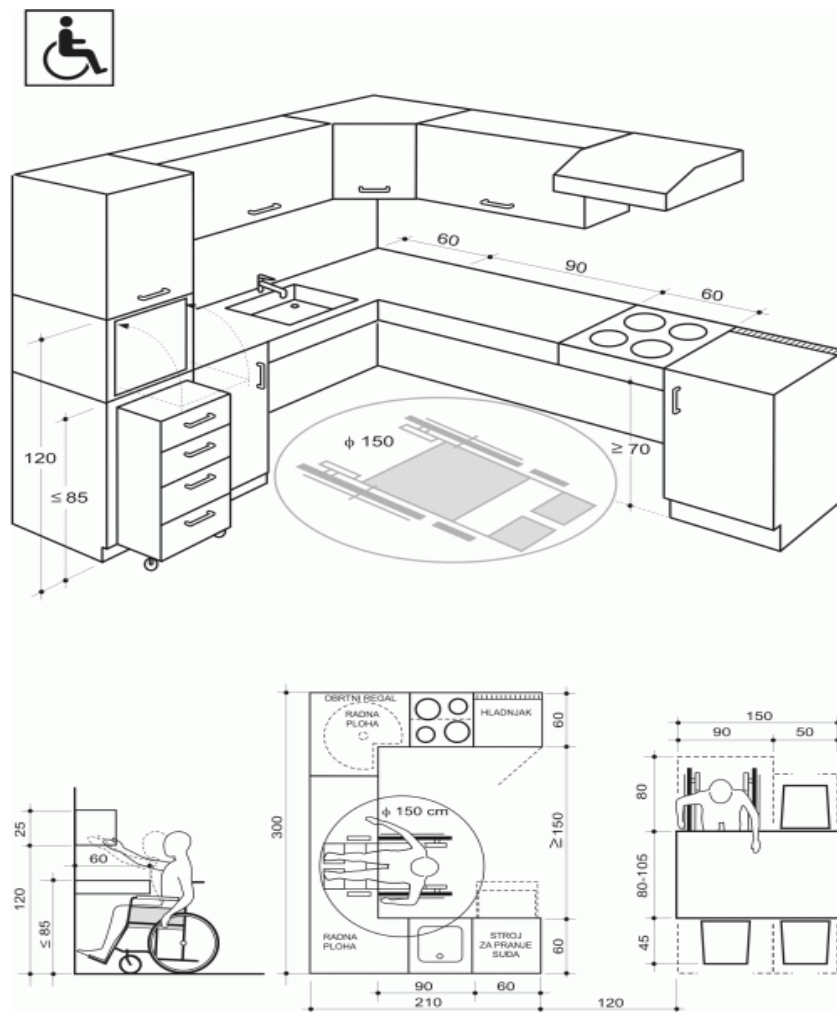

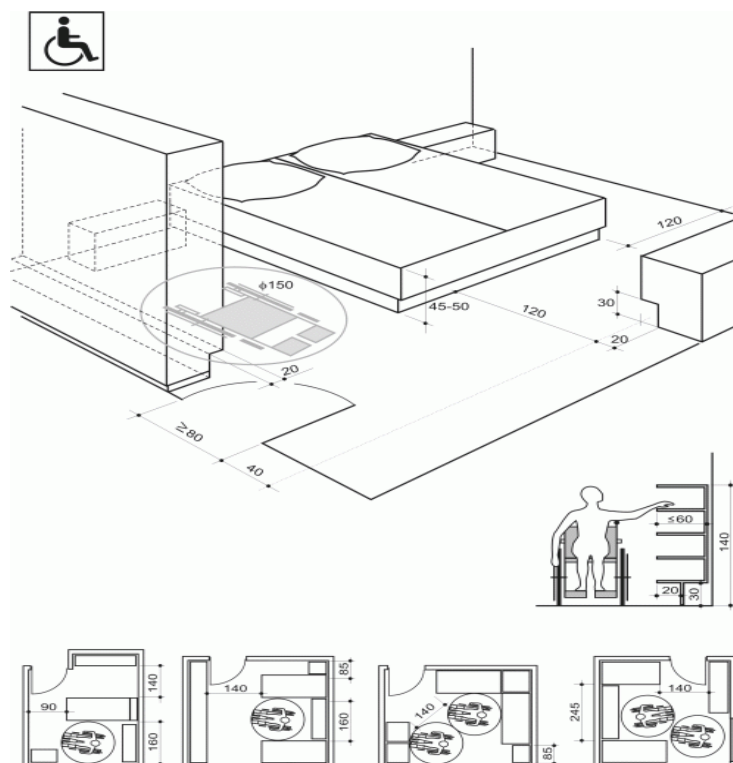
Kupatilo:

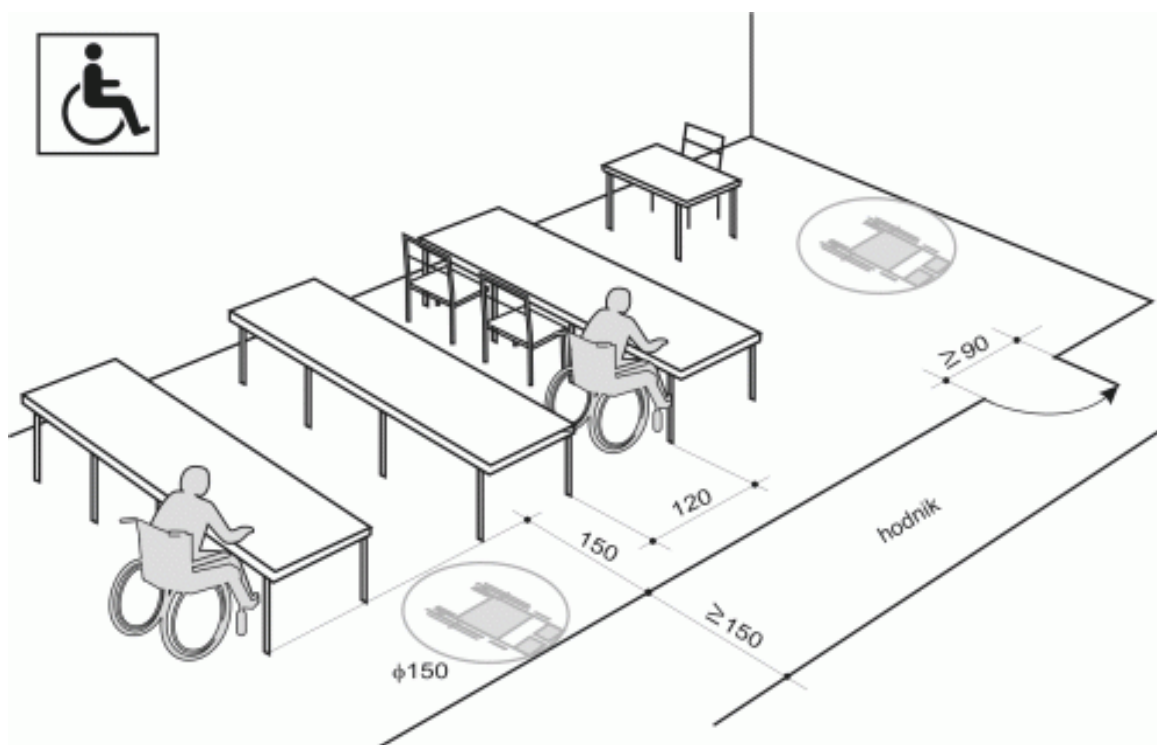
Kuhinja:

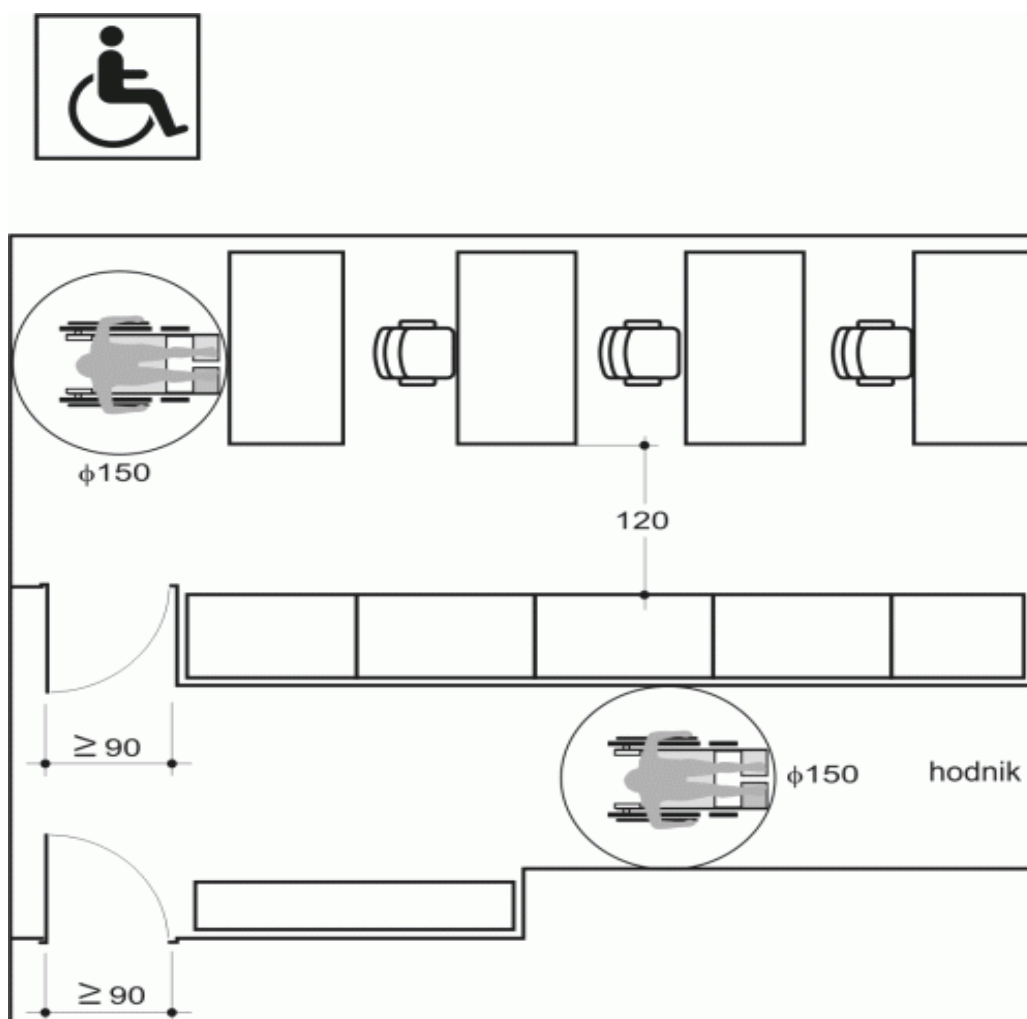
Spavaća soba:

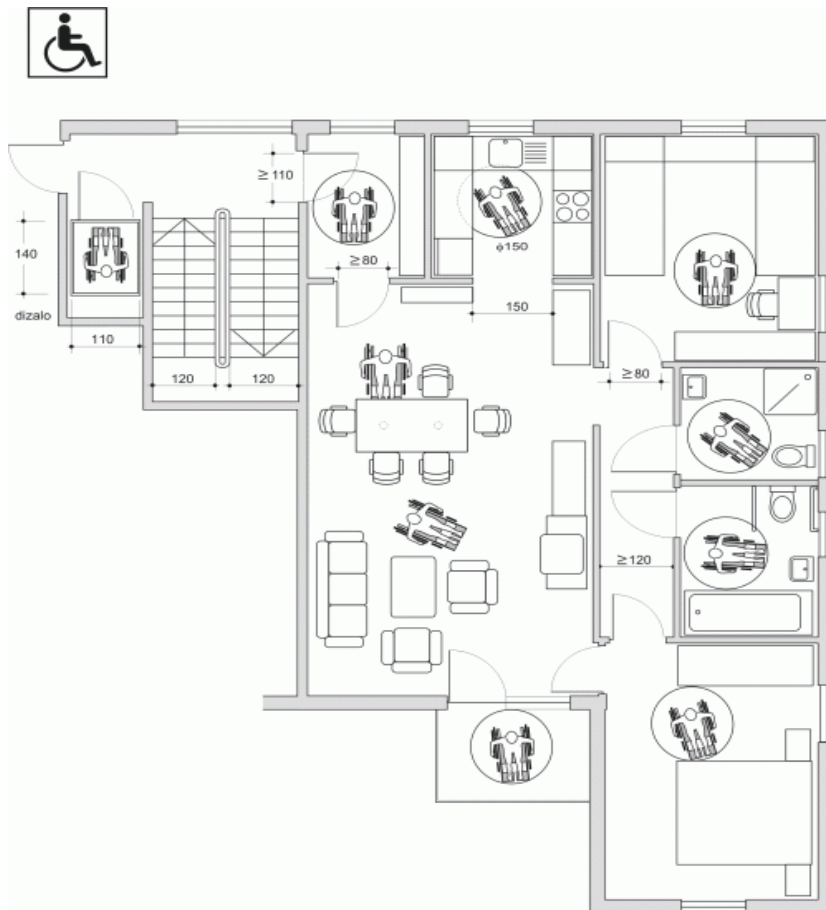

Učionica:

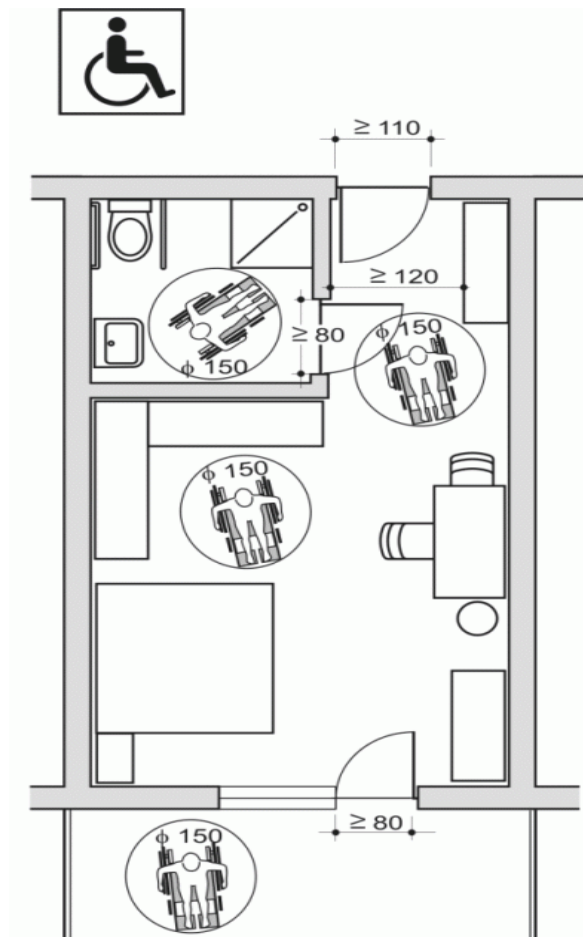

Radni prostor:

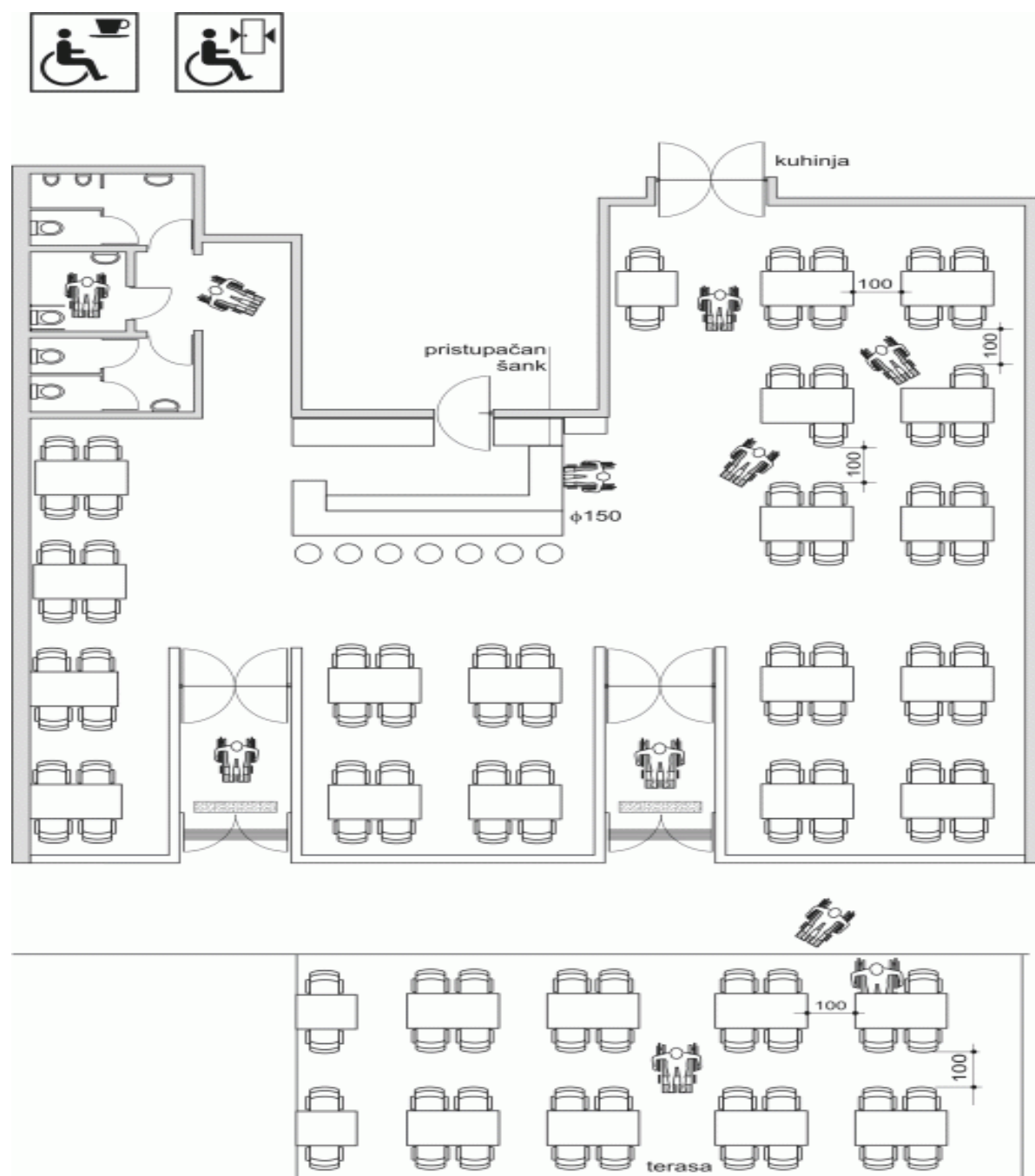

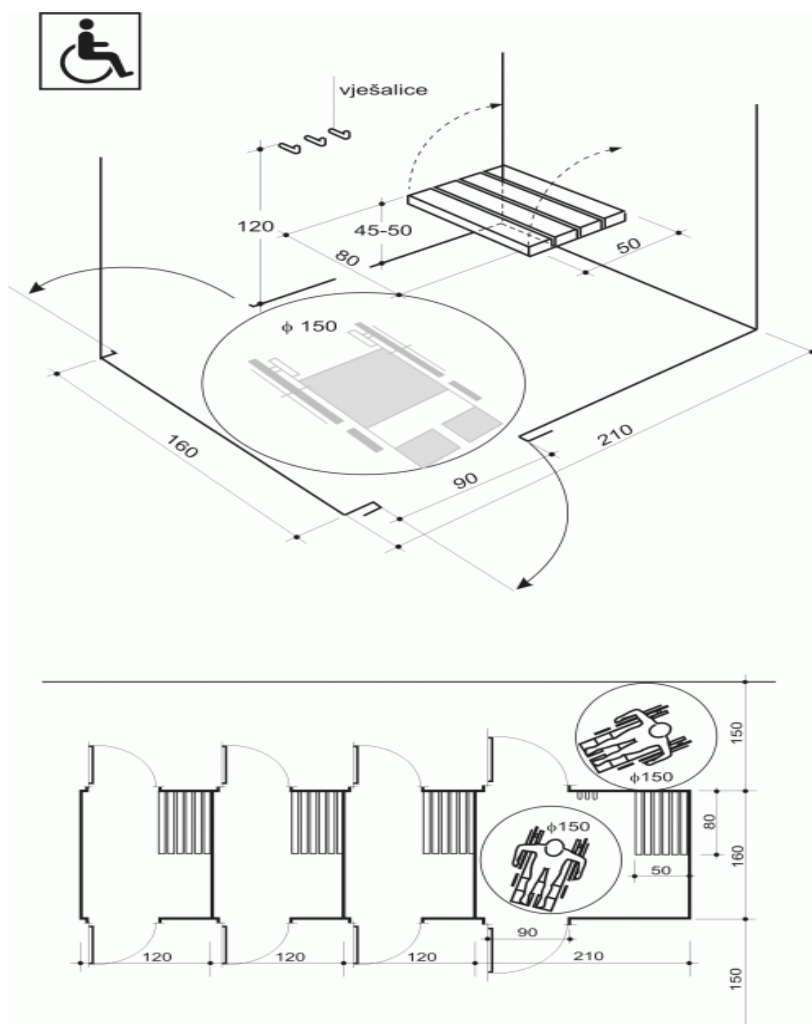
Stan/apartman:

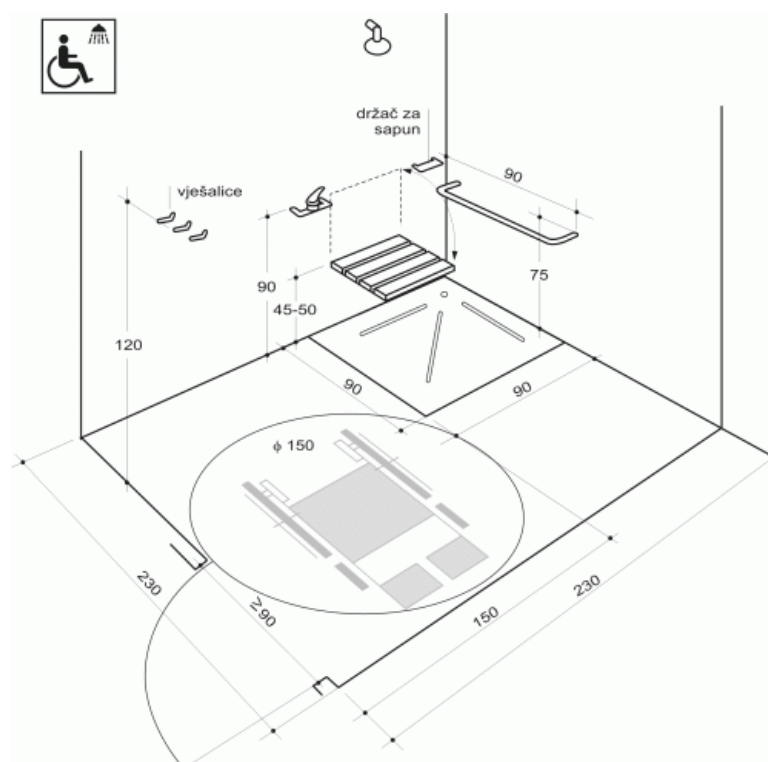
Ugostiteljski objekat/restoran:

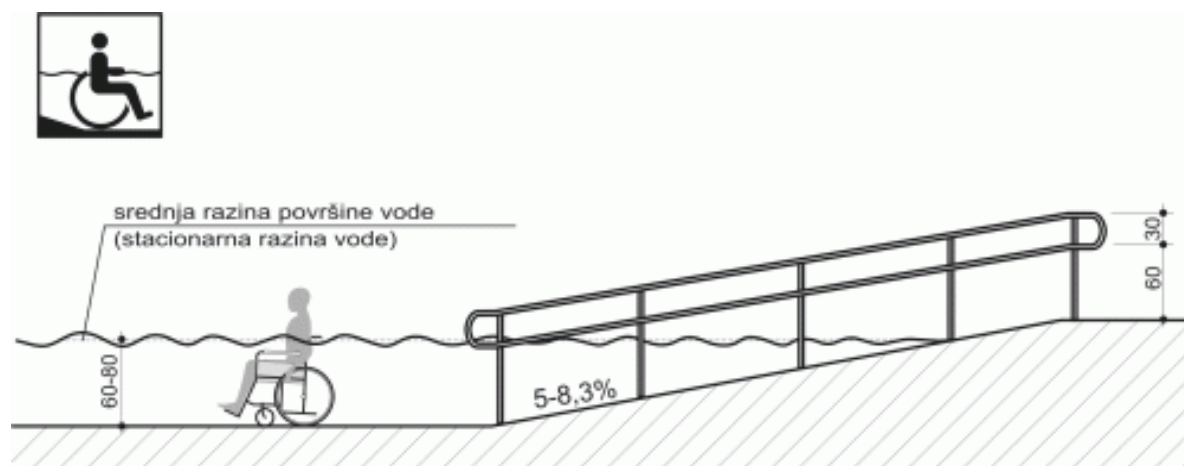
Kabina za presvlačenje:

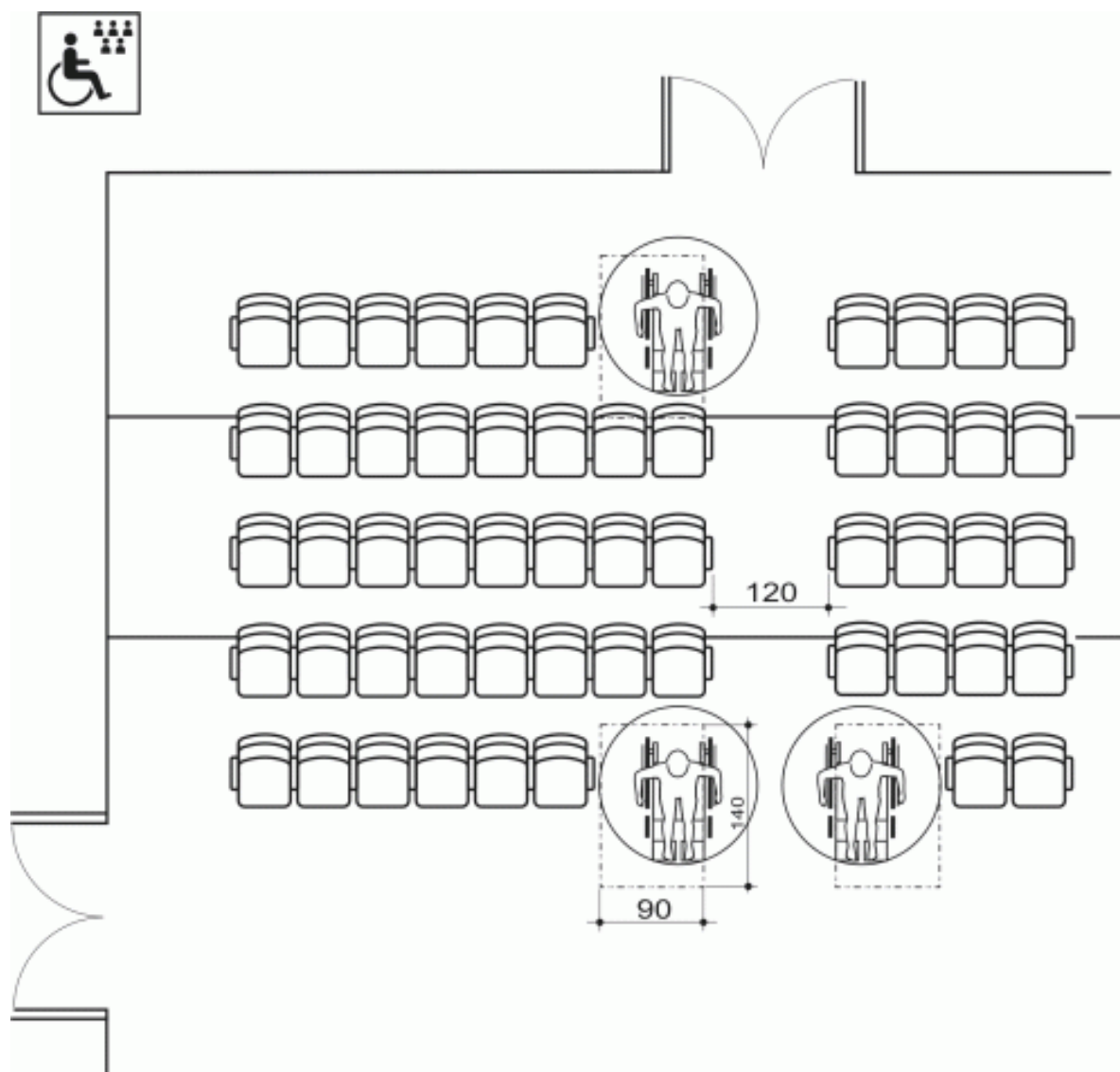
Tuš kabina:

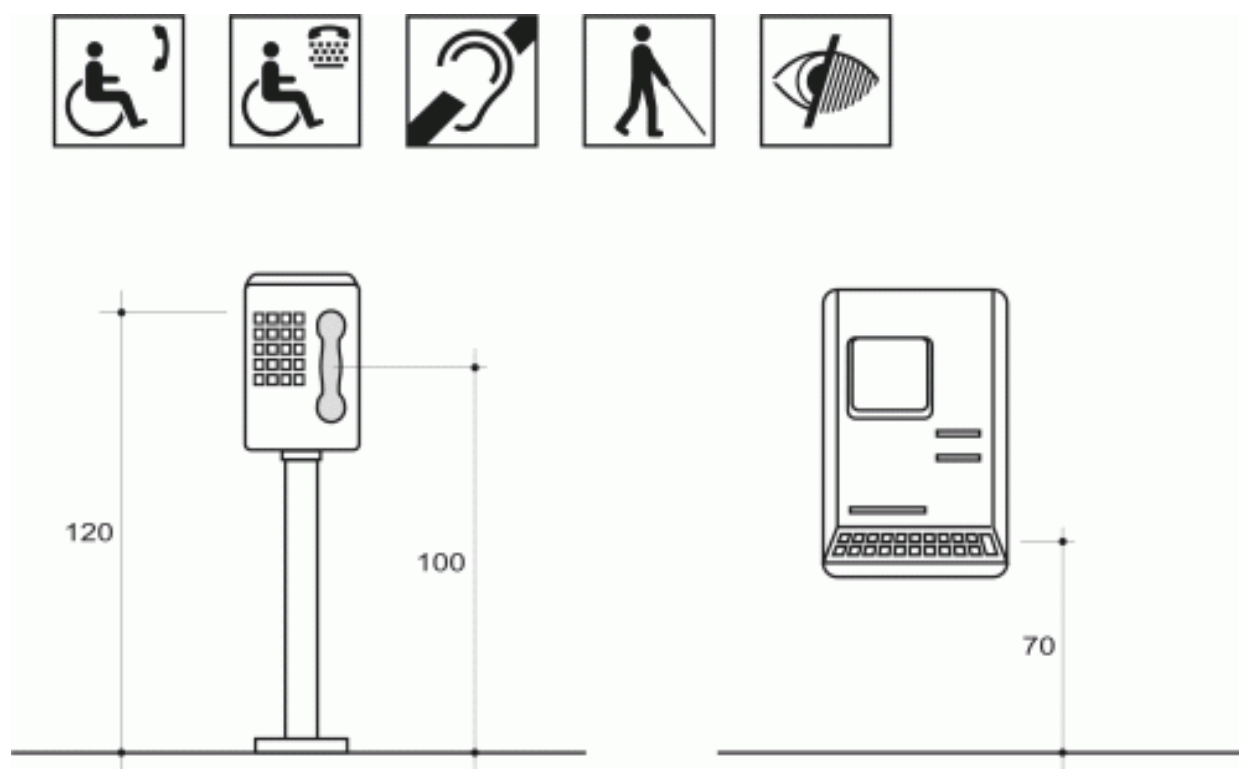
Ulaz u vodu:

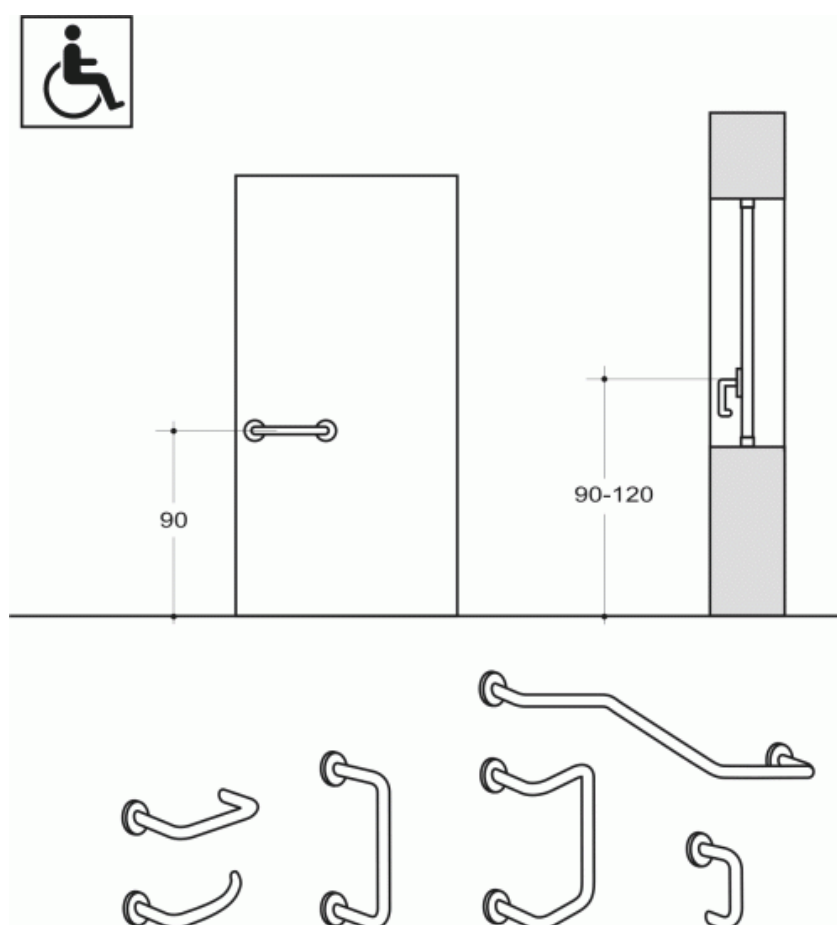
Mjesto u publici:

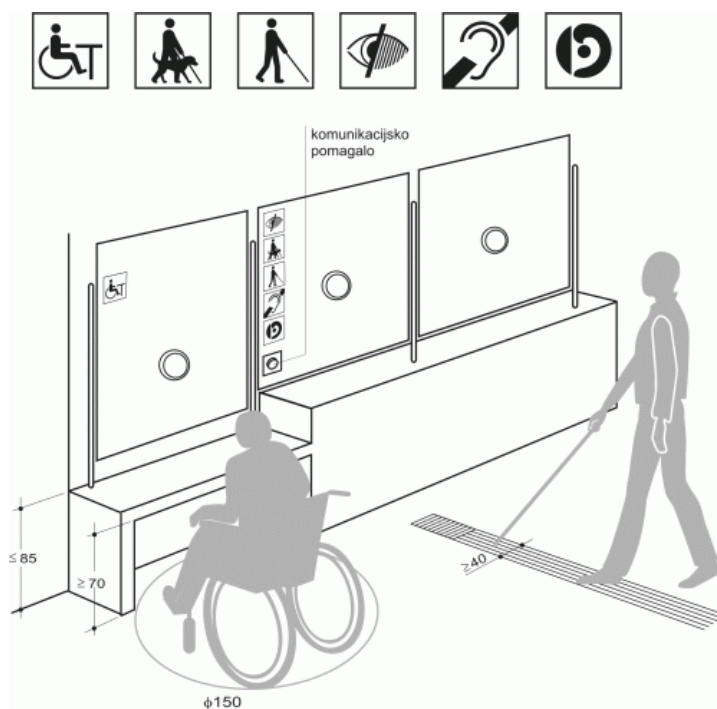
Telefon, tekstofon, faks, bankomat:

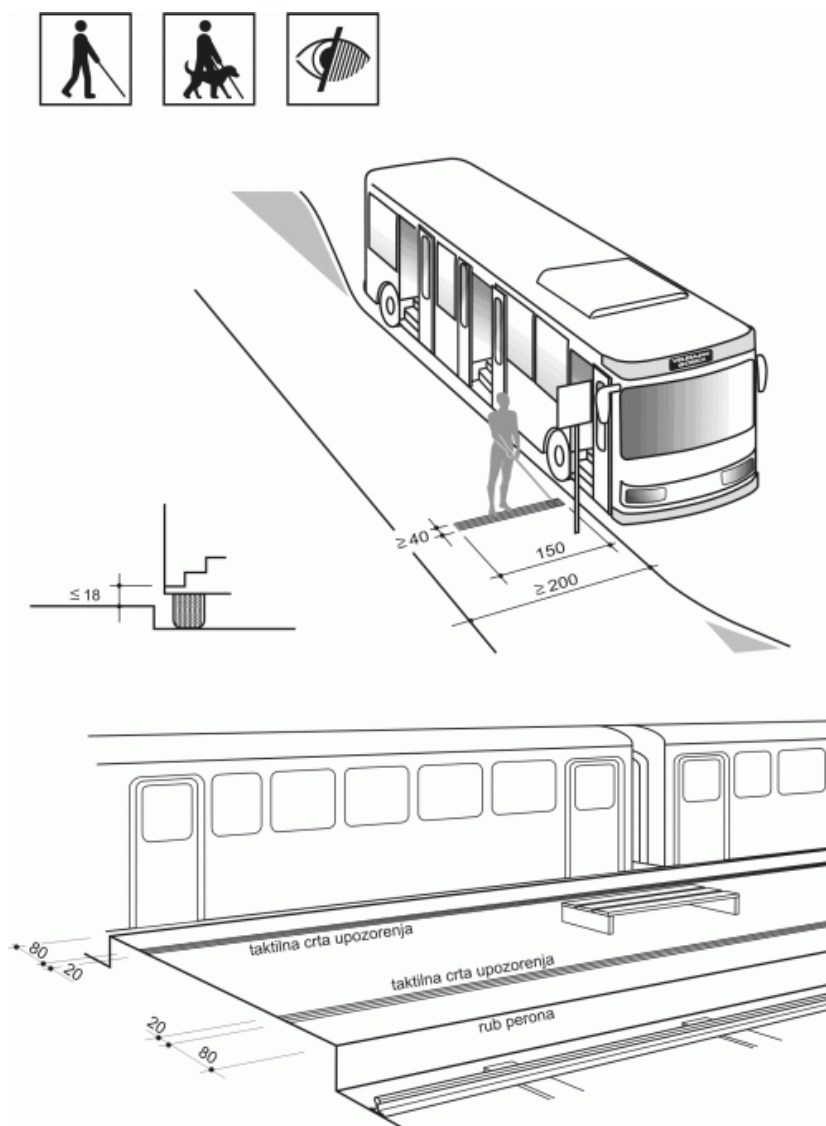
Kvake na vratima i prozorima:

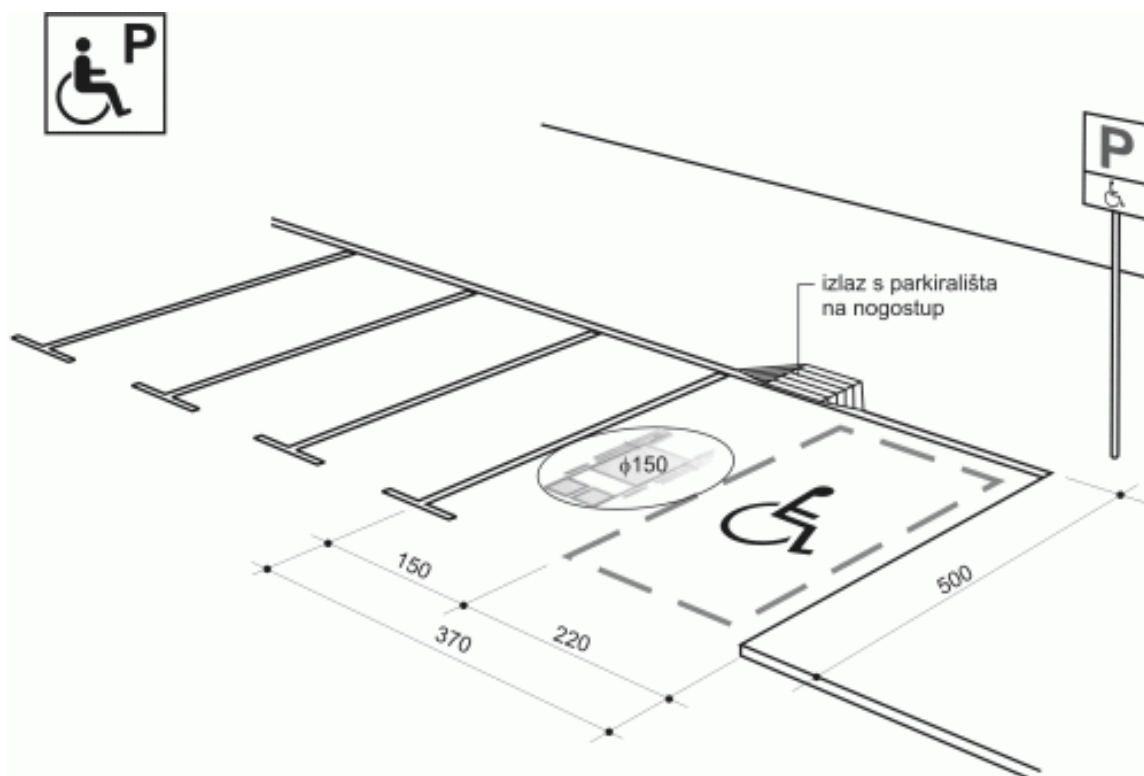
Šalter:

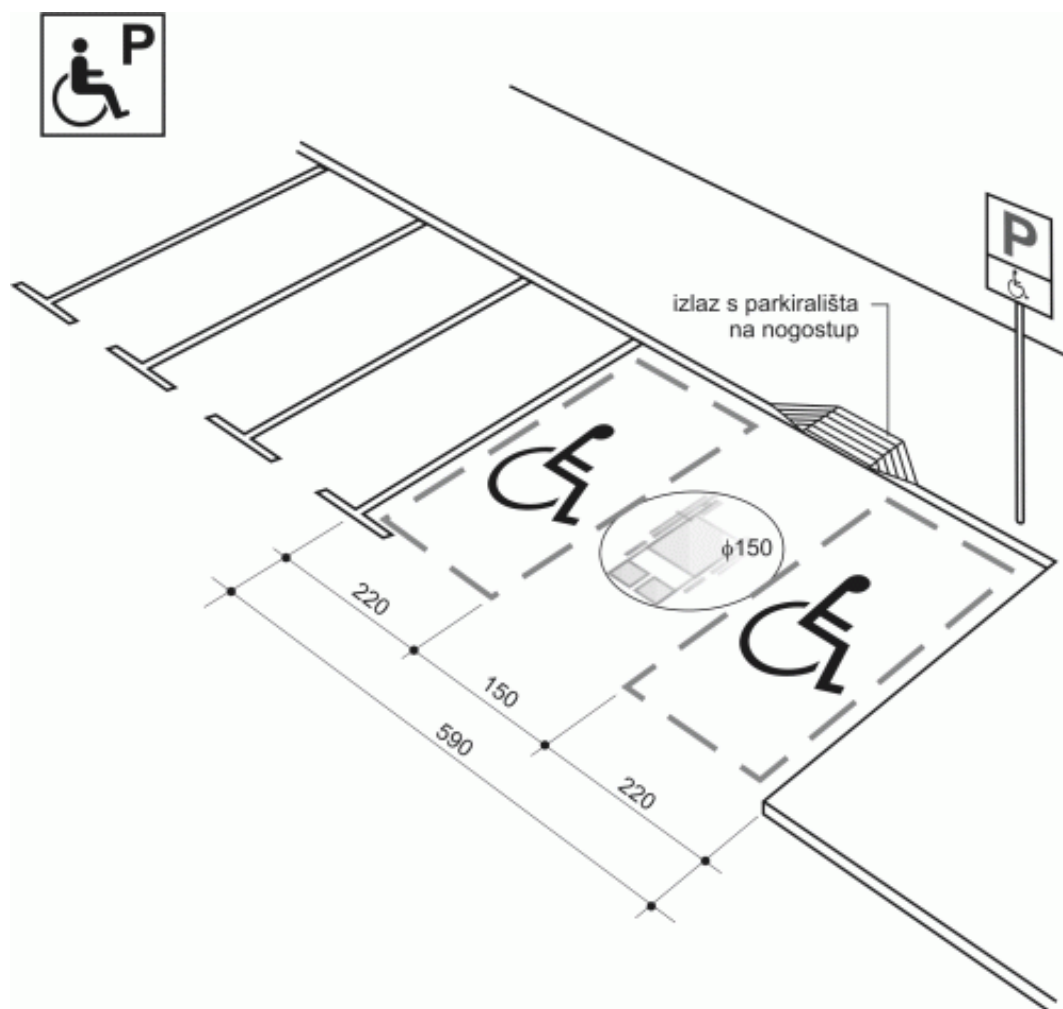
Stanica i peron:

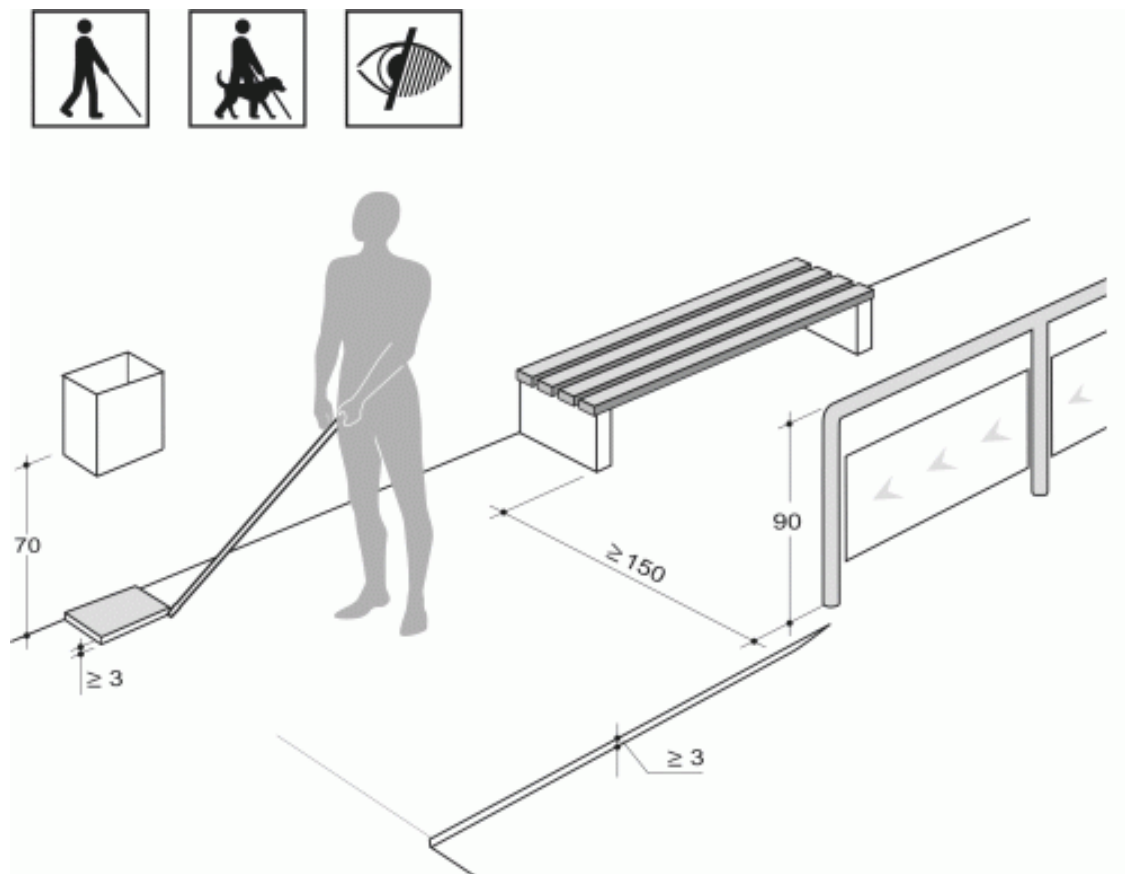
Parkirališno mjesto u nizu:

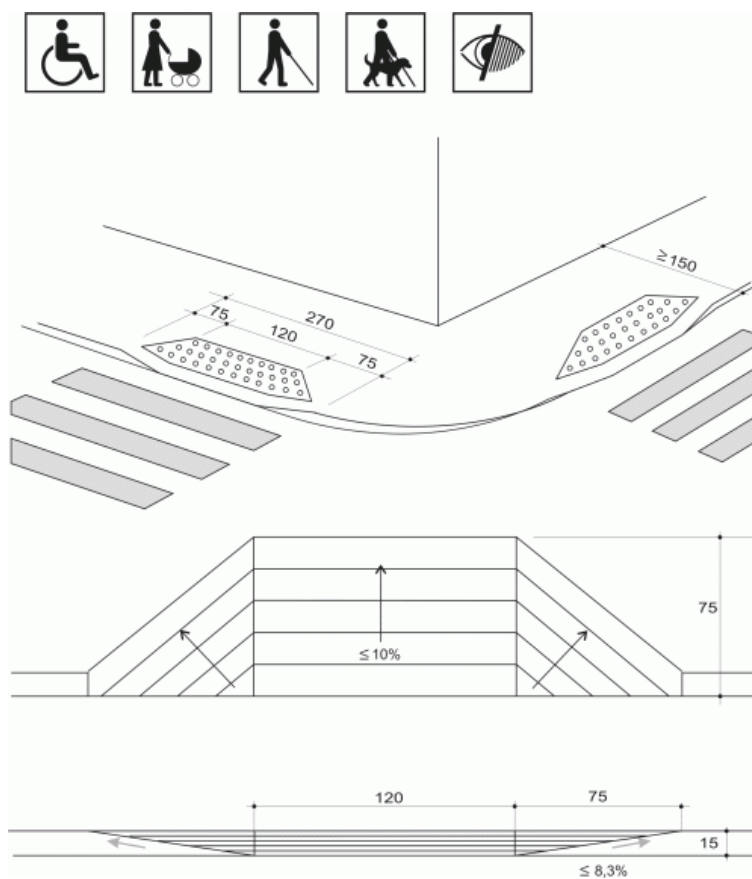
Parkirališno mjesto s međuprostorom:

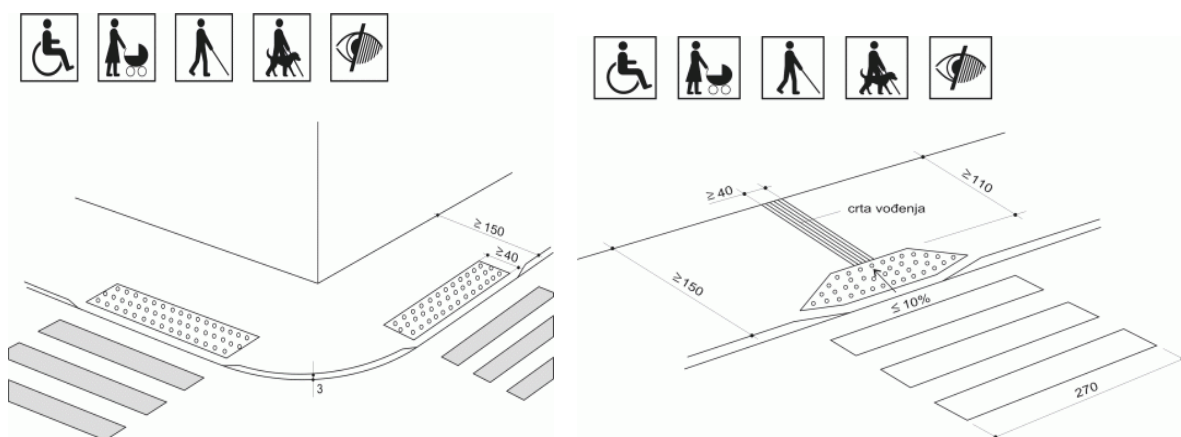
Javna pješačka površina:

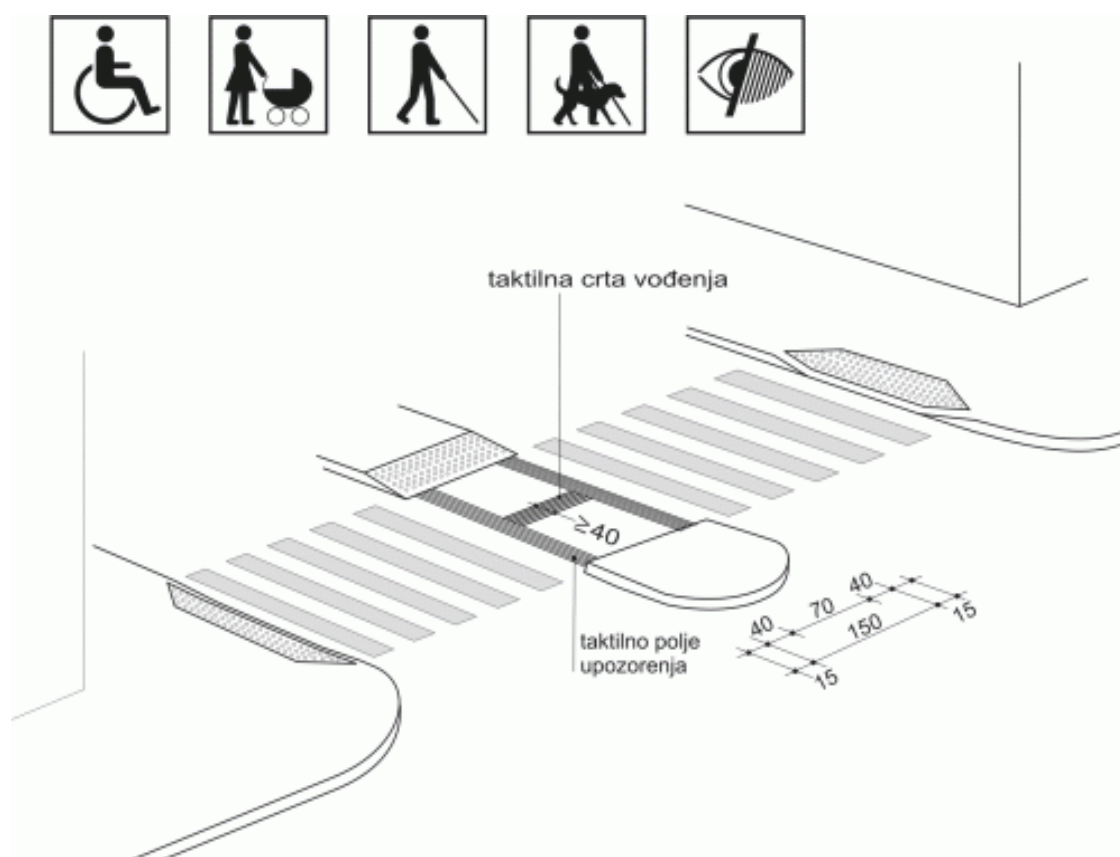
Pješački prelaz:

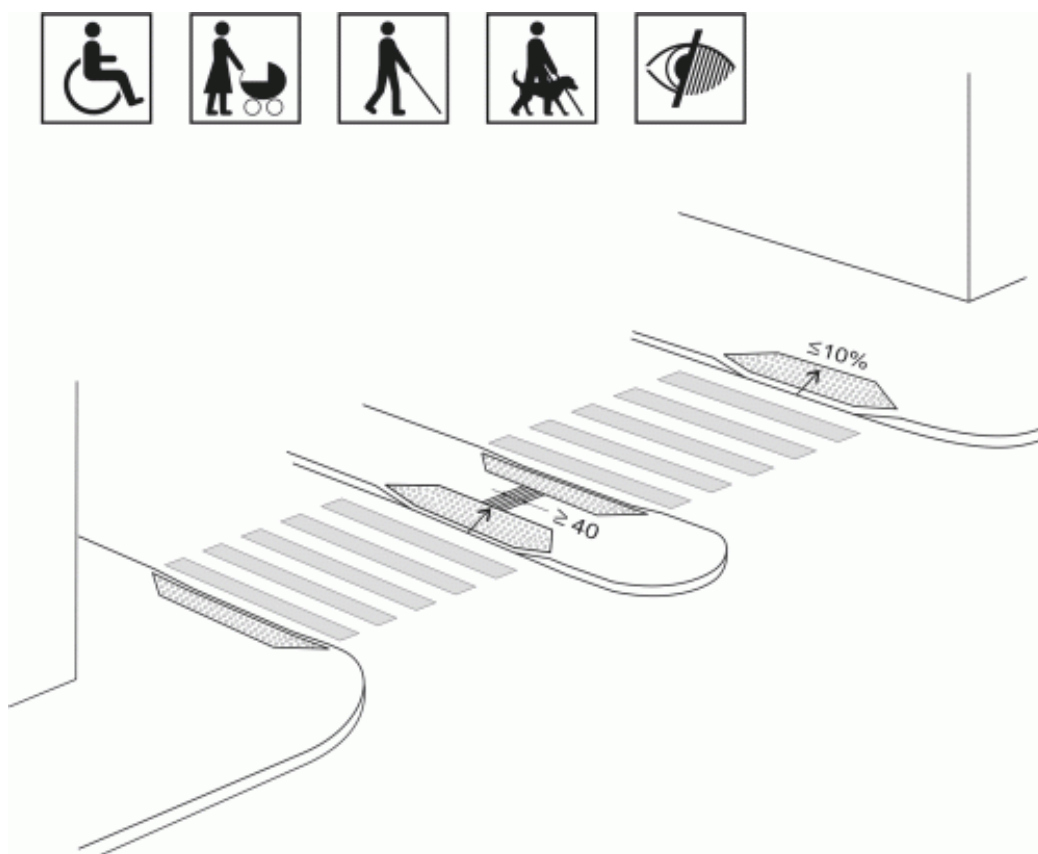
Pješački prelaz na mjestu najmanje visine trotoara: Pješački prelaz van raskrsnice:

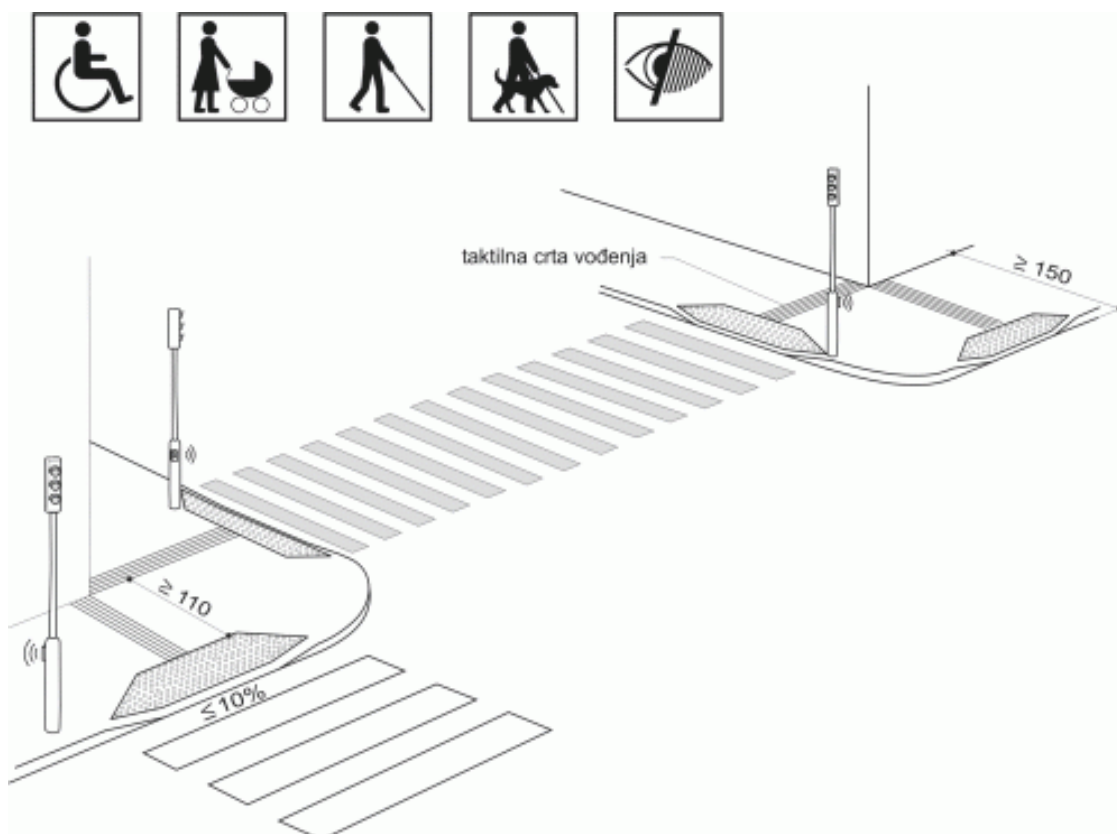
Pješačko ostrvo u ravlini kolovoza:

Pješačko ostrvo

Raskrsnica:

SADRŽAJ:

Predgovor.....	5
Koncept samostalnog života osoba sa invaliditetom.....	8
Socijalna zaštita osoba sa invaliditetom.....	9
Saopštenje EDF-a o ekonomskoj krizi: Osobe sa invaliditetom ne smiju ispaštati zbog krize.....	14
Ključne oblasti za jednako učešće osoba sa invaliditetom u životu zajednice.....	19
Postojanje tehničkih pomagala, postojanje pristupačnog arhitektonskog okruženja, postojanje pristupačnog transporta.....	23
Značaj strategije unapređenja društvenog položaja osoba sa invaliditetom u republici srpskoj 2010-2015.....	28
Značaj konvencije o pravima osoba sa invaliditetom.....	30
Značaj Zakona o zabrani diskriminacije.....	33
Preporuke ombudsmena za ljudska prava BiH.....	34
Pravilnik o uslovima za planiranje i projektovanje građevina za nesmetano kretanje djece i osoba sa umanjnim tjelesnim sposobnostima.....	39
Slikovni prikaz mogućih rješenja za mobilnost i pristupačnost objektima i predmetima osobama sa invaliditetom.....	48

**Drago Vučenović
mr Olivera Mastikosa**

**SAMOSTALAN ŽIVOT
OSOBA SA INVALIDITETOM**

**IZDAVAČ:
HUMANITARNA ORGANIZACIJA
"PARTNER" BANJA LUKA**

**ZA IZDAVAČA:
mr Olivera Mastikosa**

**TEHNIČKA PRIPREMA:
Jovan Kuzmić Danin**

**ŠTAMPA:
ArtPrint - Banja Luka**

**TIRAŽ:
500**

